

WFD

WESTMINSTER
FOUNDATION FOR
DEMOCRACY

Odlazak mladih i nepoverenje u politiku u Srbiji

Western Balkans
Democracy Initiative

Funded by
UK Government

Uvod

Poštovani čitaoci i čitateljke,

Pred vama je istraživanje Vestminsterske fondacije za demokratiju o stavovima građana Srbije u vezi sa emigracijom, političkom otuđenosti i vrednosnim određenjima građana u odnosu na demokratiju. Ovo je drugo istraživanje u poslednjih godinu dana koje vam predstavljamo u okviru programa Demokratska inicijativa Zapadnog Balkana. Vizija Vestminsterske fondacije za demokratiju zasniva se na ideji da će politički akteri u Srbiji na temelju uvida zasnovanog na dokazima lakše kreirati javne politike usmerene na potrebe građana i efikasnije ih predočavati biračima.

Vestminsterska fondacija za demokratiju (WFD) od 2018. godine radi na problemima političke otuđenosti mladih i odlaska mladih iz Srbije. Svi naši projekti su osmišljeni s ciljem da odgovore na izazove koji su uočeni u ovim istraživanjima. Koristeći podatke i analize prethodnih istraživanja, podržali smo inicijativu Tačka povratka koja se bavi cirkularnim migracijama i, u saradnji s kabinetom Predsednice Vlade Republike Srbije, takođe smo podržali konferenciju „Talenti na okupu 2.0“ u decembru 2019. godine.

Istraživanje, koje je pred vama, rađeno je u februaru 2020. godine, neznatno pre pojave virusa korona u Srbiji i uvođenja vanrednog stanja. Treba imati u vidu da se svet promenio nakon što je Covid-19 stupio na scenu, te vas molimo da ove rezultate posmatrate kao zatečeno stanje na početku pandemije. Izveštaj je podeljen na dva dela. U prvom delu prikazani su deskriptivni opisi stavova i vrednosti građana Republike Srbije dobijeni na uzorku od 1.191 ispitanika. U drugom delu smo u fokus stavili pitanja poverenja u institucije i političare i političku alijenaciju, kao i motive i uzroke sve izraženijeg trenda odlaska mladih iz Srbije.

Istraživanje su osmislili i koordinisali Dušan Vučićević i Nikola Jović, a podršku je pružila Vestminsterska fondacija za demokratiju.

Vestminsterska fondacija za demokratiju želi da iskaže svoju zahvalnost autorima na posvećenosti ovom istraživanju i dragocenoj analizi. Zahvalnost, takođe, dugujemo britanskoj Vladi zbog podrške bez koje ovo istraživanje ne bi bilo moguće. Istraživanja, poput ovoga, su važna za pokretanje razgovora o emigraciji mladih i opštem političkom problemu nedostatka poverenja, kao i da bi se podstakle relevantne diskusije i kreirale politike zasnovane na činjenicama. Nadamo se da će ovo istraživanje pomoći institucijama, političkim organizacijama i svim relevantnim akterima da opipaju puls građana Srbije, a pogotovo mladih ljudi.

Željka Pantelić
Predstavnic program za Srbiju
Vestminsterska fondacija za demokratiju

Metodologija istraživanja

Vreme: Istraživanje sprovedeno od 15. do 22. februara 2020. godine

Način prikupljanja podataka: Licem u lice (F2F), terenska anketa (D2D)

Način kontrole rada anketara: Google maps (GPS) live location sharing

Tip: Papir olovka

Instrument istraživanja: Anketni upitnik sastavljen od 60 pitanja

Populacija: 18+ godina (6.724.949 glasača)

Tip uzorka: Reprezentativni troetapni-slučajni stratifikovani uzorak

Jedinica uzorkovanja: Teritorija biračkog mesta (broj jedinica 120)

Kriterijum stratifikacije: Mala, srednja i velika biračka mesta

Način randomizacije ispitanika: (1) biračko mesto; (2) domaćinstvo; (3) prvi sledeći rođendan

Veličina uzorka: 1191 ispitanika

Interval poverenja: + / - 2,8 za pojave sa očekivanom incidencom od 50%

Opis uzorka

- **Godine:** Prosečna starost ispitanika iznosi 43 godine
- **Pol:** Ukupno je ispitano 50,5% žena i 49,5% muškaraca
- **Regioni:** Procenat ispitanika po regionima

Beograd	24,3%
Vojvodina	26,6%
Centralna i zapadna Srbija	29,4%
Istočna i južna Srbija	19,7%

- **Tip naselja:** urbano 59,8% i ruralno 40,2%
- **Nivo obrazovanja:**

Najviše završena osnovna škola	28,7%
Trogodišnja srednja škola	8,7%
Četvorogodišnja srednja škola	34,5%
Viša škola	11,2%
Fakultet	14,4%
Master i doktorske	2,5%

- **Radni status:** lepezom tema, uključujući i Ustavom zajamčena ljudska prava i slobode.

Zaposlen u javnom sektoru	13,7%
Zaposlen u privatnom sektoru	24,1%
Samozaposlen	8,7%
Rad na crno	3,5%
Nezaposlen (tražim posao aktivno)	8,5%
Nezaposlen (ne tražim posao aktivno)	9,5%
Penzioner	25,4%
Izdržavano lice (srednjoškolac; student)	6,6%

- **Finansijska situacija:**

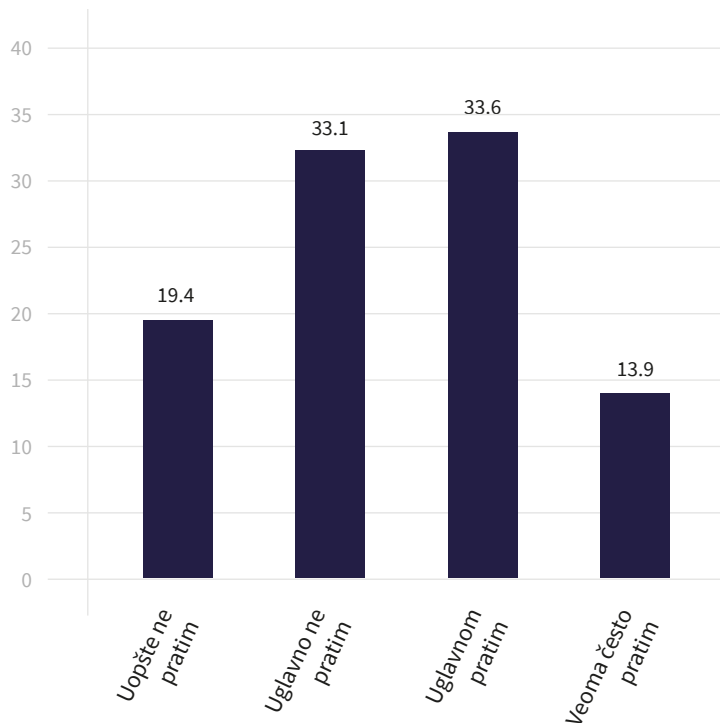
Sa postojećim primanjima nam je veoma teško da živimo	19,4%
Nekako se snalazimo, ali je to daleko od bilo kakve stabilnosti	43,6%
Situacija nije loša, imamo dovoljno novca za naše potrebe	33,6%
Situacija je odlična, imamo dovoljno novca da o njemu ne brinemo	3,4%

- **Kada pogledate iskustvo svoje porodice u poslednjih desetak godina, da li biste rekli da je Vaša porodica dobitnik ili gubitnik tranzicije?**

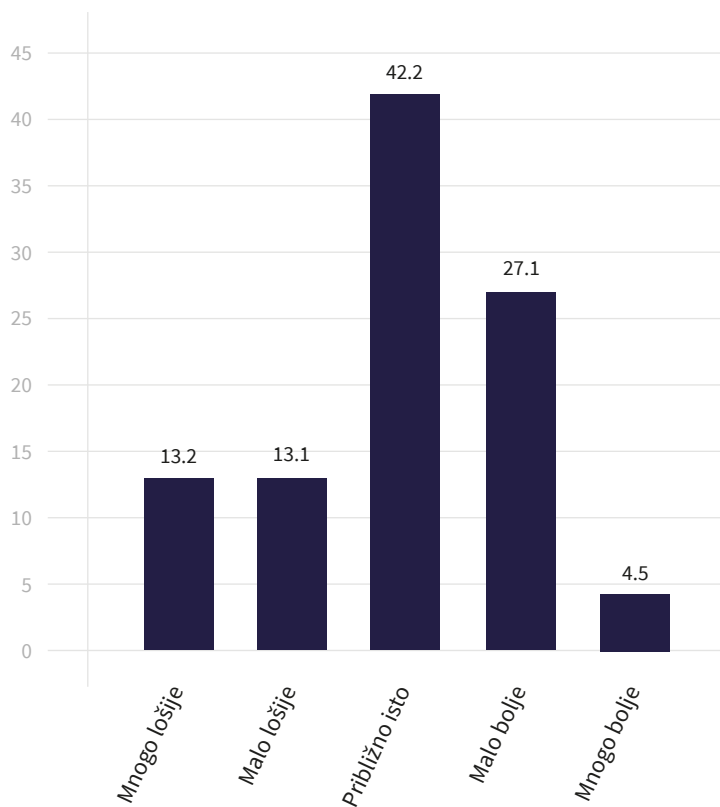
U potpunosti smo gubitnici tranzicije	16,1%
Uglavnom smo gubitnici tranzicije	23,4%
Nismo ni gubitnici, ni dobitnici	49,2%
Uglavnom smo dobitnici tranzicije	9,7%
U potpunosti smo dobitnici tranzicije	1,5%

Rezultati istraživanja

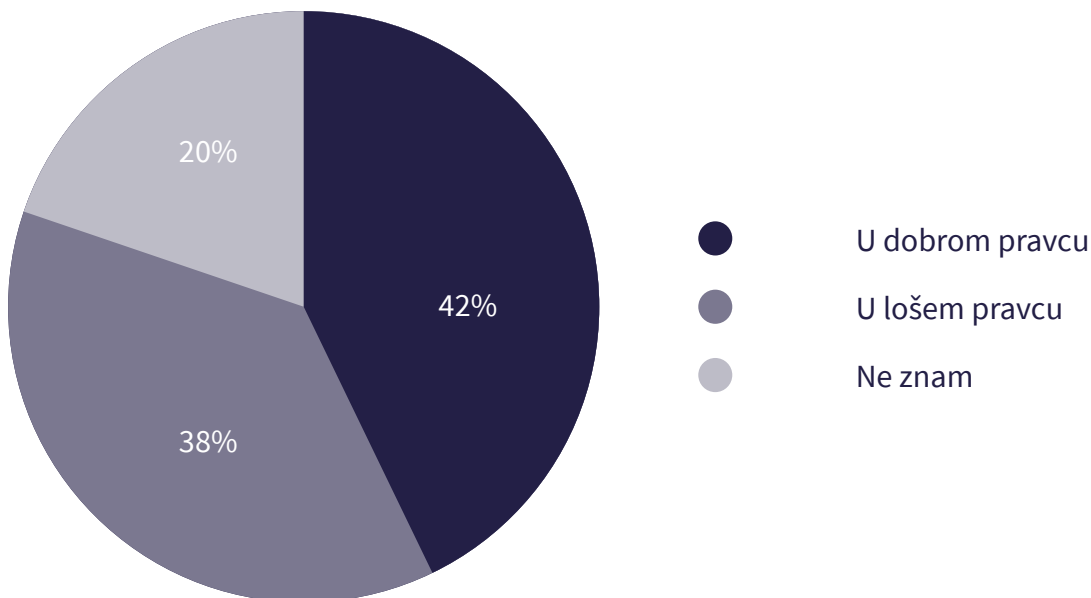
- **Koliko često pratite politička dešavanja?**

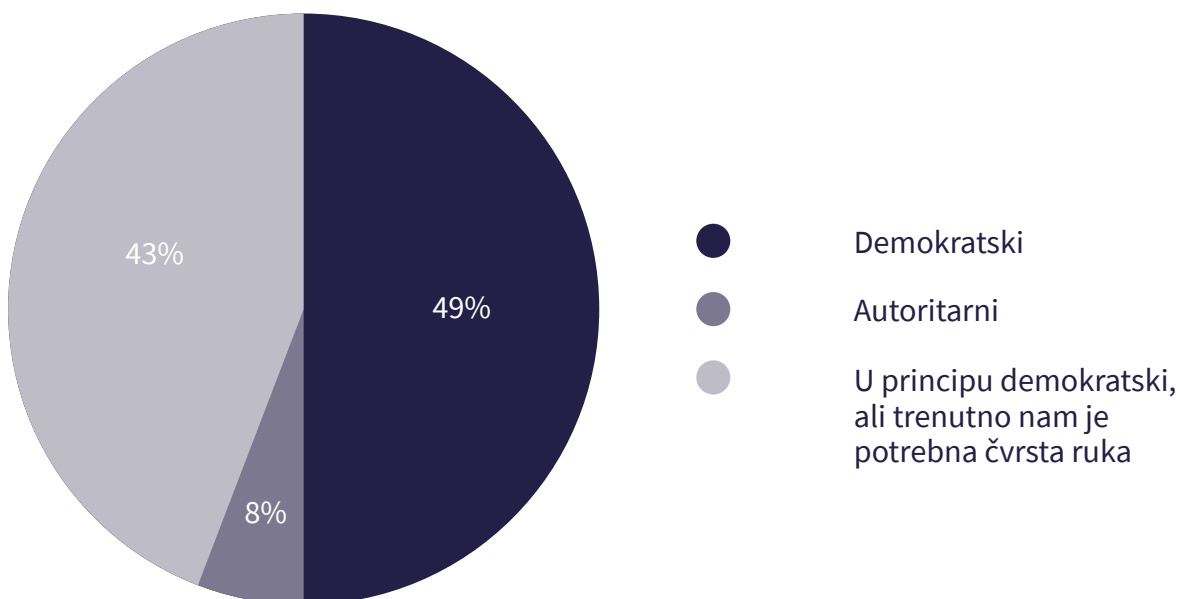
- **Šta mislite, kakvo će biti stanje srpske ekonomije u narednih nekoliko godina (3-5 god.)?**

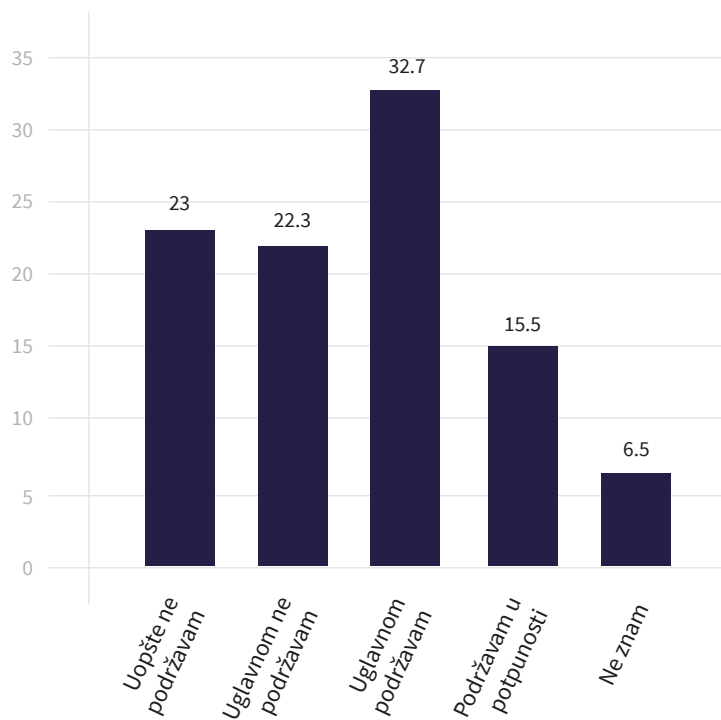
- Šta mislite, kakvo će biti stanje srpske ekonomije u narednih nekoliko godina (3-5 god.)?

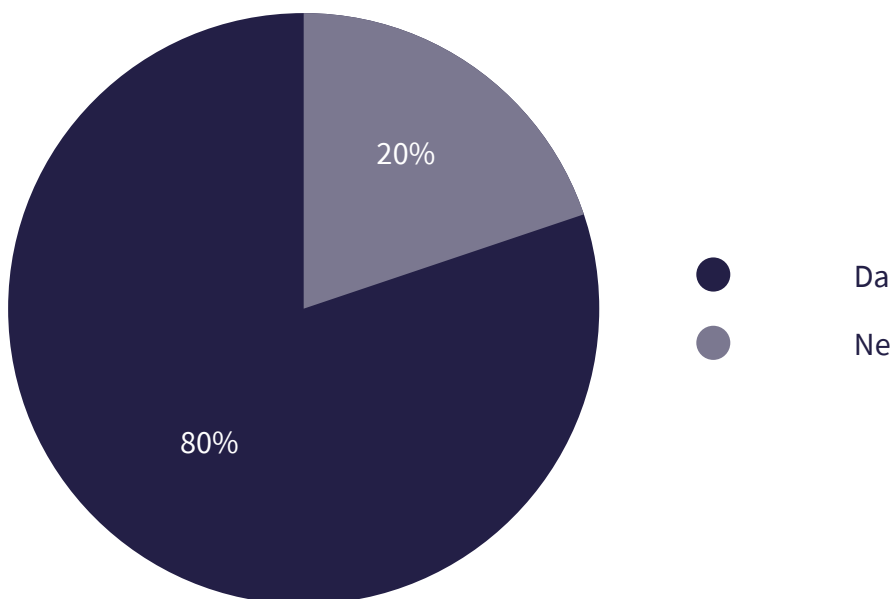
- Koji način vladavine prema Vašem mišljenju najviše pogoduje Srbiji:

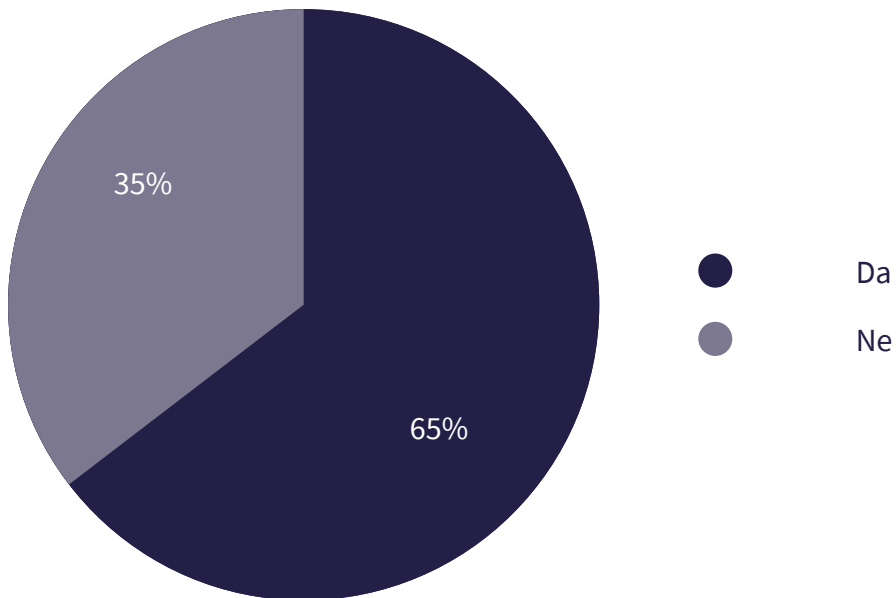
- Da li podržavate članstvo Srbije u EU?

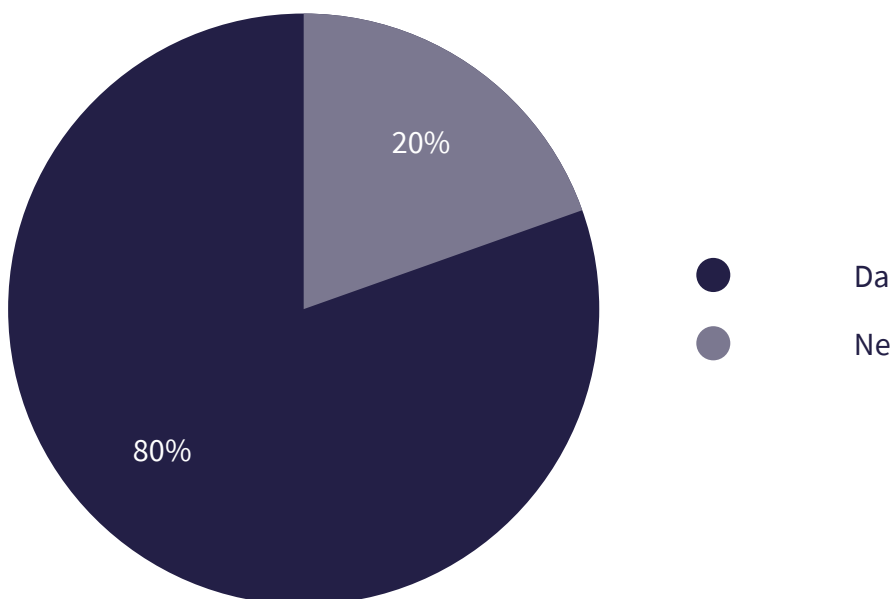
- Da li ste član neke političke partije?

- **Da li redovno glasate?**

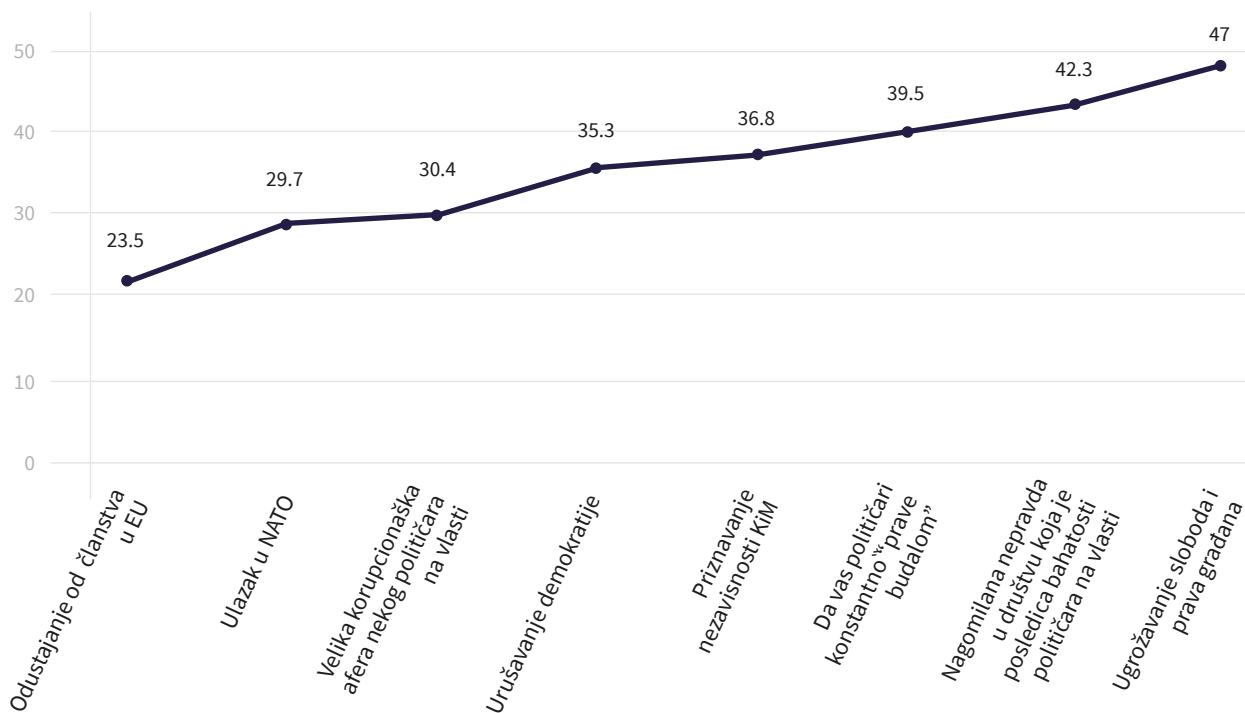

- **Da li mislite da se u Srbiji situacija može menjati glasanjem?**

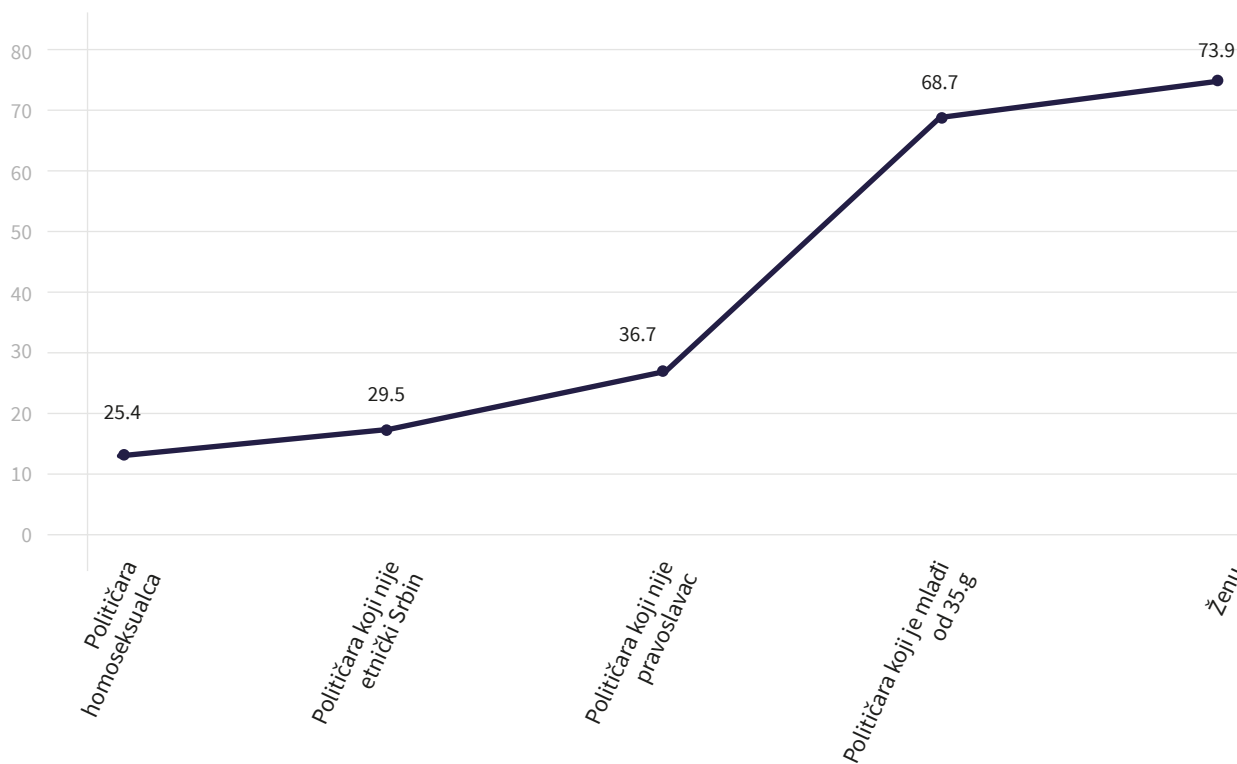
- **Kada pogledate iskustvo svoje porodice u poslednjih desetak godina, da li biste rekli da je Vaša porodica dobitnik ili gubitnik tranzicije?**

	Ne bi moglo	Moglo bi
Odustajanje od članstva u EU	76,5%	23,5%
Priznavanje nezavisnosti KiM	63,2%	36,8%
Ulazak u NATO	70,3%	29,7%
Urušavanje demokratije	64,7%	35,3%
Ugrožavanje sloboda i prava građana	53%	47%
Velika korupcionaška afera nekog političara na vlasti	69,6%	30,4%
Nagomilana nepravda u društvu koja je posledica bahatosti političara na vlasti	57,7%	42,3%
Da vas političari konstantno "prave budalom"	60,5%	39,5%

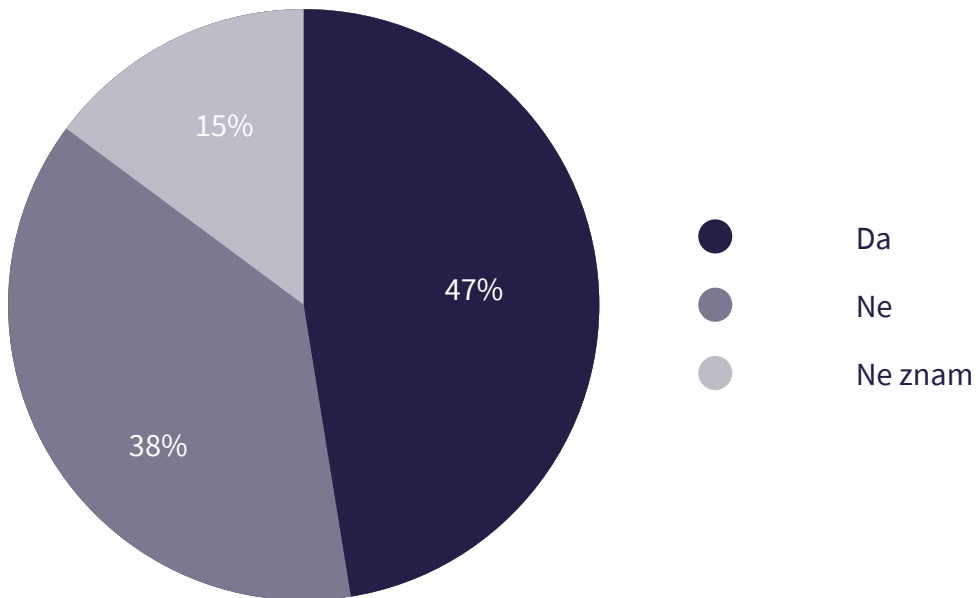

• Da li biste na sledećim predsedničkim izborima glasali za?

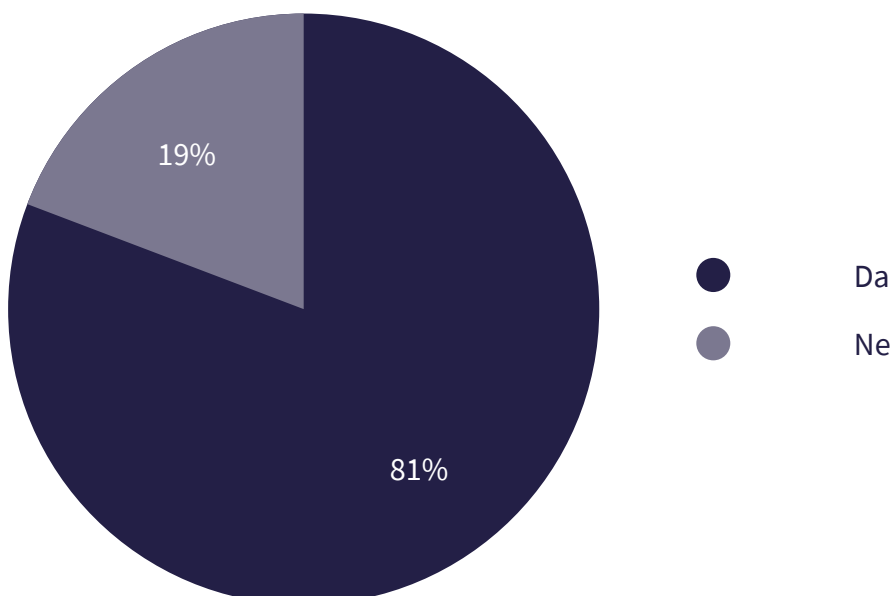
	Ne bih mogao	Mogao bih
Političara koji je mlađi od 35. g	31,3%	68,7%
Ženu	26,1%	73,9%
Političara homoseksualca	74,6%	25,4%
Političara koji nije pravoslavac	63,3%	36,7%
Političara koji nije etnički Srbin	70,5%	29,5%

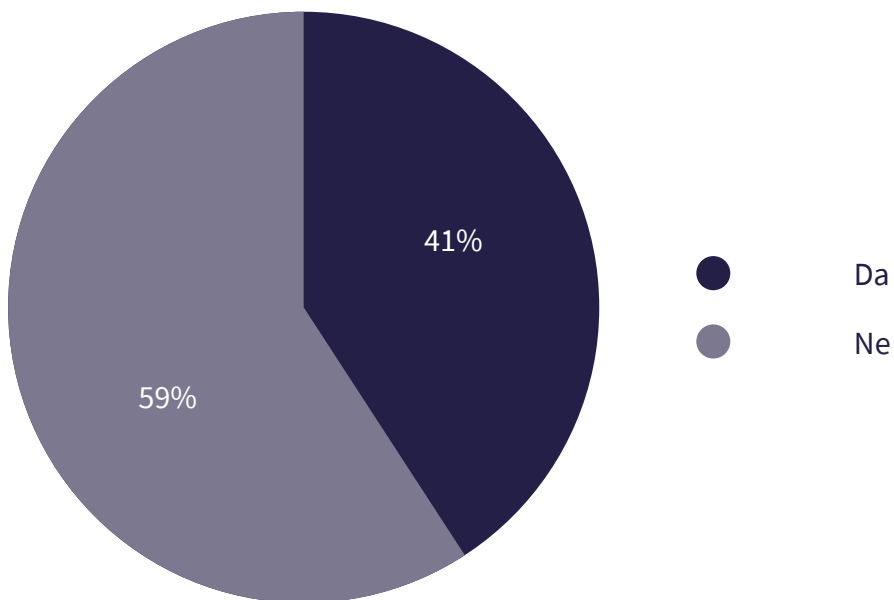
- **Da li biste glasali za političku partiju sa čijim stavovima se ne slažete ukoliko bi to Vama ili nekom članu Vaše porodice omogućilo da dobije posao?**

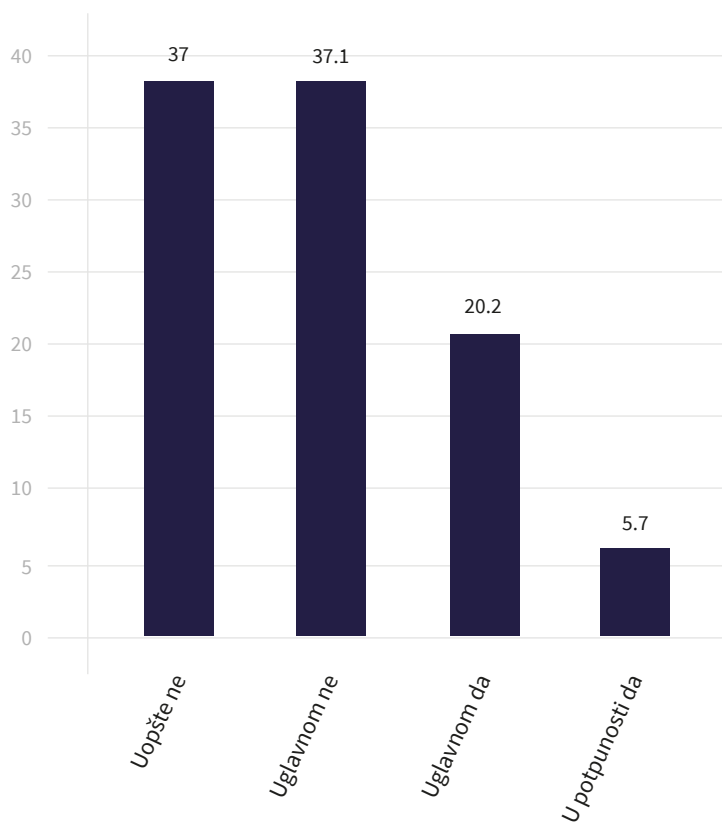
- **Da li je u Srbiji članstvo u političkoj partiji ključno za napredak u karijeri, posebno u državnoj službi?**

- Da li postoje političari u Srbiji kojima verujete?

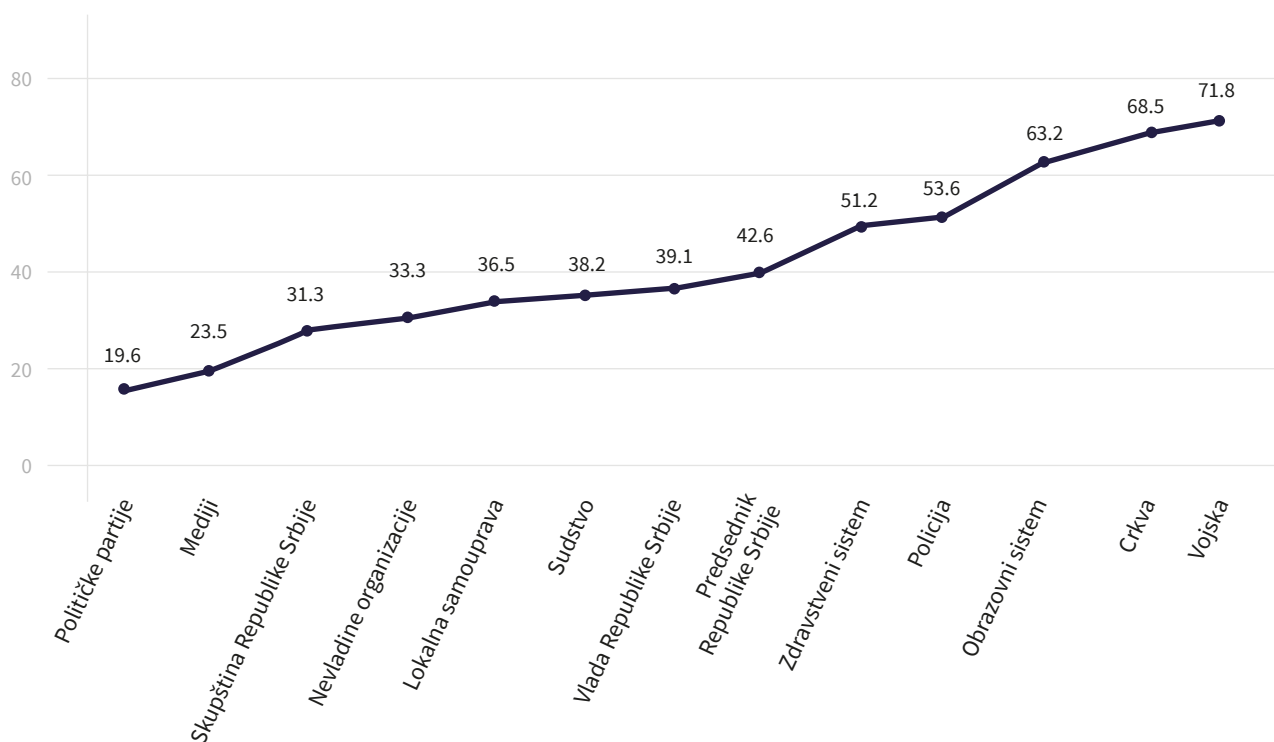
- Da li imate osećaj da se političari obraćaju vama?

• Kakvog biste lidera voleli da Srbija ima?

Tip liderstva	
<p>Autoritarni tip: Voleo bih da Srbijom vlada neko na način kao što to rade generali u vojsci. Da se zna red, da postoji poštovanje hijerarhije, da ne može svako da radi šta želi, već da postoji autoritet koji odluke donosi po svojoj volji i odgovoran je za njih.</p>	12,8%
<p>Populistički tip: Voleo bih da Srbijom vlada neki čovek iz naroda, neko ko je jedan od nas. Upravo zato što najveći deo stanovništva ne čini malobrojna elita, smatram da je važno da Srbijom vlada neko ko najbolje poznaje narod i njegove interese. Takav lider bi govorio ono što narod misli, oseća i želi bez ustručavanja i znao bi da oseti kada je narod spreman da se donese neka odluka, čak i bez da ga o tome pita.</p>	28,7%
<p>Paternalistički tip: Voleo bih da Srbijom vlada neko na način kao što to rade očevi u porodicama. Da nas poštuje, brine o nama i donosi odluke koju su nama važne ali, kada je potrebno, da donosi odluke sa kojima se mi ne slažemo, pa čak ponekada da bude i oštar prema nama.</p>	15,4%
<p>Demokratski tip: Voleo bih da Srbijom vlada neko ko će poštovati institucije i biti odgovoran za odluke koje donosi. Takav lider bi za važne stvari konsultovao građane i donosio odluke uzimajući u obzir i stavove građana i znanje koje ima. Iako on na kraju donosi odluke i velika je odgovornost na njemu, ipak mislim da je važno da i građani u tome učestvuju.</p>	43,1%

• U kom stepenu imate poverenje u sledeće institucije?

• **Pitanja o demokratiji i značaju predstavničkih aspekata demokratije:**

	Prosečna ocena na skali od 1 do 10
Koliko Vam je važno da živite u zemlji kojom se upravlja na demokratski način?	7.6
U kojoj meri se našom zemljom danas upravlja na demokratski način?	5.2
Neki ljudi kažu da uopšte nije važno ko je na vlasti. Drugi kažu da je jako važno ko je na vlasti. Koliko je prema Vašem mišljenju važno ko je na vlasti?	7.9
Neki kažu da to za koga ljudi glasaju nimalo ne utiče na događanja u zemlji. Drugi kažu da to za koga ljudi glasaju može jako uticati na događanja u zemlji. Koliko prema Vašem mišljenju to za koga ljudi glasaju može uticati na događanja u zemlji?	7

• **Politička alijenacija/otuđenje**

Ukupan skor na indeksu političkog otuđenja od 0 (bez alijenacije) do 1 (visok stepen alijenacije), iznosi 0,52.

	ne slaže se	slaže se
Vlastima i moćnicima ne treba se zamerati.	45%	55%
Na nama je da rešavamo društvene probleme u svojoj sredini, a ne da čekamo da ih reši neko drugi.	20,5%	79,5%
Ne treba javno iznositi vlastito mišljenje, čovek nikad ne zna hoće li zbog toga snositi posledice.	43,4%	56,6%
U političke stranke se ljudi uglavnom učlanjuju kako bi došli do dobrog posla.	11,9%	88,1%
U organizacijama civilnog društva većinom se okupljaju ljudi koji nemaju "pametnijeg posla" pa se samo bune.	47,2%	52,8%
Između dva ciklusa parlamentarnih izbora obični građani ne mogu da utiču na stanje u državi.	29,6%	70,4%
Da li sam ja politički aktivan ili ne, to ništa neće uticati na promene u društvu	34,7%	65,3%
Udruživanje i politički aktivizam građana može da ograniči samovolju političara na vlasti.	43,8%	56,2%
Organizacije civilnog društva su važne za razvoj demokratije i rešavanje niza društvenih problema.	36,9%	63,1%
Čak iako nije izvesno da će se značajne promene desiti veoma je važno biti politički aktivan.	49%	51%

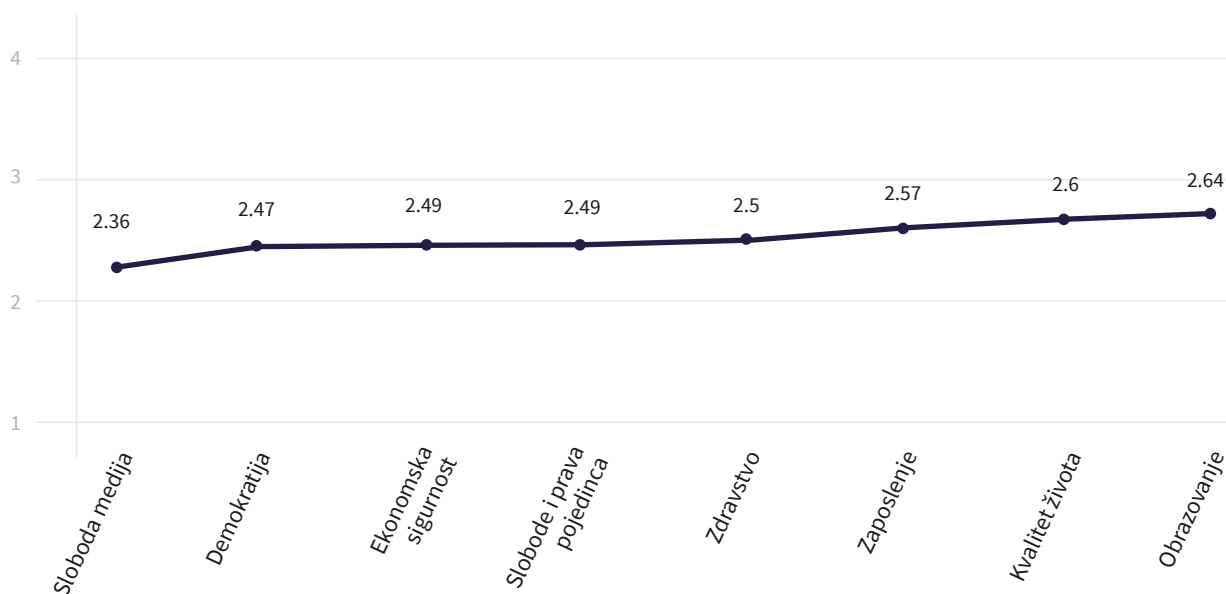
- **Inglhartov instrument za merenje modernizma / postmodernizma:**

Odustajanje od članstva u EU	76,5%	23,5%
Priznavanje nezavisnosti KiM	63,2%	36,8%

- **Kada razmišljate o budućnosti, kako vidite stanje sledećih aspekata života u narednih 10 godina?**

	Biće gore	Biće bolje
Kvalitet života	41,6%	58,4%
Zaposlenje	41%	59%
Ekonomska sigurnost	45,4%	54,6%
Obrazovanje	40,1%	59,9%
Zdravstvo	47,5%	52,5%
Demokratija	48,1%	51,9%
Slobode i prava pojedinaca	46,7%	53,3%
Sloboda medija	52,8%	47,2%

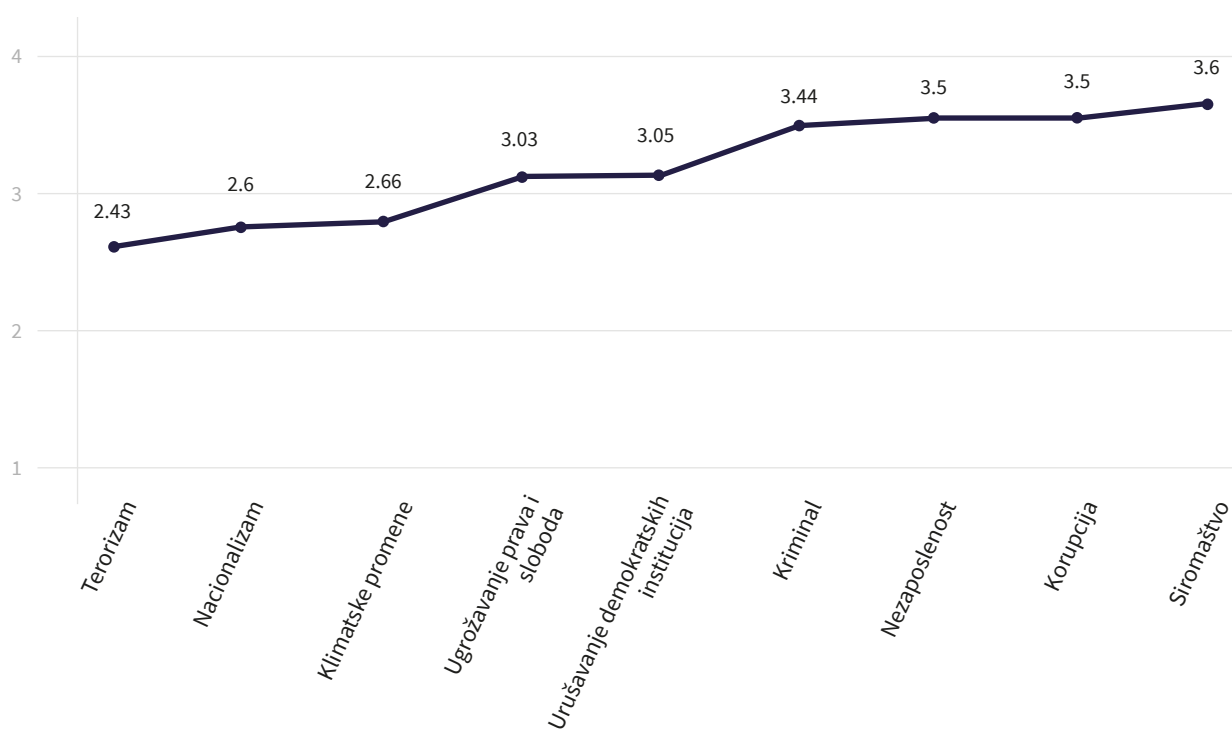
- **Percepcija poboljšanja sledećih aspekata života: prosečna ocena od 1 do 4**

- Koliki negativan uticaj na život građana Srbije imaju sledeće pojave?

	mali negativni uticaj	veliki negativni uticaj
Klimatske promene	43,1%	56,9%
Nezaposlenost	6,4%	93,6%
Terorizam	55,7%	44,3%
Ugrožavanje prava i sloboda građana	26,6%	73,4%
Siromaštvo	7%	93%
Nacionalizam	45,4%	54,6%
Kriminal	9,4%	90,6%
Korupcija	9,5%	90,5%
Urušavanje demokratskih institucija	25,5%	74,5%

- Percepcija negativnog uticaja sledećih pojava na kvalitet života: prosečna ocena od 1 do 4

• Autoritarnost

Ukupan skor na indeksu autoritarnosti od 0 (bez autoritarnosti) do 1 (visok stepen autoritarnosti), iznosi 0,5.

	ne slaže se	slaže se
Neke političke stranke u Srbiji trebalo bi ukinuti.	23,6%	76,4%
U slučaju važnih tema, treba ograničiti mogućnost da u medijima svako kaže šta misli.	51,3%	48,7%
Mišljenje većine uvek je najbolje.	47,2%	52,8%
Treba onemogućiti da se u medijima objavi nešto što je protivno državnim interesima.	48,9%	51,1%
Neke medije u Srbiji trebalo bi ukinuti.	27,4%	72,6%
Treba onemogućiti da se u medijima govori suprotno mišljenju većine.	66,3%	32,7%
Nema društvenog napretka bez poštovanja autoriteta u porodici, školi i državi.	18,1%	81,9%
Poželjno je da na političkoj sceni duže vreme dominira jedna jaka stranka.	52,2%	47,8%
Vladajuća stranka treba da ima apsolutnu slobodu vladanja između dva ciklusa izbora.	58,8%	41,2%
Kada pozivaju na generalni štrajk sindikati ugrožavaju bezbednost svih nas i naše države.	63,9%	36,1%
Sukobi različitih interesnih grupa u našem društvu štete opštem interesu države.	41,8%	58,2%
Zadatak opozicije nije da kritikuje vladu, nego da podržava njen rad.	72,6%	27,4%

• Politički kompas: društveno-politički stavovi

Ukupan skor na indeksu društveno-političkog kompasa od 0 (liberalno) do 1 (konzervativno), iznosi 0,38.

	ne slaže se	slaže se
Kada je država ugrožena, vlast ima pravo da ukida građanske slobode kako bi obezbedila sigurnost.	48,6%	51,4%
LGBT brakovi bi trebalo da budu legalizovani.	78,2%	21,8%
Bez obzira na karijeru, najvažnija uloga žene je ipak briga o domaćinstvu.	52,5%	47,5%
Posedovanje marihuane za ličnu upotrebu trebalo bi da bude legalizovano.	70,1%	29,9%
Smrtna kazna treba da bude opcija u slučaju najtežih krivičnih dela.	26,4%	73,6%

• Politički kompas: ekonomski stavovi

Ukupan skor na indeksu ekonomskog kompasa od 0 (jaka uloga države u ekonomiji) do 1 (liberalizam), iznosi 0,32.

	ne slaže se	slaže se
Dužnost svake vlasti je da obezbedi posao građanima tako što će otvarati firme u državnom vlasništvu.	24,2%	75,8%
Država mnogo bolje od tržišta i privatnih firmi može da dovede do ekonomskog napretka Srbije.	33,2%	65,8%
Država ne treba da daje subvencije poljoprivrednim gazdinstvima.	81,2%	18,8%
Dobro je da država bogate građane oporezuje više, kako bi tim novcem stvorila bolje uslove za siromašne.	21,9%	78,1%
Pozorišta, muzeji i druge kulturne ustanove koje ne mogu da opstanu od sopstvenih prihoda ne treba da budu finansirane od strane države.	65,3%	34,7%

• Rodna ravnopravnost

Ukupan skor na indeksu rodne ravnopravnosti od 0 (nizak nivo rodne ravnopravnosti) do 1 (visok nivo rodne ravnopravnosti), iznosi 0,55.

	ne slaže se	slaže se
Uloge muškaraca i žena u porodici se moraju razlikovati jer su žene te koje bi trebalo da se primarno posvete domaćinstvu.	55,3%	44,7%
Muškarac je taj koji bi morao zarađivati i prehranjivati porodicu.	42,2%	77,8%
Potrebno nam je više žena na pozicijama moći u društvu.	31,3%	68,7%
Nije dobro kad se u porodici promene uobičajene uloge pa žena počne da zarađuje više od muškarca.	59,8%	40,2%
Žene i muškarci bi trebalo da potpuno ravnopravno dele sve kućne poslove kao što su kuvanje, peglanje i usisavanje.	39,2%	60,8%
Generalno - muškarci su bolji političari od žena.	52%	48%

• Odnos prema migrantima

Ukupan skor na indeksu tolerancije prema migrantima od 0 (nizak nivo tolerancije) do 1 (visok nivo tolerancije), iznosi 0,41.

	ne slaže se	slaže se
Migranti ugrožavaju bezbednost u našoj državi.	30,5%	69,5%
Migranti se moraju prilagoditi vrednostima našeg društva ukoliko žele da žive u njemu.	18,9%	81,1%
Teško bih prihvatio da mi migrant bude prvi komšija.	43,1%	56,9%
Ne postoji opasnost da migranti unište našu kulturu i običaje.	52,5%	47,5%
Migranti ugrožavaju srpske radnike.	53,2%	46,8%

• Etnocentrizam

Ukupan skor na indeksu etnocentrizma od 0 (nizak nivo etnocentrizma) do 1 (visok nivo etnocentrizma), iznosi 0,46.

	ne slaže se	slaže se
Mogu da zamislim da sam u prijateljskom odnosu sa osobom druge rase, vere ili nacionalnosti.	13,3%	86,7%
Pravi Srbi su samo oni koji su pravoslavci.	50,8%	49,2%
Ljudi koji su došli da žive u Srbiju trebalo bi da odustanu od svojih običaja i potpuno se prilagode srpskim običajima i tradiciji	66,6%	33,4%
U Srbiji etnički Srbi ne bi trebalo da imaju veća prava od ostalih stanovnika.	44,3%	55,7%
Treba zaustaviti svaki pokušaj sudskog progona srpskih generala i vojnika zbog eventualnih zločina počinjenih tokom ratova 90-ih.	39,3%	60,7%
Za državu je dobro da u njoj žive osobe različitih rasa, religija ili kultura.	33,6%	66,4%
Ustavom Srbiju treba definisati kao nacionalnu državu isključivo srpskog naroda.	56%	44%
U Srbiji bi trebalo dopustiti korišćenje jezika i pisma nacionalnih manjina u službenim prostorijama državnih institucija.	51,2%	48,8%
Srbija ima obavezu da zaštiti prava svih nacionalnih manjina koje u njoj žive.	15,9%	84,1%
Srpska tradicija je bogatija od tradicija većine drugih naroda.	33,3%	66,7%
Očuvanje nacionalnog identiteta mora biti jedan od glavnih ciljeva vlasti.	20,8%	79,2%

- **Odnos prema različitim načinima vladanja:**

	ne slaže se	slaže se
Jak vođa koji ne mora da se opterećuje skupštinom i izborima	55,6%	44,4%
Stručnjaci koji umesto Vlade donose odluke na osnovu sopstvene procene o tome šta je najbolje za državu	42,3%	57,7%
Vojna uprava u državi	62,4%	27,6%
Demokratski politički sistem	16,8%	83,2%

- **Poverenje u izbore**

Ukupan skor na indeksu poverenja u izbore od 0 (nizak nivo poverenja) do 1 (visok nivo poverenja), iznosi 0,43.

	ne slaže se	slaže se
Glasovi se pošteno prebrojavaju	59,8	40,2
Opozicioni kandidati bivaju sprečeni da uđu u izbornu trku	63,7	36,3
TV vesti favorizuju vladajuću partiju	25,4	74,6
Podmićivanje glasača	24,8	75,2
Novinari pošteno izveštavaju o izborima	66,1	33,9
Izborni zvaničnici su poštteni	66,7	33,3
Bogati kupuju izbore	31,9	68,1
Glasačima se fizički pretili na biračkim mestima	67,3	32,7

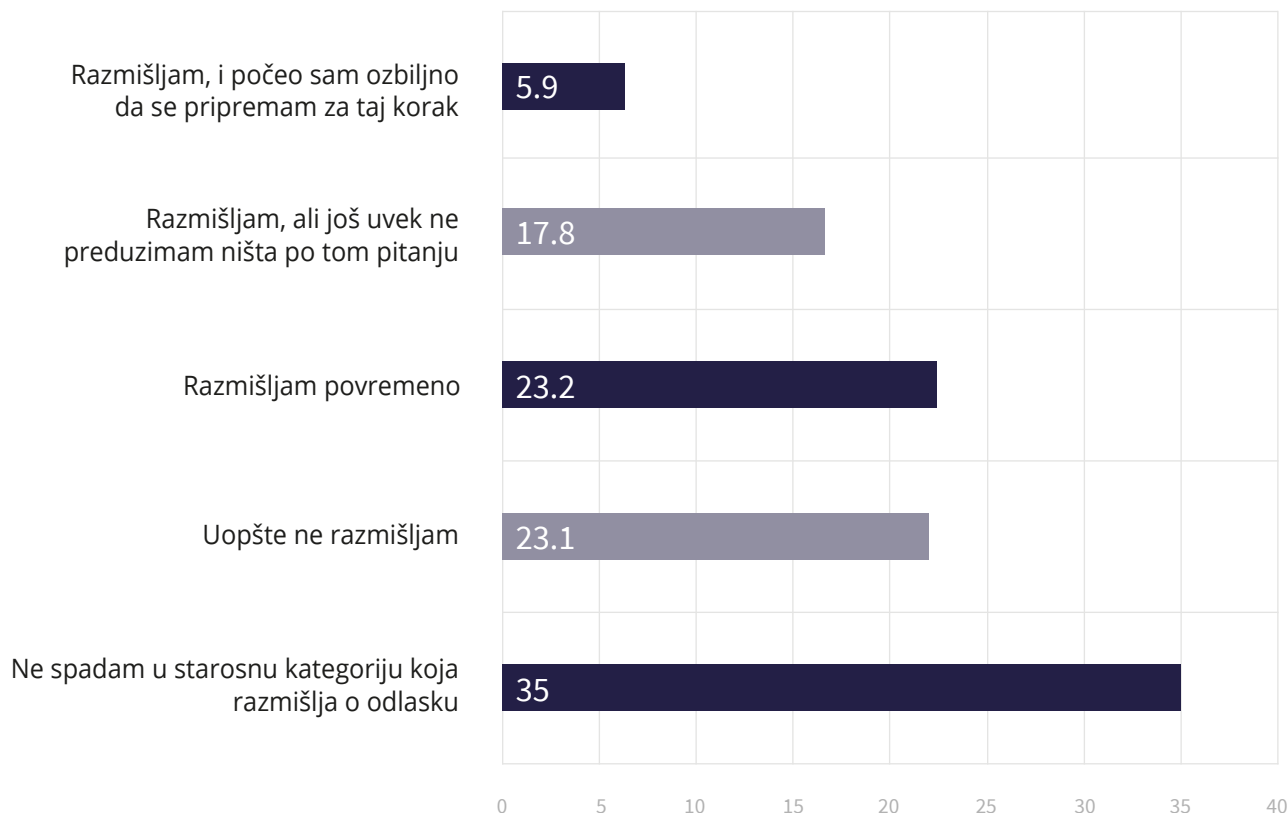
• Poverenje u političare

Ukupan skor na indeksu poverenja u političare od 0 (nizak nivo poverenja) do 1 (visok nivo poverenja), iznosi 0,34.

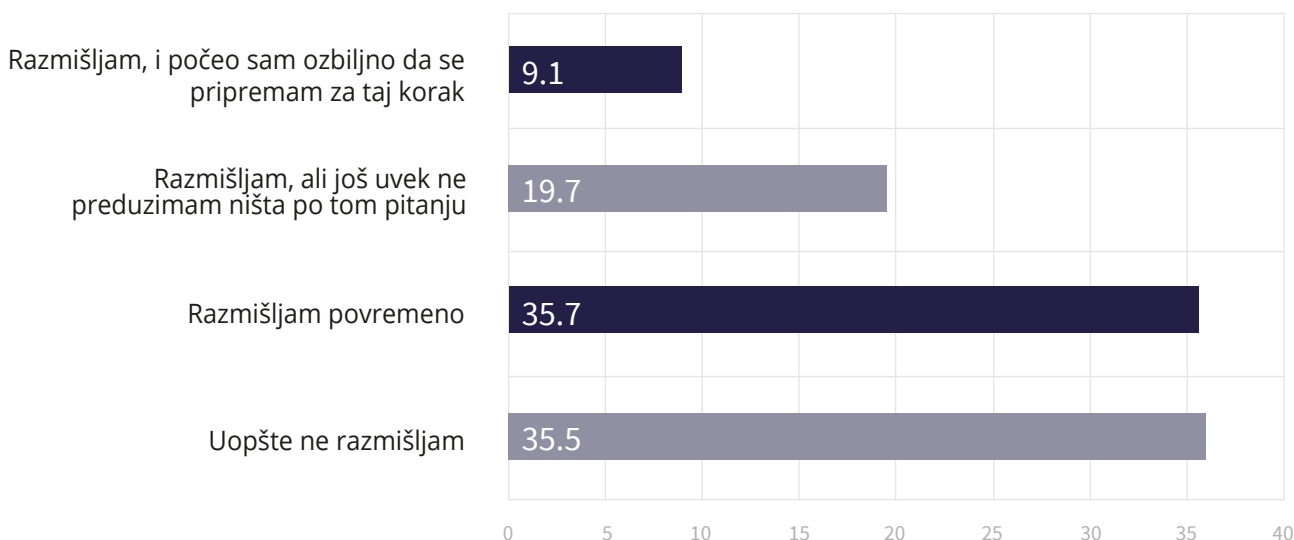
	ne slaže se	slaže se
Generalno gledano, političari su kompetentni	63,4%	36,6%
Vlada nedomaćinski troši mnogo javnog novca	27,6%	72,4%
Političari uglavnom znaju šta rade	63,2%	36,8%
Političari obično pokušavaju da pomognu svojim biračima	61,9%	38,1%
Političari uglavnom vode računa o sopstvenim interesima, umesto da pokušavaju da pomognu građanima	23,1%	76,9%
Političari uglavnom ne razumeju probleme s kojima se suočavaju obični ljudi	26,7%	73,3%
Političari uglavnom govore istinu	81,3%	18,7%
Ministri iz vlade nas slabo informišu o onome šta rade	30,3%	59,7%
Vlade iskrivljuju činjenice kako bi njihova politika izgledala dobro	20,1%	79,9%
Kada stvari pođu po zlu, političari uglavnom priznaju svoje greške	74,2%	25,8%
Političari rado obećavaju stvari na izborima, ali posle zaborave na svoja obećanja	12,5%	87,5%
Političari pokušavaju da ispune svoja obećanja	61,3%	38,7%
Političari neprestano menjaju svoje stavove	20,7%	79,3%
Vlada tretira jednako svaku grupu unutar društva	64,1%	35,9%

Emigracija

• Da li aktivno razmišljate o odlasku iz Srbije?

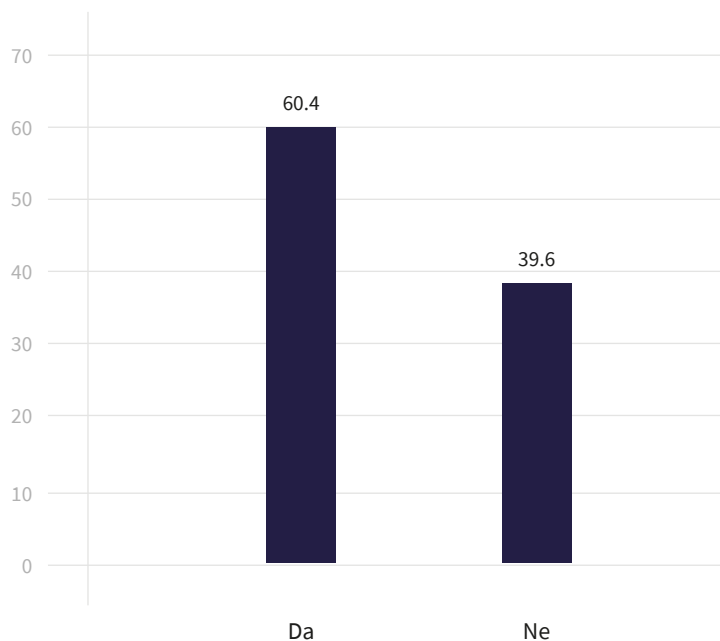

• Da li aktivno razmišljate o odlasku iz Srbije? (Bez starije populacije)

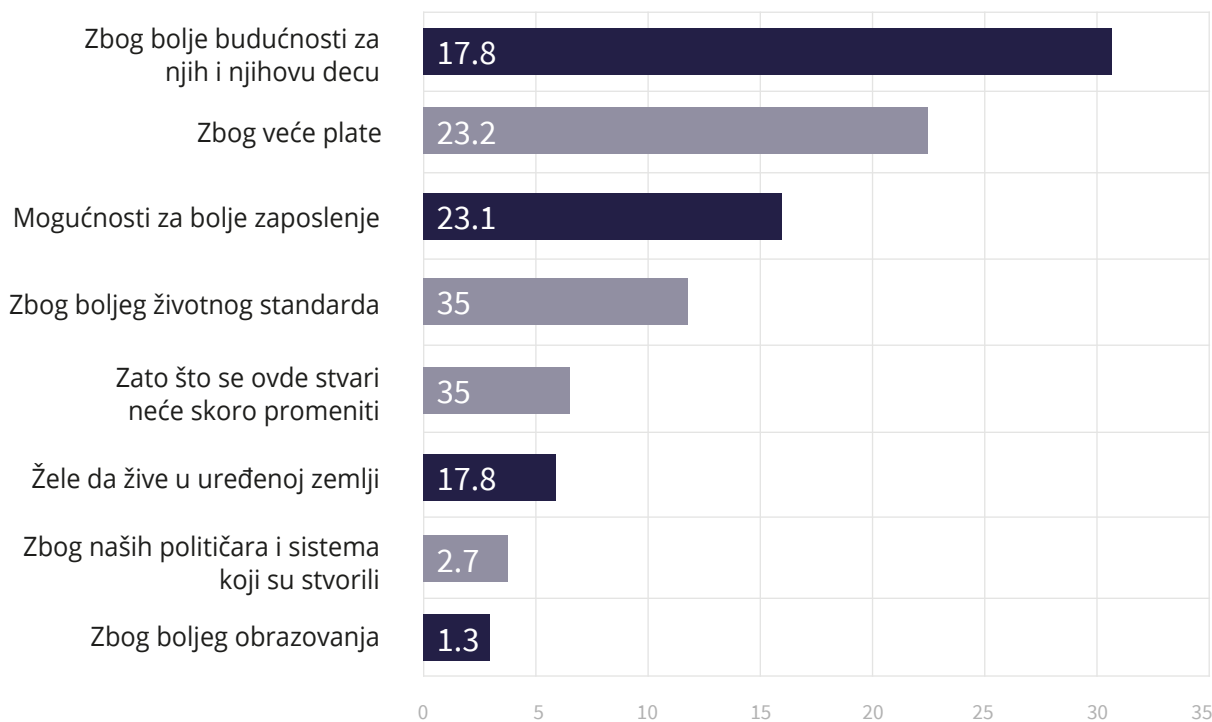

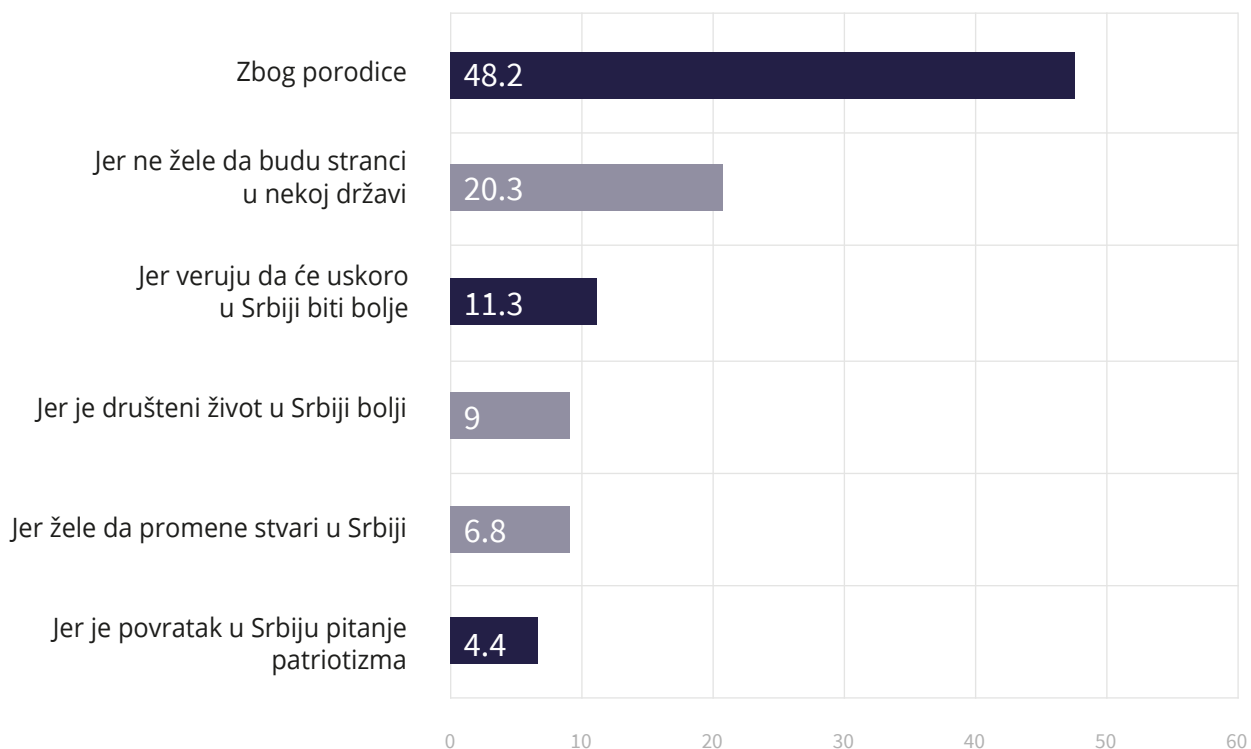
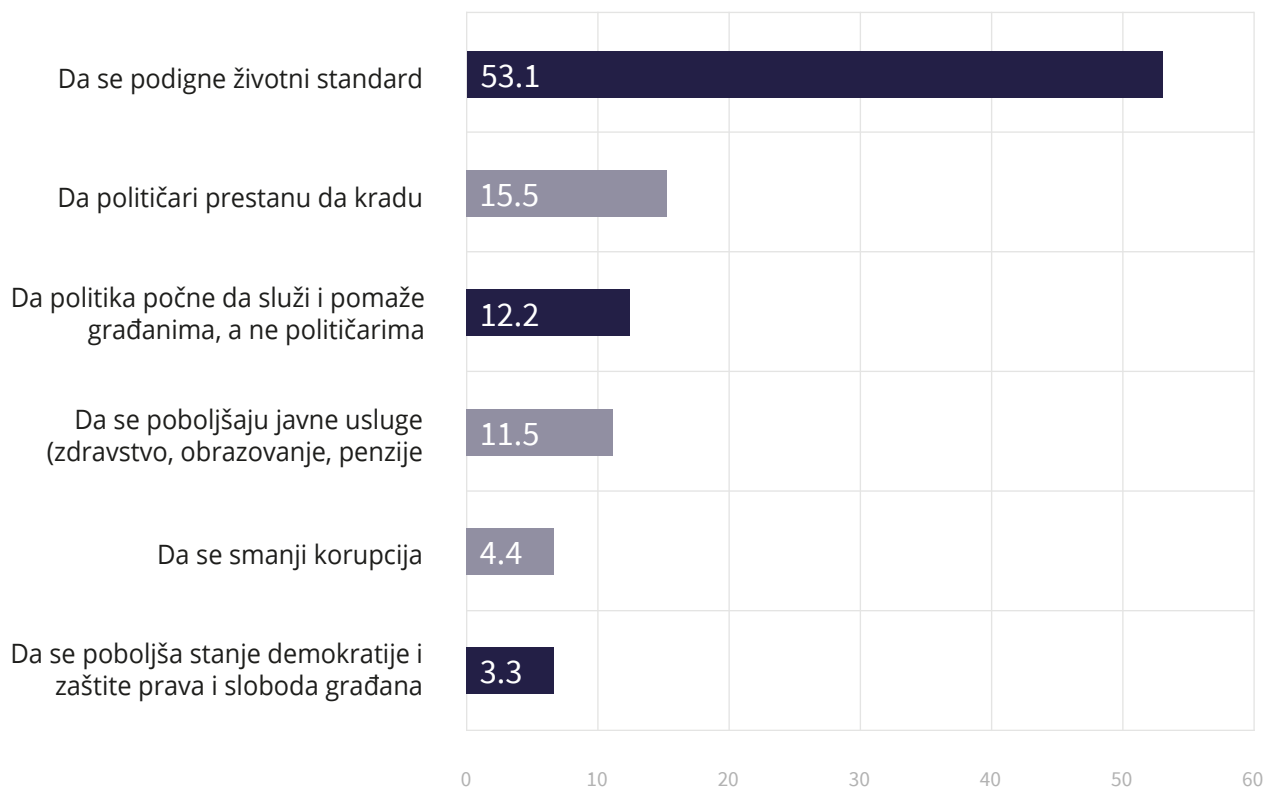
Stavovi o emigraciji kod starijih ispitanika

• Da li vaša deca ili unuci planiraju odlazak iz Srbije?

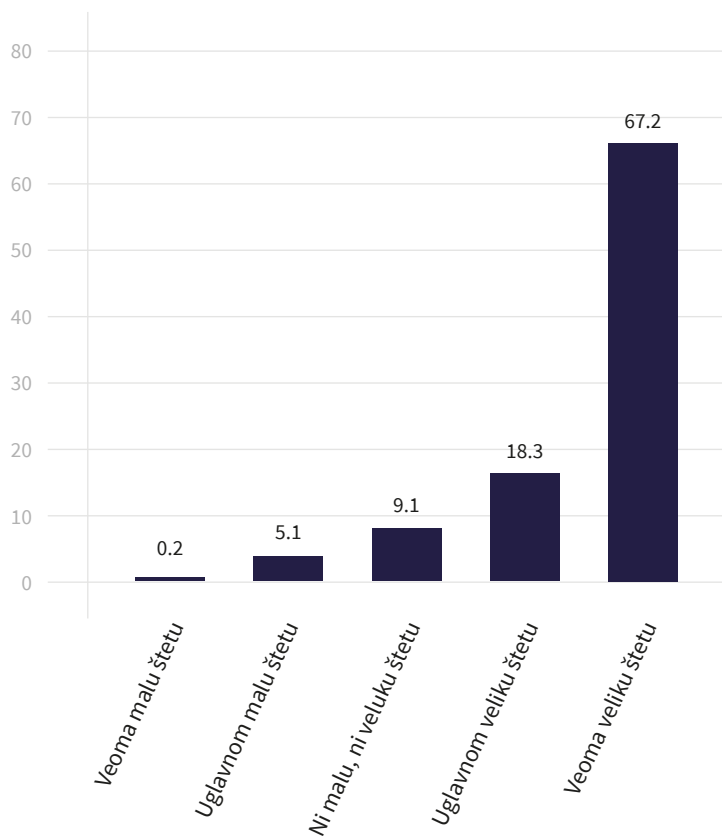

• Zbog čega mislite da mladi odlaze?

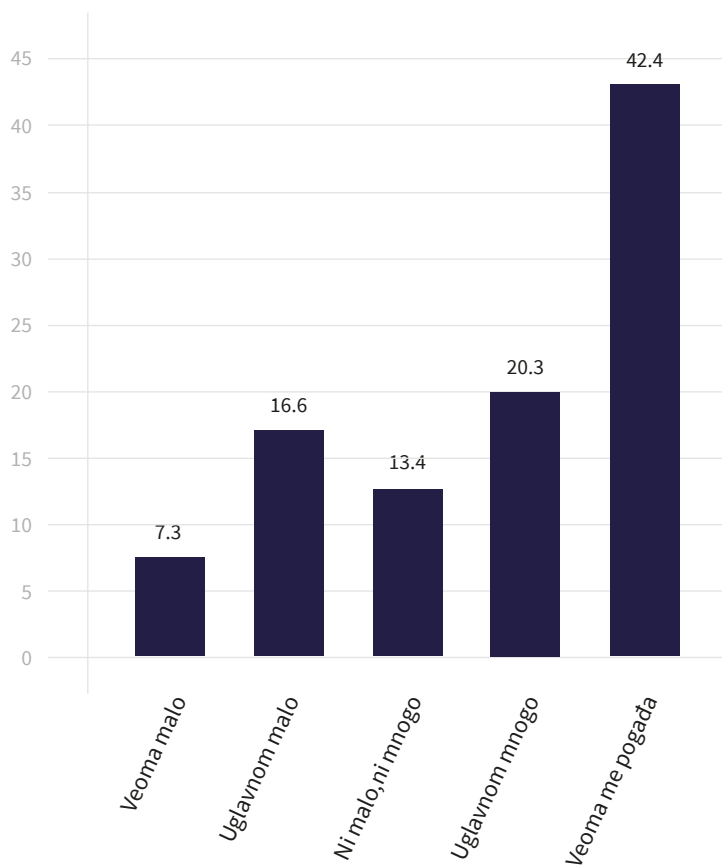

• Zbog čega mislite da bi se vratili?**• Šta je neophodno da država najpre promeni kako ljudi ne bi odlazili?**

- Šta mislite koliku štetu ima Srbija što ljudi odlaze iz zemlje?

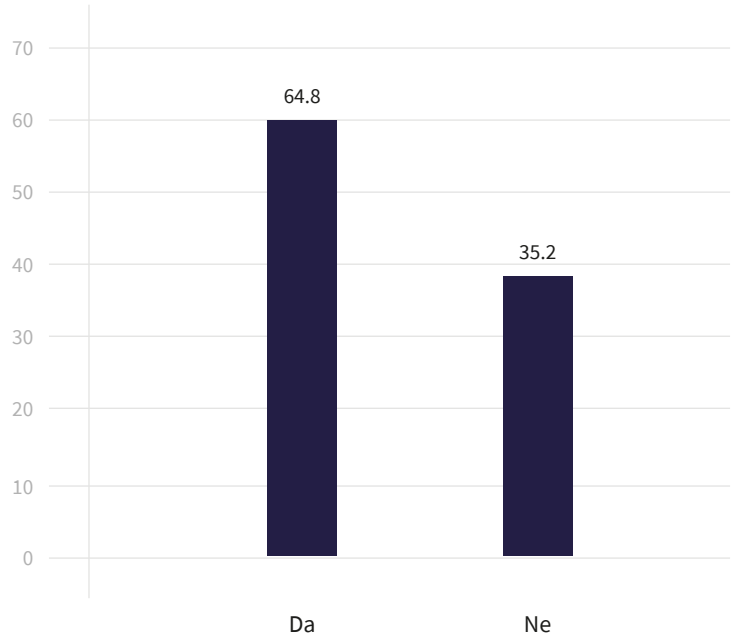

- Koliko vas lično pogađa odlazak ljudi iz Srbije?

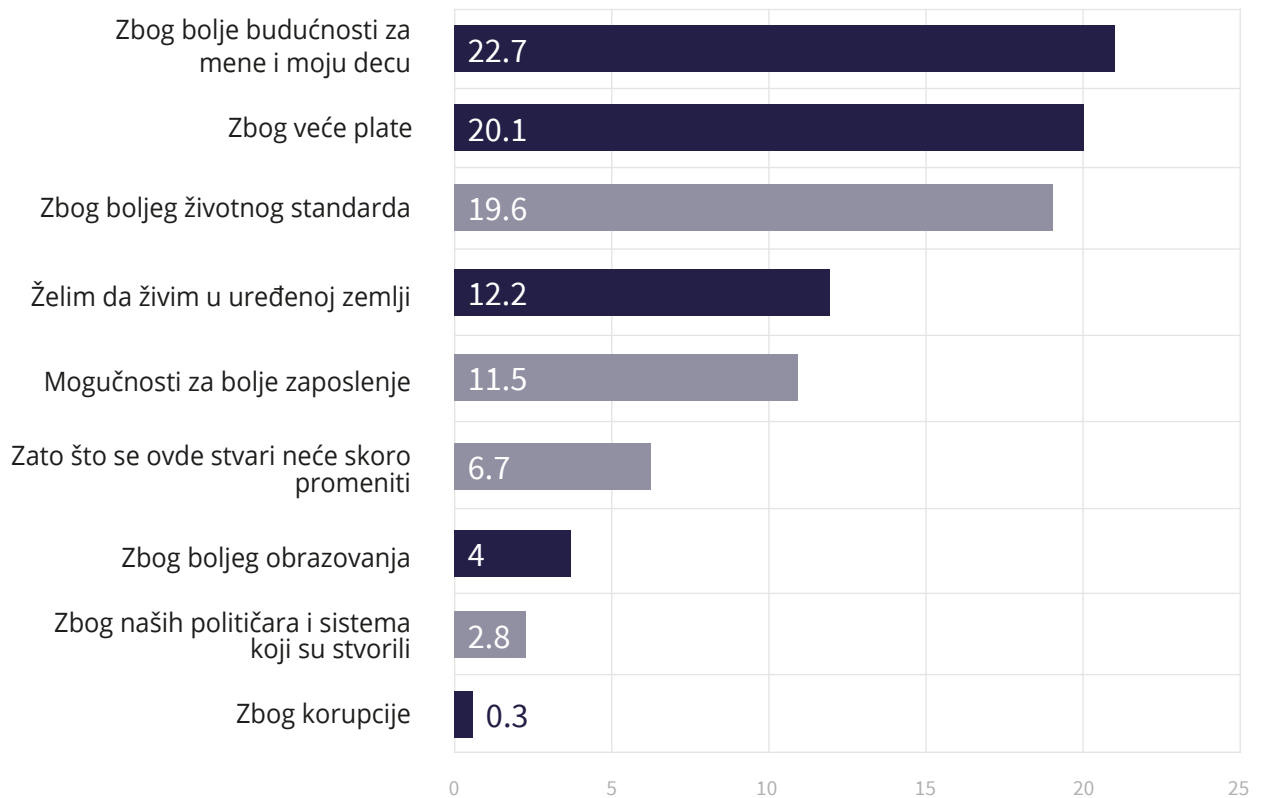

Stavovi o emigraciji kod mlađih ispitanika

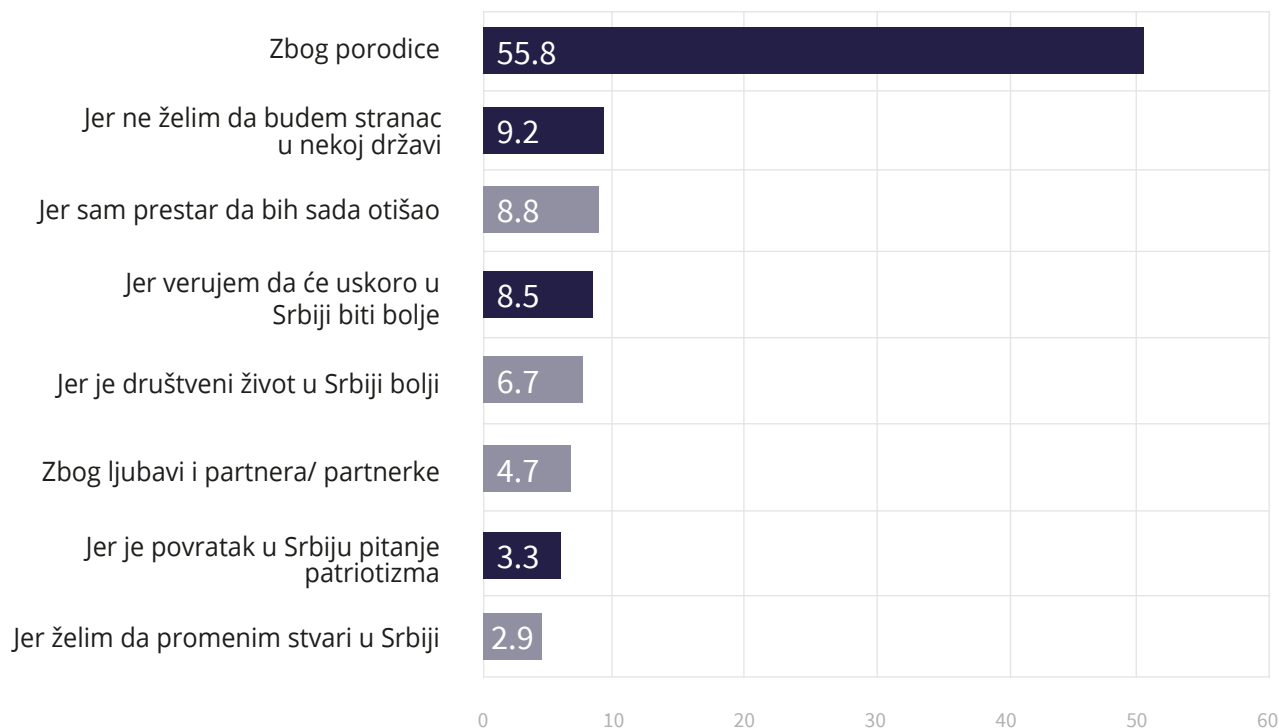
- **Da vam se ovog trenutka ukaže povoljna prilika da odete, da li biste otišli?**

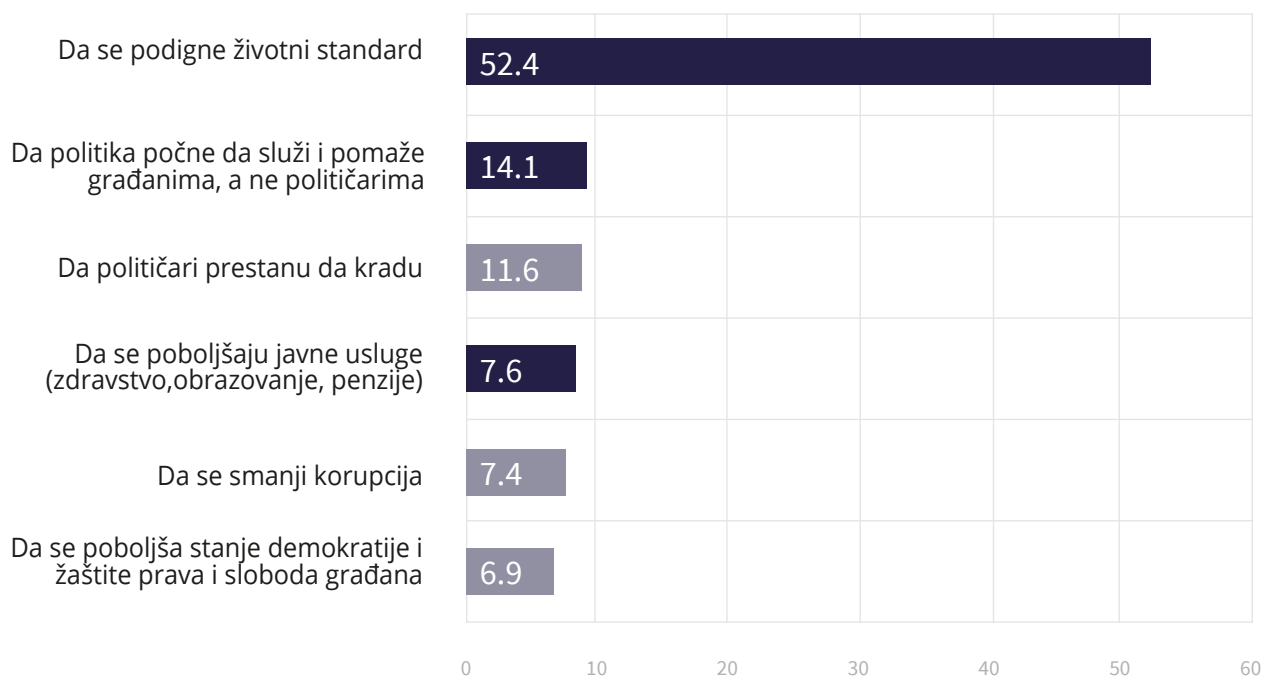
- **Koji je presudan razlog zbog koga razmišljate da napustite Srbiju?**

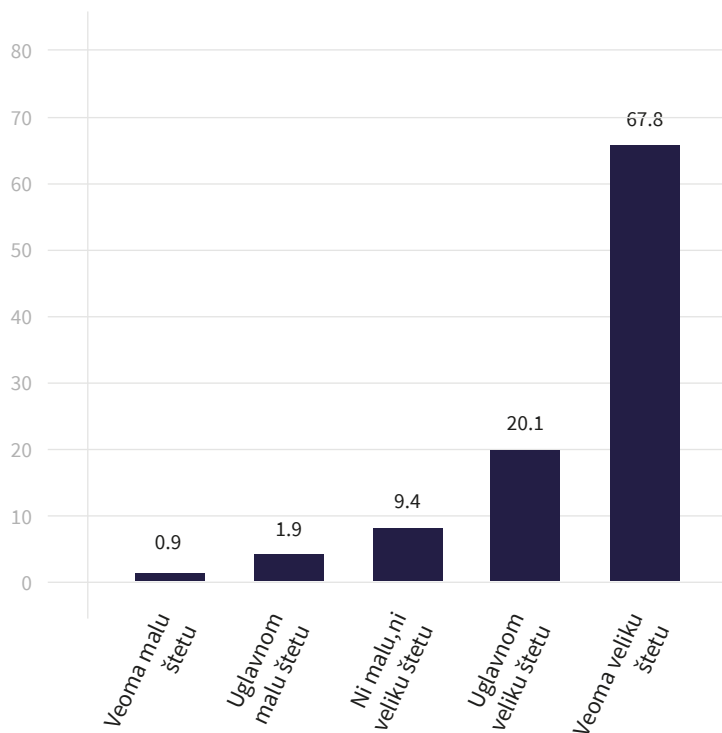
• **Zbog čega biste prevashodno ostali?**

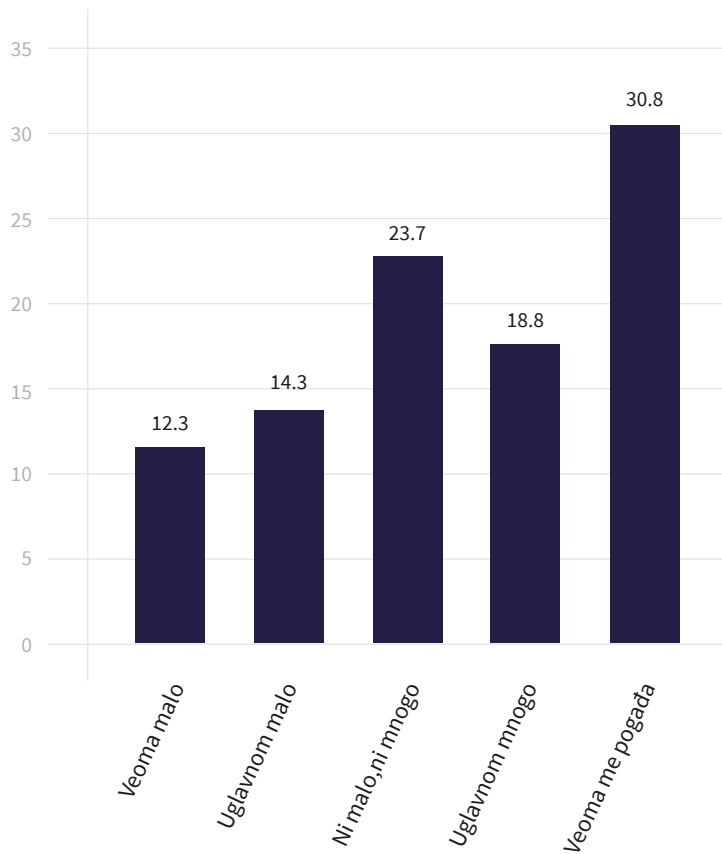
• **Šta je neophodno da država najpre promeni kako ljudi ne bi odlazili?**

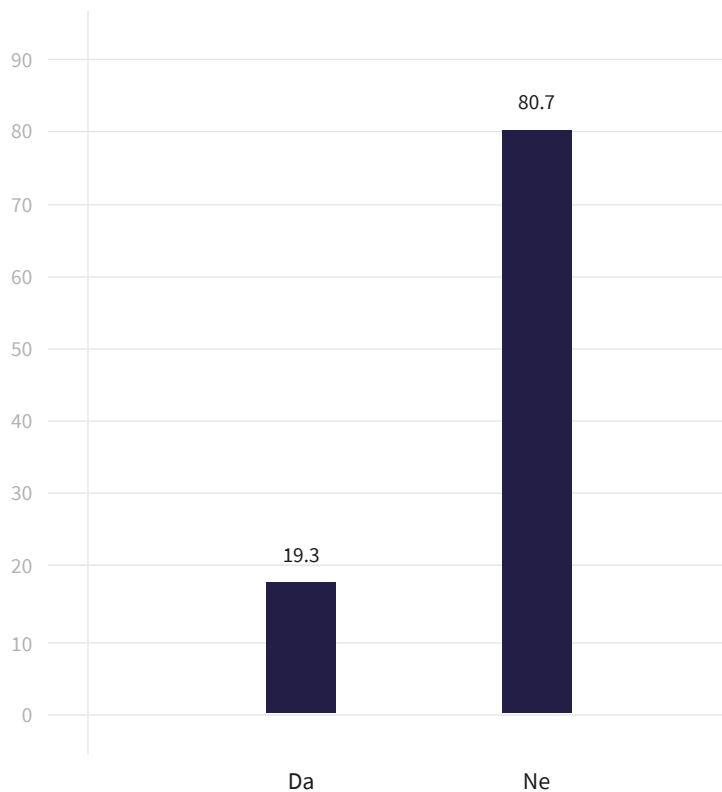
- Šta mislite koliku štetu ima Srbija što ljudi odlaze iz zemlje?

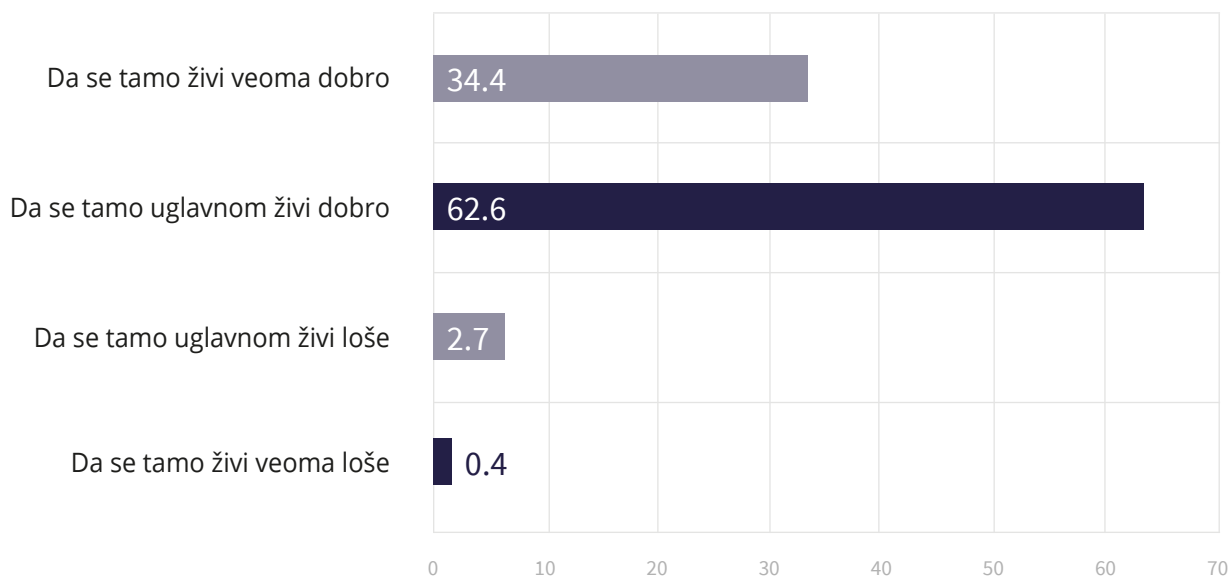
- Koliko vas lično pogađa odlazak ljudi iz Srbije?

- **Da vas neko od vaših prijatelja iz inostranstva pozove, da li biste mu savetovali da se vrati?**

- **Kakve informacije o tome kakav je život u inostranstvu do vas dolaze?**

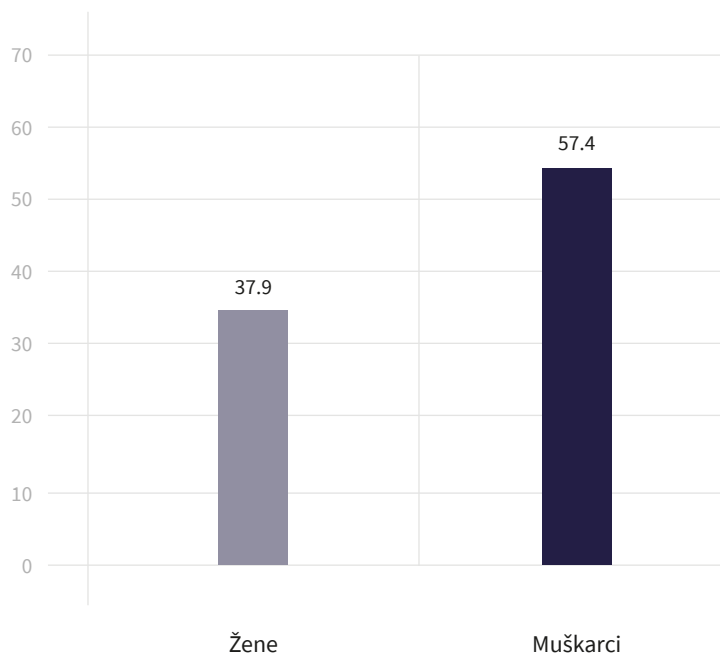

Rodna post-stratifikacija

U ovom delu izveštaja najvažniji rezultati istraživanja biće predstavljeni kroz prizmu rodne segmentacije (gender segmentation), na taj način što ćemo grafički prikazati slučajeve u kojima postoji statistički značajna razlika između žena i muškaraca u odgovorima na pitanja.

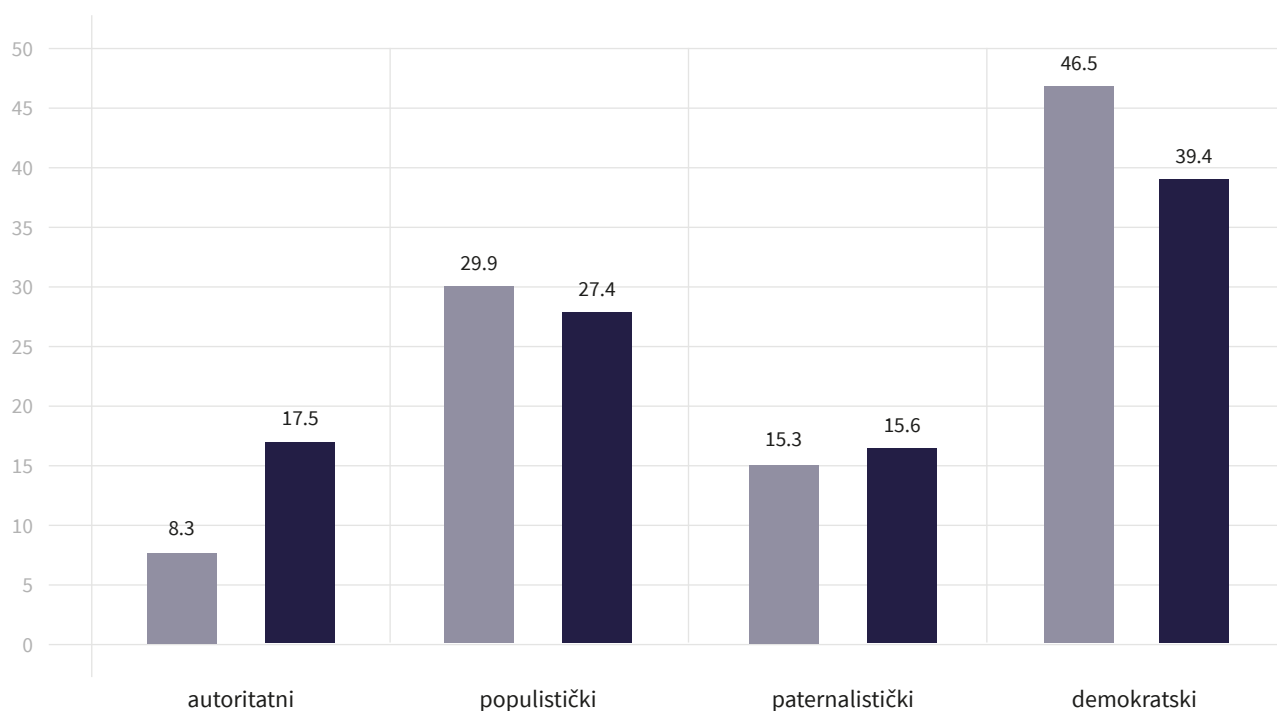
Istraživanje pokazuje da žene značajno manje prate politiku u odnosu na muškarce (x2 0.00) .

Pratim politiku

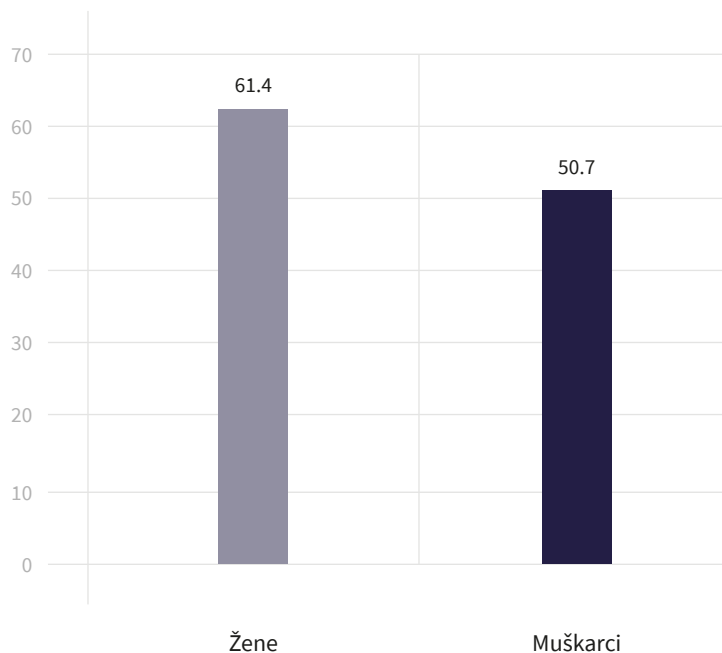
¹chi-squared test

Kada je u pitanju tip političkog liderstva, možemo videti da su žene naklonjenije demokratskom tipu liderstva, kao i da značajno manje nego muškarci podržavaju autoritarni tip liderstva (x2 0.00).

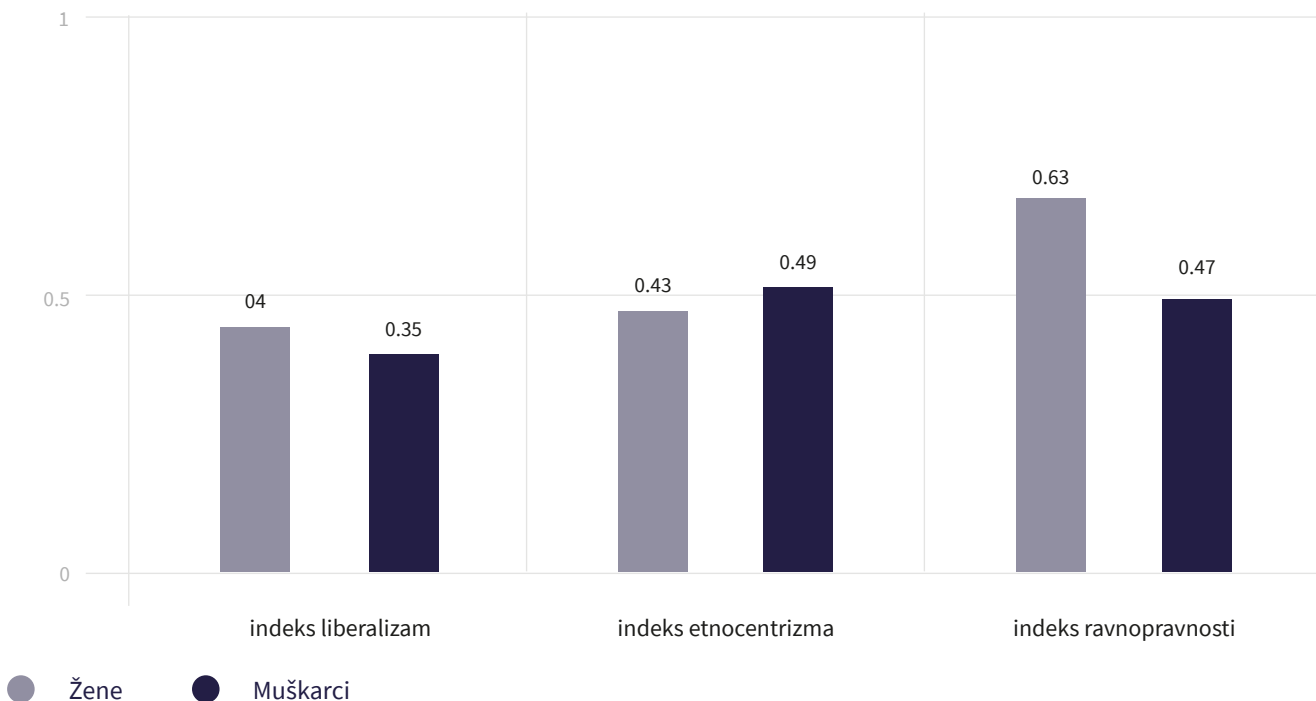

Kada je reč o razlozima zbog kojih bi ostali u Srbiji, analize pokazuju da postoji statistički značajna razlika između žena i muškaraca ($x^2 0.00$), odnosno, da žene češće navode porodicu kao razlog zbog kojeg bi ostale.

Porodica kao razlog za ostanak

Osim toga, analize pokazuju da postoje različite rodne percepcije kada su u pitanju indeksi liberalizma, etnocentrizma i rodne ravnopravnosti. Independent sample T-Test pokazuje da između žena i muškaraca postoji značajna statistička razlika u stavovima ($p < 0.00$).

Ovaj grafikon nam govori da su žene liberalnije kada je reč o društvenim pitanjima, da su manje nacionalističke orijentisane i da značajno više veruju u rodnu ravnopravnost od muškaraca.

Diskusija i analiza rezultata istraživanja

U demokratskim društvima izgradnja i održavanje visokog nivoa političkog poverenja i poverenja u institucije je od ključne važnosti. Stabilne demokratije, međutim, počivaju ne samo na poverenju u klasične političke institucije, poput predsednika Republike, Vlade, parlamenta i lokalnih institucija, već i na poverenju koje građani imaju u pravosudni sistem, državni aparat prinude – vojsku i policiju – verske institucije, civilno društvo i medije, obrazovni i zdravstveni sistem, itd. Pojedini autori, na primer, ističu društvenu ulogu medija jer je u praksi nemoguće procenjivati ostale institucije i verovati u demokratski koncept društva ukoliko građani nisu pravovremeno i istinito obavješteni o različitim temama od važnosti za funkcionisanje jedne zajednice. Istovremeno, vladavina prava i poverenje u pravosudni sistem predstavljaju ključne elemente demokratije, kao i verovanje da državni aparat prinude neće biti upotrebljen protiv građana. Stoga je izgradnja širokog političkog poverenja i bazičnog društvenog konsenzusa posebno važna, jer niska legitimnost institucija i visok stepen otuđenosti i alijenacije od sveta politike i političkog može dugotrajno da ugrozi temelje političke zajednice, pa tako pojedini autori navode da se „poverenje gradi dugo, a gubi preko noći“ (Campen, De Walle & Bouckaert, 2006).

Autori ovog istraživanja, međutim, ne stavljaju fokus isključivo na institucionalno poverenje, već prepoznaju isprepletenu prirodu institucionalnog, personalnog i interpersonalnog poverenja. Ako građani ne veruju političkim institucijama i političkom sistemu u celini, vlade neće biti u mogućnosti da efikasno sprovede svoje politike, građani neće biti spremni da poštuju zakone, a koncept opšteg dobra će biti podređen sebičnim individualnim interesima svakog pojedinca. Zašto bi građani koji ne veruju političarima, koji smatraju da su političke partije i političari korumpirani, a demokratija farsa, prihvatili pravila demokratskog sistema (Schyns & Coop, 2010)? Najdirektnija i najvidljivija politička posledica ovakvog stava je umanjen stepen izborne participacije (Gronlund & Setala, 2007) i uvećana izborna podrška populističkim partijama i političarima (Pauwels, 2011). Stoga u prvom delu diskusije koristimo klasičan instrument kojim se meri poverenje u institucije – Vladu, predsednika Republike, Skupštinu, sudstvo, nevladine organizacije, obrazovni sistem, zdravstveni sistem, vojsku, policiju, crkvu, medije, političke partije i lokalnu samoupravu – ali u drugom u analizu uključujemo još dva instrumenta koja produbljenije i preciznije mere nivo individualnog poverenja u politiku i političare – indeks političke alijenacije/cinizma i indeks poverenja u političare. Pojednostavljeno, pored klasičnih političkih institucija interesuje nas i poverenje građana u ključne političke aktere – političare, njihovu kompetentnost i moralnost.

Ključni razlog zbog koga pravimo ovu distinkciju već je elaboriran u literaturi koja se bavi pitanjem političkog poverenja (npr. Miller, 1974; Citrin, 1974; Citrin & Luks, 2001) i može se svesti na sledeću tezu: nivo institucionalnog poverenja svakog pojedinca obojen je njegovim političkim preferencijama i podrškom koju pruža partiji, odnosno partijama koje se nalaze na vlasti. Građani koji su na prethodnim izborima glasali za političke partije čiji se predstavnici nalaze u izvršnoj vlasti i imaju većinu poslanika u parlamentu pokazivaće i veći stepen poverenja u te institucije. I obrnuto, građani koju su glasali za poraženu stranu na izborima imaće nizak stepen poverenja sve dok njihova politička opcija ne odnese pobedu u nekom od narednih izbornih ciklusa. Stoga očekujemo da će najveći stepen poverenja u institucije imati one socijalne kategorije na kojima i počiva

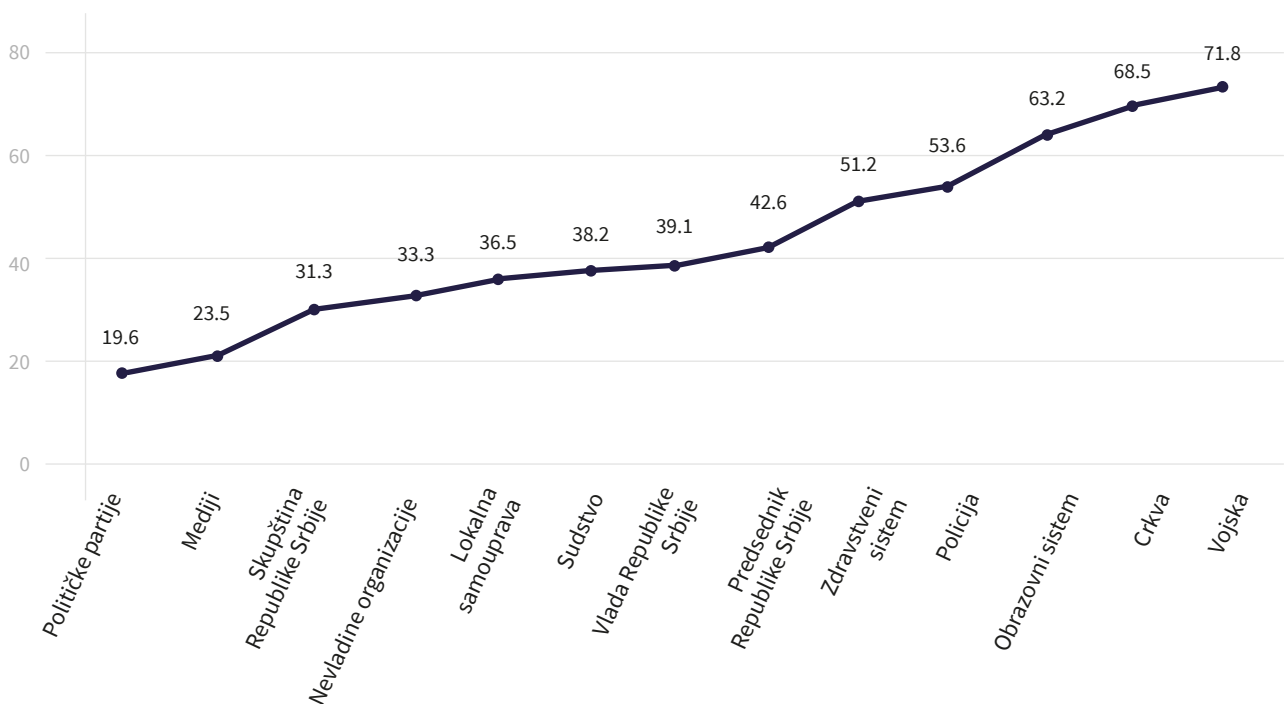
trenutna vlast Srpske napredne stranke i predsednika Aleksandra Vučića iako bi se na osnovu empirijskih istraživanja obavljenih u uporednoj praksi očekivali drugačiji rezultati.

Diskusija koja je pred vama podeljena je u četiri celine. U prvom delu bavimo se pitanjem poverenja u institucije, a u drugom političkom alijenacijom/cinizmom. Očekujemo da će nam instrument korišćen u drugom delu analize dati produbljenije uvide u stepen političkog otuđenja kod građana Republike Srbije i, što je još važnije, nalaze koji nisu obojeni partijskim preferencijama ispitanika. U trećoj celini u diskusiju uključujemo novi instrument – indeks poverenja u političare – na kome pojedini inostrani istraživači, u poslednjih par godina, insistiraju kao na dopunskom skupu pitanja, kojom se otklanjaju nedostaci povezani sa merenjem ukupnog institucionalnog poverenja, koje je znatno širi koncept od poverenja u političare. Konačno, u poslednjoj celini dajemo odgovore na pitanja koja se tiču sve izraženijeg trenda emigracije iz Srbije. Interesuju nas, pre svega, razlozi i motivi odlaska, kao i razlike u stavovima i vrednosnim orijentacijama ispitanika koji su spremni da napuste Srbiju u odnosu na one koji iz Srbije ne bi otišli čak i kada bi im se za to ukazala povoljna prilika. U ovom delu pokušavamo i da otklonimo neke od nedostataka dosadašnjih studija o emigraciji, a koje su u fokus postavljale isključivo mlade ispitanike, zanemarujući da li i kako odlazak mladih utiče na živote starijih građana Srbije.

Poverenje u institucije

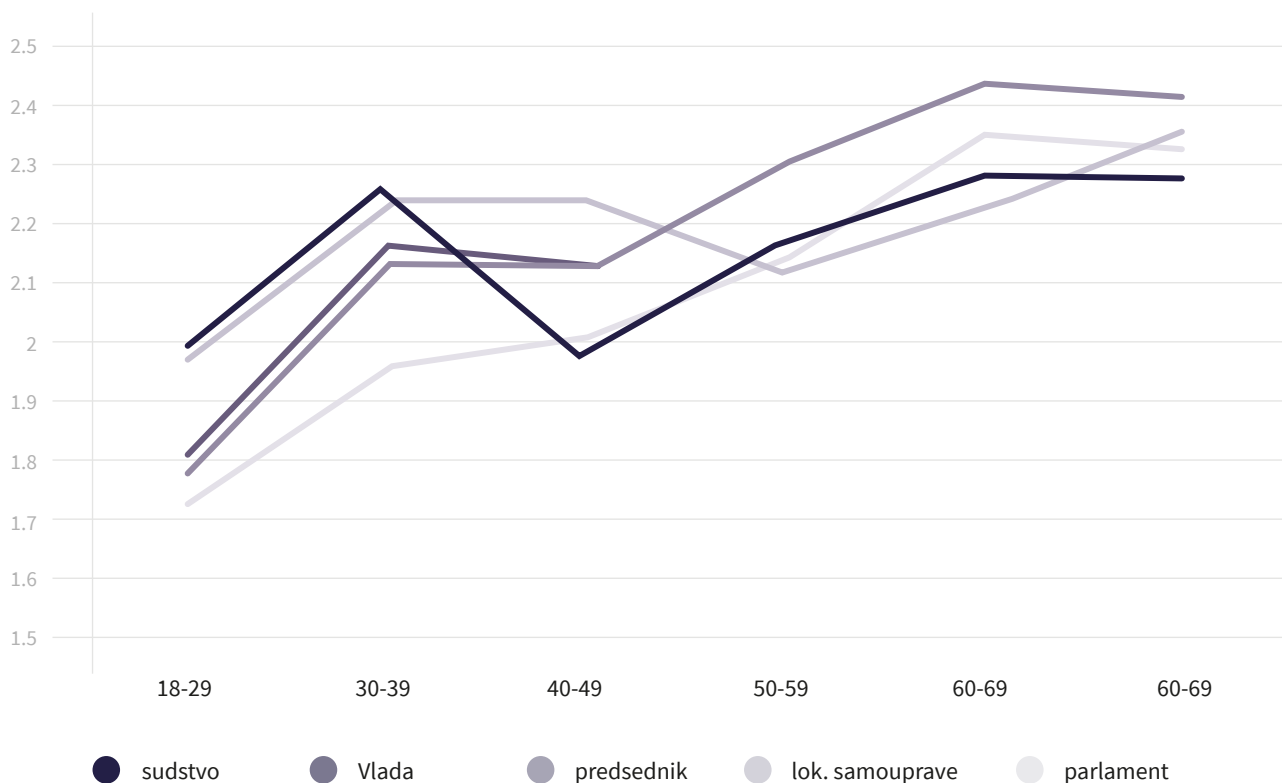
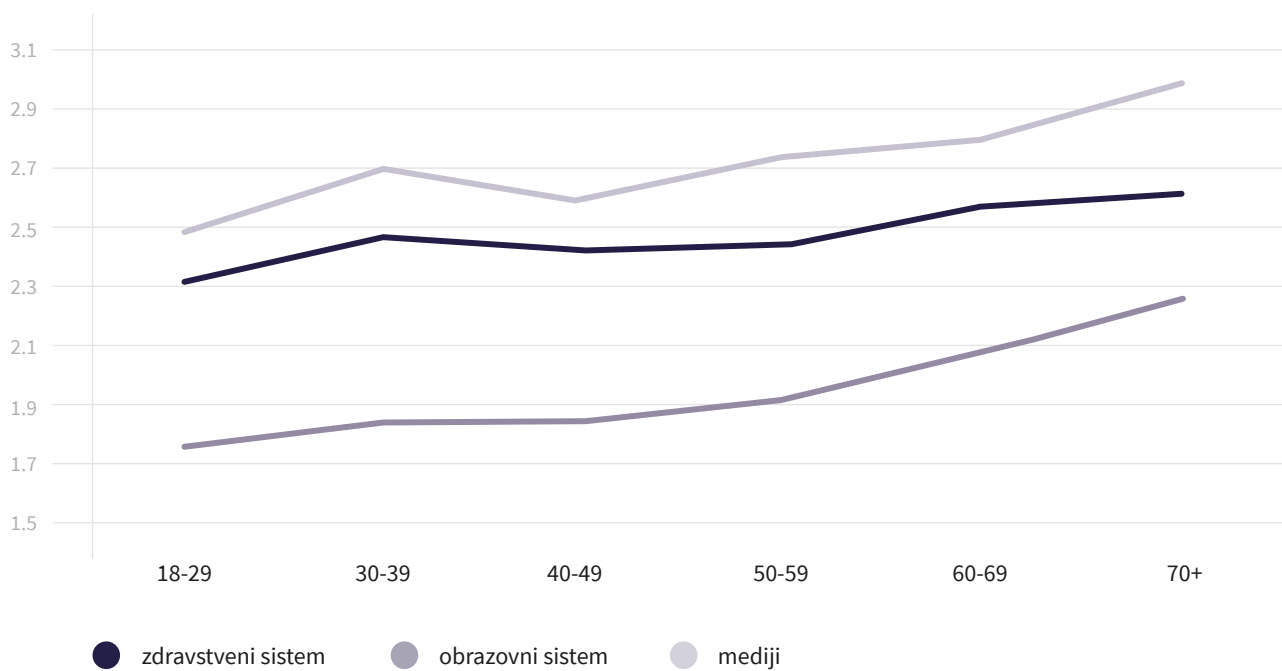
Uvidi o institucionalnom poverenju koje dobijamo iz deskriptivne statistike (grafikon 1) su očekivani i ne pokazuju značajna odstupanja u odnosu na prethodna istraživanja sličnog tipa. Najmanje poverenje građani imaju u političke partije (manje od petine njih kaže „uglavnom imam poverenje“ i „imam veliko poverenje“), nakon čega slede mediji (23,5%), parlament (31,3%), nevladine organizacije (33,3%) i set političkih institucija. Tradicionalno, najviše poverenja građanima u Republici Srbiji ulivaju vojska (71,8%) i crkva (68,5%), nakon čega slede obrazovni sistem, policija i zdravstveni sistem.

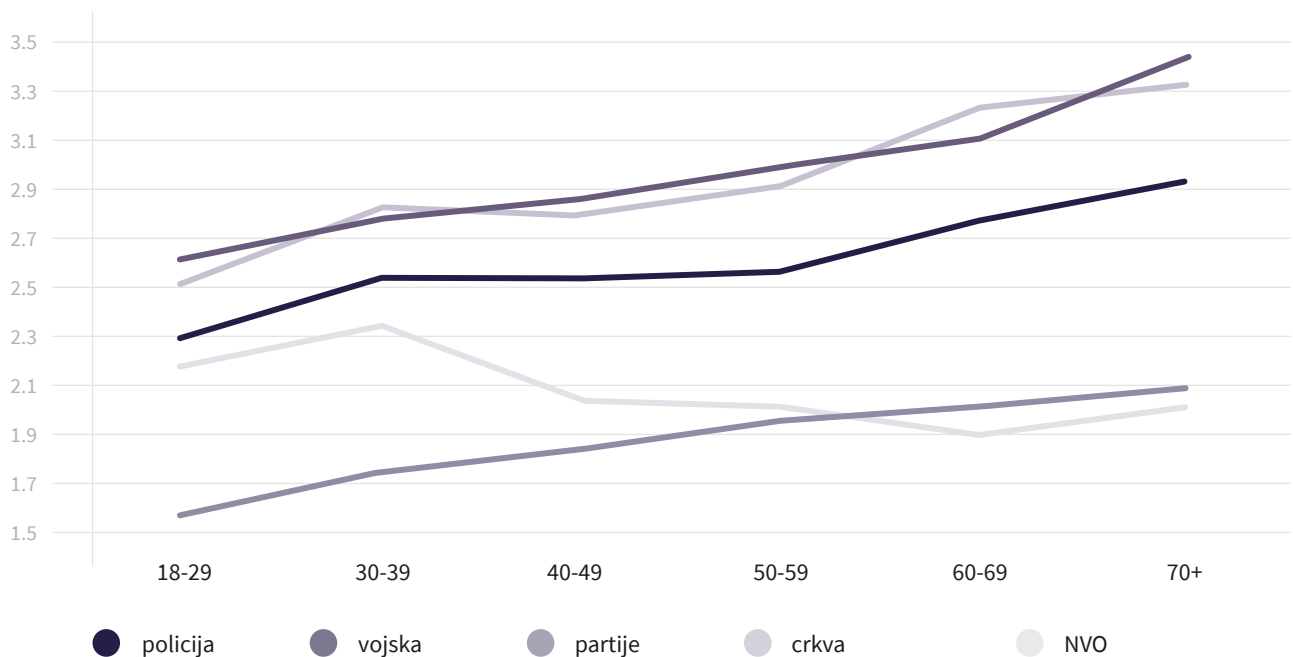
Grafikon 1. Procenat građana koji na pitanje „Koliko imate poverenja u sledeće institucije“ odgovara „uglavnom“ i „imam veliko poverenje“

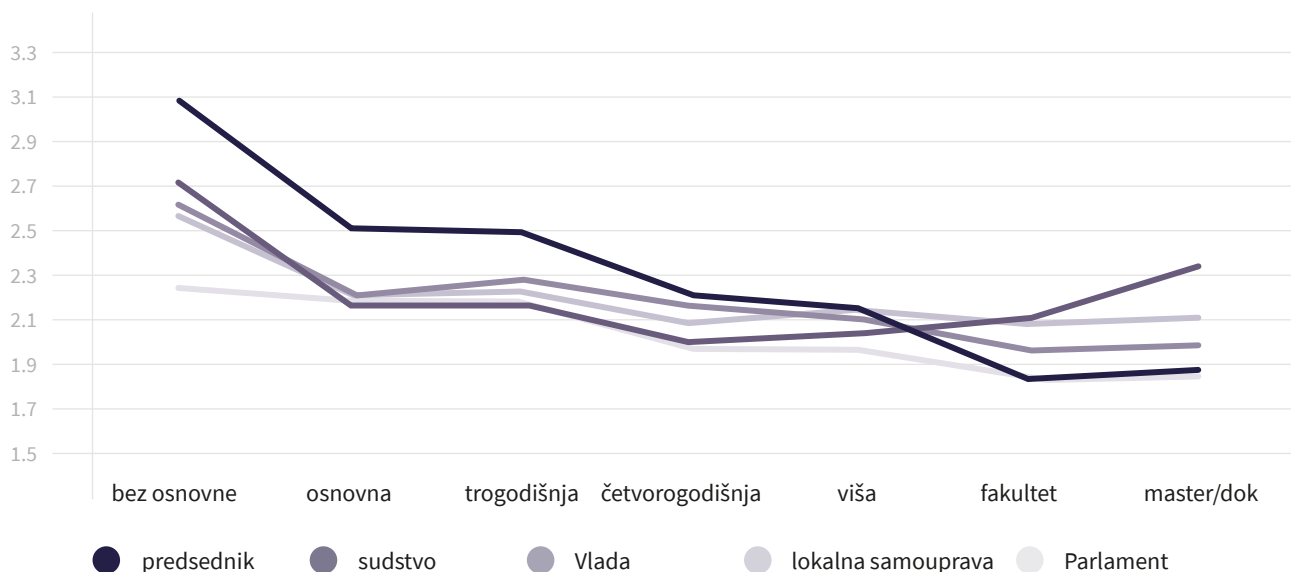
Interesantniji nalazi se, međutim, dobijaju segmentacijom ispitanika prema različitim kategorijama. U cilju jednostavnijeg prikazivanja nalaza, odgovore na pitanje „Koliko imate poverenja u sledeće institucije“ pretvorili smo u indeks institucionalnog poverenja (min = 1, max = 4), pri čemu vrednost jedan znači potpuno odsustvo poverenja, a vrednost četiri veliko poverenje. U grafikonima 2-4 prikazane su vrednosti indeksa institucionalnog poverenja koje imaju različite starosne kategorije. Kod najvećeg broja institucija primetan je drastičan i gotovo linearan rast poverenja sa povećanjem broja godina. I dok, na primer, prosečan mladi ispitanik (18-29 godina) ima stepen poverenja u parlament od 1.72, ispitanici koji pripadaju najstarijim starosnim kategorijama imaju znatno više vrednosti indeksa – 2.36 (60-69) i 2.34 (70+). Poverenje u predsednika Republike je kod mladih 1.77, a kod starijih 2.45 (60-69) i 2.42 (70+).

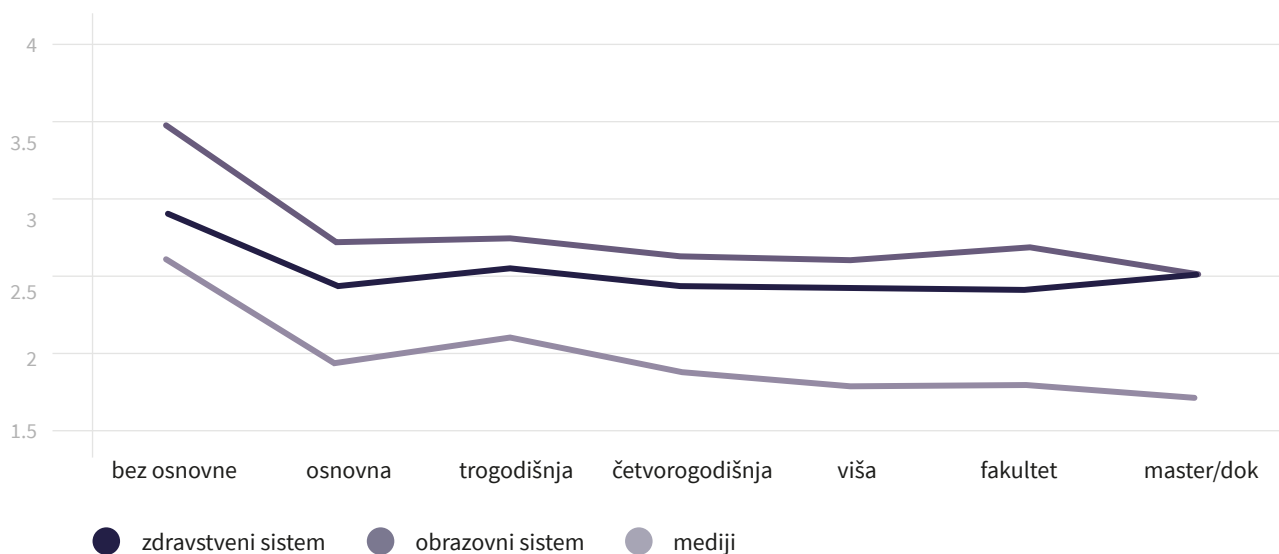
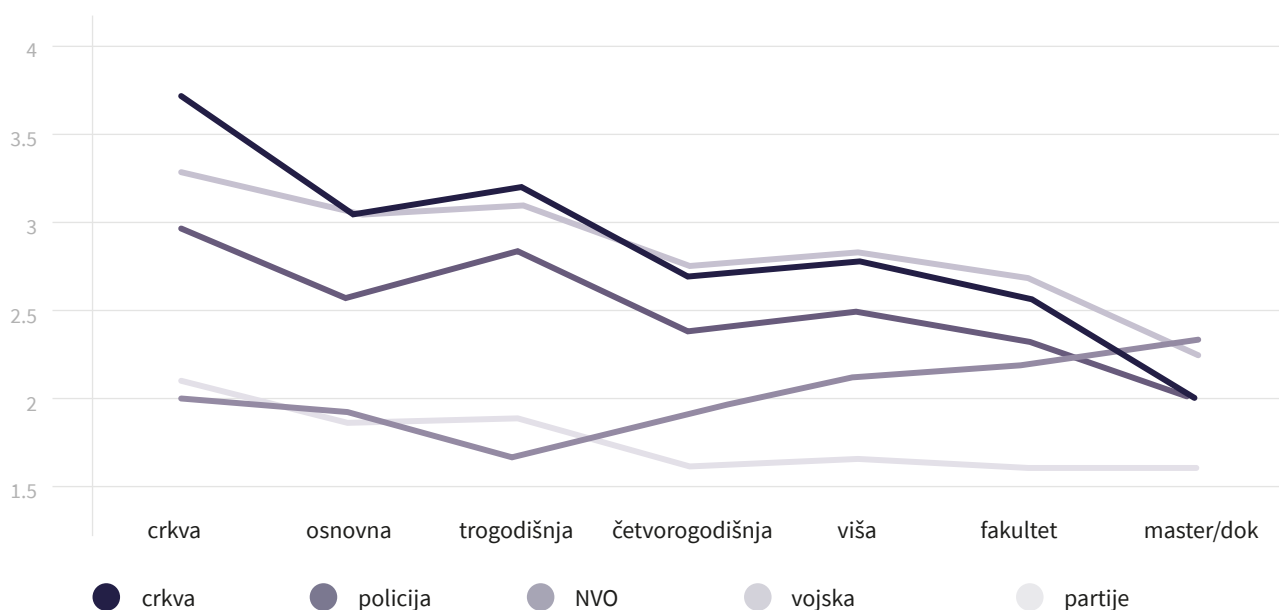
Nešto blaže izražen rast poverenja sa uvećanjem broja godina ispitanika vidljiv je kod obrazovnog i zdravstvenog sistema, kao i političkih partija, pri čemu treba napomenuti da visok stepen poverenja u partije nemaju ni stariji ispitanici. Praktično, jedini suprotni trend postoji kod poverenja u nevladine organizacije (grafikon 4) gde mlađi ispitanici (18-29, 30-39) pokazuju veći stepen poverenja od starijih.

Grafikon 2. Indeks institucionalnog poverenja prema različitim starosnim kategorijama**Grafikon 3.** Indeks institucionalnog poverenja prema različitim starosnim kategorijama

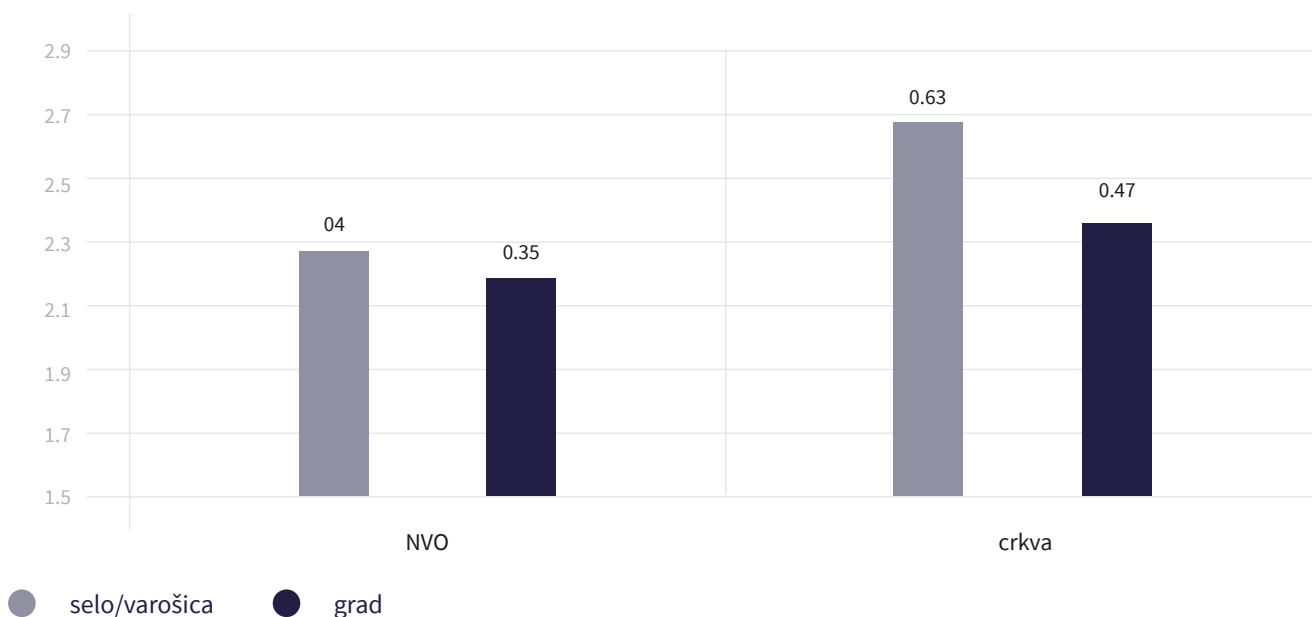
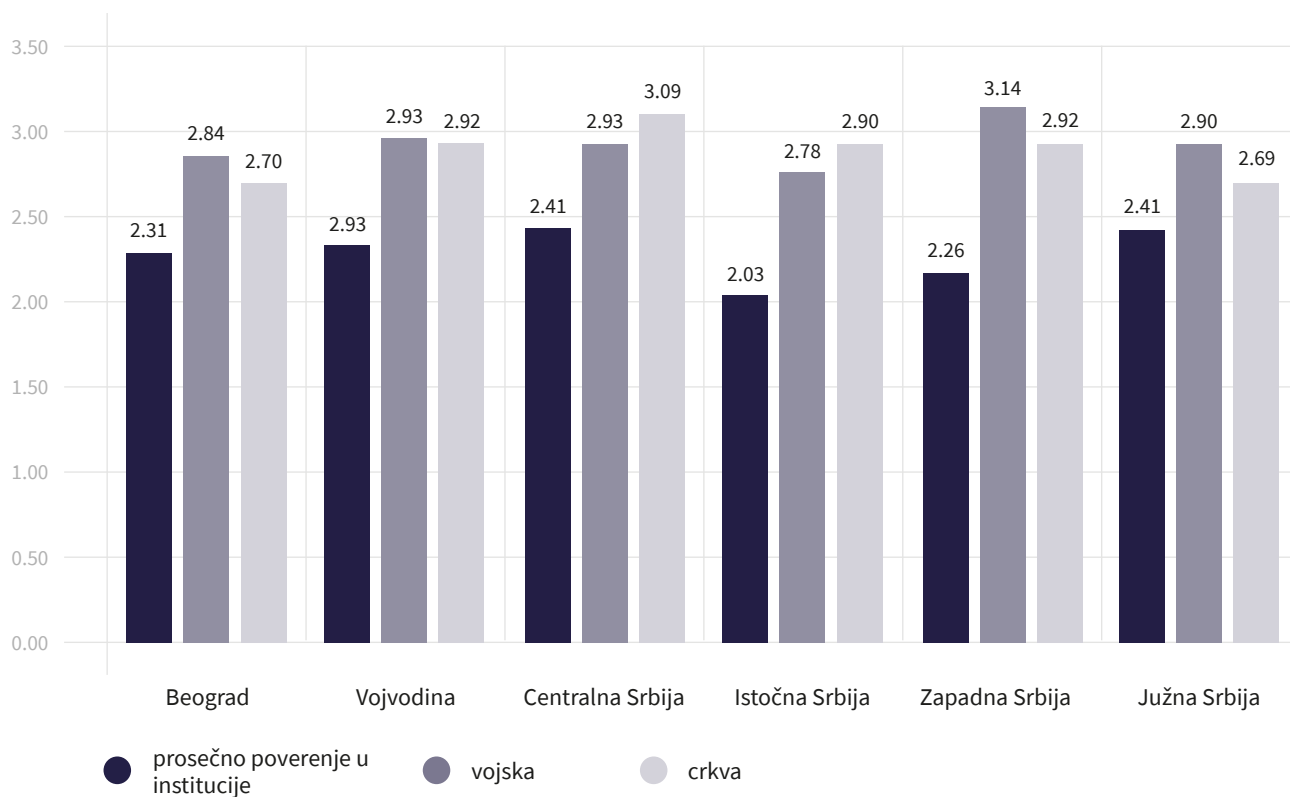
Grafikon 4. Indeks institucionalnog poverenja prema različitim starosnim kategorijama

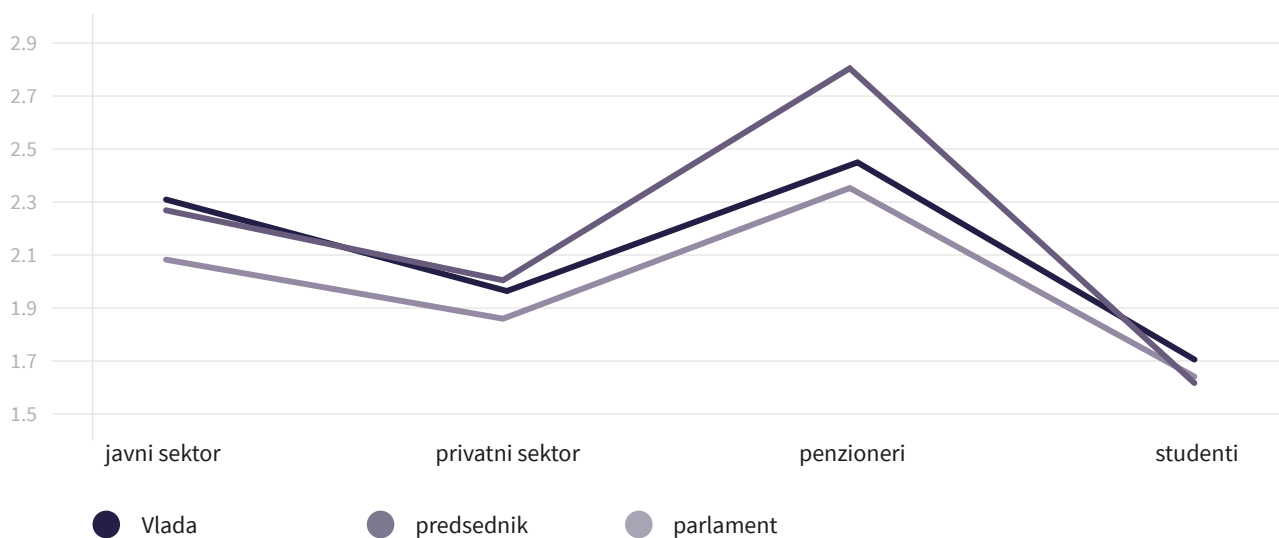
Nalazi koji ne odgovaraju uobičajenim u uporednoj empirijskoj praksi (vidi npr. Dalton, 2005) posebno su očitii kada je u pitanju stepen obrazovanja (grafikoni 5-7). U Srbiji ispitanici sa nižim stepenom obrazovanja imaju veće poverenje u institucije, što se posebno odnosi na klasične političke institucije. Tako ispitanici koji nisu završili ni osnovnu školu imaju prosečno poverenje u predsednika Republike od 3.09, oni sa osnovnom školom 2.54, oni sa fakultetima 1.88, a sa završenim master ili doktorskim studijama 1.87. Nešto blaži pad vidljiv je jedino u pogledu poverenja u parlament jer čak ni ispitanici koji imaju nizak stepen obrazovanja nemaju poverenje u najviše zakonodavno i predstavničko telo u Republici Srbiji. Trend opadanja institucionalnog poverenja sa rastom stepena obrazovanja postoji kod svih institucija, osim kod nevladinih organizacija, gde poverenje počinje da raste od ispitanika koji imaju završenu četvorogodišnju školu. Ovakav nalaz za stepen obrazovanja se u najvećoj meri preklapa sa nalazima koje smo dobili za starosne kategorije.

Grafikon 5. Indeks institucionalnog poverenja prema stepenu obrazovanja

Grafikon 6. Indeks institucionalnog poverenja prema stepenu obrazovanja**Grafikon 7.** Indeks institucionalnog poverenja prema stepenu obrazovanja

Kada je u pitanju stepen institucionalnog poverenja u odnosu na tip naselja (grafikon 8) u kojem ispitanik živi, statistički značajne razlike ($p < .05$) postoje samo u slučaju nevladinih organizacija i crkve. Očekivano, ispitanici koji žive u ruralnim područjima (sela i varošice) imaju veće poverenje u crkvu od onih koji žive u urbanim područjima, dok su nalazi za nevladine organizacije obrnuti. Prosečno poverenje u institucije (vrednost za svih 13 institucija) najniže je u regionu Istočne Srbije (2.03), dok je najviše u Južnoj (2.41) i Centralnoj Srbiji (2.41). U skladu sa gorenavedenim nalazima su i rezultati dobijeni segmentacijom ispitanika na osnovu radnog statusa. U tri klasične političke institucije – predsednika Republike, Vladu i Narodnu skupštinu – najveće poverenje imaju penzioneri, nakon čega slede zaposleni u javnom sektoru, zaposleni u privatnom sektoru i, na kraju, studenti (grafikon 10). Vrednost indeksa poverenja u predsednika među penzionerima je 2.83, kod zaposlenih u javnom sektoru 2.28, zaposlenih u privatnom sektoru 1.99, a kod studenata samo 1.61.

Grafikon 8. Indeks institucionalnog poverenja prema tipu naselja**Grafikon 9.** Indeks institucionalnog poverenja po regionima

Grafikon 10. Indeks institucionalnog poverenja i radni status

Od ostalih „demografskih“ prediktora institucionalnog poverenja koje smo testirali najveći uticaj ima percepcija porodičnog iskustva tranzicije koju je Srbija prošla u prethodnim godinama. Tako „dobitnici tranzicije“, kojih doduše u ukupnoj populaciji ima vrlo malo (oko 10%), imaju veći stepen poverenja u institucije, što je nalaz koji praktično važi za sve institucije osim vojske i crkve, kod kojih veći stepen poverenja pokazuju „gubitnici tranzicionog procesa“. Sa druge strane, percepcija finansijske situacije („kako biste opisali finansijsku situaciju u domaćinstvu“) ima relativno slab uticaj na nivo institucionalnog poverenja, a najizraženije statističke razlike ($p < .01$) postoje u pogledu nevladinih organizacija (bolja finansijska situacija – veće poverenje) i crkve (bolja finansijska situacija – manje poverenje).

Ispitanici koji prate politiku imaju veće poverenje u institucije, pri čemu su nalazi za vladu, parlament, nevladine organizacije značajni na .001 nivou, a za većinu ostalih institucija na .01 nivou. Ovakvi rezultati su očekivani, u skladu sa uporednom empirijskom praksom i potvrđuju tezu Pipe Noris prema kojoj informisanost građana osnažuje interesovanje za politiku što povratno vodi još većem broju medijskih izvora koji se koriste za političko informisanje. Ovakvo ponašanje vodi uvećanoj političkoj participaciji što posledično povećava i poverenje u politiku i institucije (Norris, 2000). Rezultati analize pokazuju i direktnu vezu institucionalnog poverenja i percepcije budućnosti srpske ekonomije u narednih tri do pet godina. Ispitanici koji veruju da će doći do ekonomskog uzleta imaju veće poverenje u institucije (npr. Vlada 2.77, predsednik 3.08) od onih koji veruju da neće biti značajnih promena (Vlada 2.13, predsednik 2.20), a naročito od ispitanika koji smatraju da će stanje u ekonomiji biti lošije (poverenje u Vladu 1.62, poverenje u predsednika 1.52).

Iz ugla konteksta i stanja demokratije u Srbiji posebno interesantni nalazi odnose se na poverenje u institucije u odnosu na način vladavine koji prema ispitanicima najviše pogoduje Srbiji. I dok bi u demokratskim državama bilo očekivano da ispitanici koji preferiraju demokratski način vladavine imaju i najveće institucionalno poverenje, u Srbiji bi hipoteza morala da bude drugačija. Imajuću u vidu da Srbija ima karakteristike vladavine u kojoj se kombinuju formalno demokratske institucije i pravila sa autoritarnom političkom praksom, očekivalo bi se da najveći stepen institucionalnog poverenja imaju oni ispitanici koji tvrde da je za Srbiju najpogodniji sistem vladavine „u principu demokratski, ali trenutno nam je potrebna čvrsta ruka“. Rezultati analize su mahom ispunili očekivanja. Osim nevladinih organizacija, kod kojih su nalazi suprotni, i medija, političkih partija, pravosuđa i lokalnih samouprava, kod kojih ne postoje statistički značajne razlike, najveći stepen institucionalnog poverenja pokazuju upravo ispitanici koji preferiraju ključnu karakteristiku kombinovanog oblika vladavine („demokratiju sa čvrstom rukom“). Ilustracije radi, ispitanici koji smatraju da Srbiji pogoduje demokratski način vladavine imaju niže poverenje u predsednika (2.10) od onih koji trenutno insistiraju na „čvrstoj ruci“ (2.55).

Politička i izborna participacija takođe su dobar prediktor insitucionalnog poverenja, pa ispitanici koji su članovi političkih partija, kao i oni koji redovno izlaze na izbore pokazuju znatno veći stepen poverenja u institucije. Ono što je, međutim, iznenađujuće i neočekivano je da ispitanici koji bi na izborima glasali za partiju sa čijim se stavovima ne slažu ukoliko bi to njima ili nekom članu njihove porodice omogućilo da dobiju posao imaju veći stepen institucionalnog poverenja. Razlike su statistički značajne na nivou .01 za sve institucije, osim za nevladine organizacije i crkvu. Razumevanje ovakvog nalaza zahtevalo bi dodatne i produbljenije analize kroz fokus grupe i intervjue, ali verovatno ukazuje da poverenje u institucije nije posledica interiorizovanih demokratskih vrednosti i razumevanja značaja institucija za razvoj demokratije u jednom

društvu, već instrumentalne i klijentelističke vrednosti koju birači pridaju glasanju i, u suštini, površne podrške institucijama ukoliko nam glas koji dajemo političarima koji će sedeti u tim institucijama i predstavljati ih u javnosti donosi ličnu korist.

Poverenje u institucije u direktnoj je vezi sa poverenjem koje ispitanici imaju u političare („da li postoje političari u Srbiji kojima verujete“) i osećajem da se političari obraćaju upravo njima. Ovaj nalaz posebno je interesantan iz ugla opozicione javnosti i opozicionih političkih aktera. Pored toga što ispitanici koji imaju nizak nivo institucionalnog poverenja nemaju osećaj da im se političari obraćaju, vidljivo je i da opoziciona javnost generalno ne veruje političarima. Ilustrativno je da od svih ispitanika koji podržavaju trenutnu republičku vlast, 44,5% kaže da ima osećaj da se političari obraćaju njima, dok kod ispitanika koji ne podržavaju republičku vlast taj udeo pada na samo 12%.

Konačno, u poslednjem delu analize koja se bavi prediktorima institucionalnog poverenja ispitujuemo vezu između vrednosnih karakteristika ispitanika i poverenja u institucije. Kako smo u dosadašnjem delu diskusije pokazali, najveće poverenje u institucije imaju stariji ispitanici, oni sa nižim stepenom obrazovanja, penzioneri i zaposleni u javnom sektoru, oni koji smatraju da je za Srbiju pogodan kombinovani oblik vladavine. Zbog toga očekujemo i specifične nalaze u pogledu vrednosnih orijentacija. U upitniku se nalazilo ukupno sedam skupova pitanja kojima smo merili nivo autoritarnosti (12 pitanja), poziciju na društvenom kompasu (konzervativizam/liberalizam; pet pitanja) i ekonomskom kompasu (državni intervencionizam/tržišna orijentacija; pet pitanja), nivo etnocentrizma (11 pitanja), odnos prema ženama (šest pitanja) i migrantima (pet pitanja), kao i stavljanje naglasaka na materijalističke/postmaterijalističke vrednosti. Radi lakšeg pregleda svih sedam „vrednosnih orijentacija“ pretvorene su u indekse (min = 0, max = 1), pri čemu vrednosti 1 predstavljaju izraženu autoritarnost, liberalnu društvenu poziciju, orijentaciju ka tržištu, potpunu rodnu ravnopravnost, pozitivan odnos prema migrantima i stavljanje naglasaka na postmaterijalističke vrednosti (obezbeđivanje većeg uticaja građana na donošenje odluka i zaštitu slobode govora).

Rezultati analize prikazani su u sedam tabela – indeks autoritarnosti (tabela 1), indeks liberalizma (tabela 2), indeks tržišne orijentacije (tabela 3), indeks etnocentrizma (tabela 4), indeks rodne ravnopravnosti (tabela 5), indeks odnosa prema migrantima (tabela 6) i indeks postmaterijalizma (tabela 7). Zbog nedostatka prostora ukazaćemo samo na nekoliko specifičnosti. Najmanji stepen autoritarnosti, osim u slučaju nevladinih organizacija i lokalnih samouprava, pokazuju ispitanici koji uopšte nemaju poverenje u institucije. I obrnuto, ispitanici koji imaju visoko institucionalno poverenje podržavaju autoritarne stavove. Slični nalazi ponavljaju se praktično sa svakim indeksom i izazivaju posebnu zabrinutost jer zapravo pokazuju da se institucionalno poverenje i na njemu zasnovana legitimnost ukupnog političkog sistema održavaju na pojedincima koji su autoritarniji, konzervativniji, etnocentrični, skloni državnom intervencionizmu, imaju negativan odnos prema migrantima i rodnoj ravnopravnosti i stavljaju naglasak na materijalističke vrednosti (obezbeđivanje reda u državi i borbu protiv rasta cena). Navedeni zaključci posebno važe u slučaju klasičnih političkih institucija, poput Vlade, predsednika Republike i Narodne skupštine.

Tabela 1. Poverenje u institucije i autoritarnost

institucija	uopšte nemam	uglavnom nemam	uglavnom imam	veliko poverenje
Vlada	0,42	0,46	0,58	0,72
Predsednik	0,42	0,45	0,56	0,69
Parlament	0,43	0,48	0,59	0,76
Sudstvo	0,46	0,49	0,56	0,62
NVO	0,53	0,49	0,49	0,56
Obrazovni sis.	0,45	0,47	0,51	0,63
Zdravstveni sis.	0,45	0,50	0,51	0,62
Vojska	0,40	0,44	0,50	0,62
Policija	0,44	0,46	0,52	0,65

Tabela 2. Poverenje u institucije i društveni kompas (0 = konzervativizam; 1 = liberalizam)

institucija	uopšte nemam	uglavnom nemam	uglavnom imam	veliko poverenje
Vlada	0,42	0,46	0,58	0,72
Predsednik	0,42	0,45	0,56	0,69
Parlament	0,43	0,48	0,59	0,76
Sudstvo	0,46	0,49	0,56	0,62
NVO	0,53	0,49	0,49	0,56
Obrazovni sis.	0,45	0,47	0,51	0,63
Zdravstveni sis.	0,45	0,50	0,51	0,62
Vojska	0,40	0,44	0,50	0,62
Policija	0,44	0,46	0,52	0,65
Crkva	0,46	0,43	0,48	0,60
Mediji	0,49	0,49	0,54	0,68
Političke partije	0,47	0,50	0,59	0,63
Lok. samouprava	0,50	0,47	0,53	0,63

sve razlike značajne na nivou $p < .01$

Tabela 3. Poverenje u institucije i ekonomski kompas (0 = državna intervencija; 1 = tržišna orijentacija)

institucija	uopšte nemam	uglavnom nemam	uglavnom imam	veliko poverenje
Vlada*	0,34	0,35	0,31	0,29
Predsednik*	0,35	0,35	0,31	0,29
Parlament	0,34	0,34	0,32	0,29
Sudstvo*	0,35	0,35	0,30	0,29
NVO*	0,31	0,35	0,35	0,30
Obrazovni sis.	0,37	0,32	0,33	0,31
Zdravstveni sis.	0,35	0,33	0,32	0,34
Vojska*	0,33	0,35	0,34	0,30
Policija*	0,35	0,35	0,32	0,29
Crkva*	0,32	0,36	0,36	0,29
Mediji	0,32	0,34	0,32	0,36
Političke partije	0,33	0,32	0,34	0,34
Lok. samouprava	0,32	0,33	0,33	0,34

sve razlike značajne na nivou $p < .01$

Tabela 4. Poverenje u institucije i etnocentrizam

institucija	uopšte nemam	uglavnom nemam	uglavnom imam	veliko poverenje
Vlada*	0,44	0,45	0,48	0,54
Predsednik*	0,43	0,46	0,48	0,52
Parlament*	0,43	0,47	0,48	0,58
Sudstvo*	0,44	0,47	0,47	0,52
NVO*	0,51	0,45	0,43	0,43
Obrazovni sis.	0,44	0,45	0,46	0,50
Zdravstveni sis.	0,46	0,48	0,44	0,48
Vojska*	0,39	0,42	0,47	0,52
Policija*	0,42	0,45	0,47	0,52
Crkva*	0,36	0,42	0,47	0,53
Mediji*	0,46	0,46	0,46	0,61
Političke partije*	0,44	0,46	0,50	0,55
Lok. samouprava*	0,46	0,45	0,48	0,50

* razlike značajne na nivou $p < .01$

Tabela 5. Poverenje u institucije i ravnopravnost polova

institucija	uopšte nemam	uglavnom nemam	uglavnom imam	veliko poverenje
Vlada	0,60	0,59	0,51	0,46
Predsednik	0,63	0,59	0,51	0,45
Parlament	0,61	0,56	0,52	0,41
Sudstvo	0,61	0,57	0,51	0,48
NVO	0,49	0,61	0,60	0,57
Obrazovni sis.	0,64	0,58	0,55	0,48
Zdravstveni sis.	0,58	0,57	0,56	0,47
Vojska	0,64	0,63	0,56	0,49
Policija	0,61	0,59	0,53	0,49
Crkva	0,67	0,62	0,55	0,49
Mediji	0,59	0,57	0,52	0,38
Političke partije	0,60	0,56	0,51	0,41
Lok. samouprava	0,58	0,58	0,54	0,47

sve razlike značajne na nivou $p < .01$

Tabela 6. Poverenje u institucije i odnos prema migrantima

institucija	uopšte nemam	uglavnom nemam	uglavnom imam	veliko poverenje
Vlada*	0,39	0,46	0,41	0,32
Predsednik*	0,42	0,46	0,40	0,36
Parlament	0,42	0,43	0,40	0,36
Sudstvo	0,42	0,43	0,41	0,37
NVO*	0,36	0,46	0,44	0,44
Obrazovni sis.*	0,42	0,42	0,43	0,35
Zdravstveni sis.*	0,43	0,39	0,44	0,37
Vojska*	0,48	0,43	0,43	0,35
Policija*	0,45	0,42	0,42	0,36
Crkva*	0,48	0,48	0,40	0,36
Mediji*	0,40	0,45	0,39	0,32
Političke partije	0,42	0,43	0,38	0,36
Lok. samouprava	0,40	0,43	0,40	0,43

sve razlike značajne na nivou $p < .01$

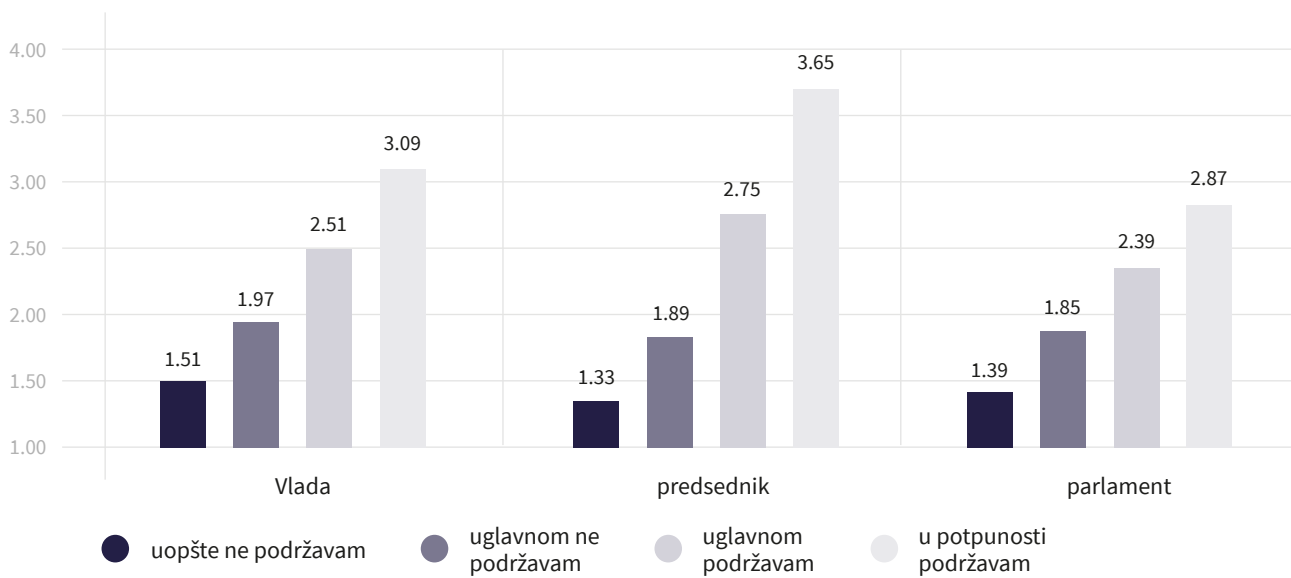
Tabela 7. Poverenje u institucije i postmaterijalističke vrednosti

institucija	uopšte nemam	uglavnom nemam	uglavnom imam	veliko poverenje
Vlada	0,52	0,48	0,31	0,21
Predsednik	0,52	0,52	0,30	0,23
Parlament	0,53	0,44	0,30	0,24
Sudstvo	0,46	0,44	0,37	0,32
NVO	0,35	0,47	0,46	0,40
Obrazovni sis.	0,48	0,48	0,42	0,26
Zdravstveni sis.	0,47	0,42	0,44	0,23
Vojska	0,55	0,45	0,44	0,30
Policija	0,51	0,45	0,41	0,27
Crkva	0,54	0,50	0,43	0,29
Mediji	0,45	0,46	0,29	0,20
Političke partije	0,49	0,37	0,35	0,30
Lok. samouprava	0,47	0,44	0,36	0,31

sve razlike značajne na nivou $p < .01$

Dosadašnji deo analize bio je fokusiran isključivo na poverenje u institucije. U uvodnom delu diskusije napomenuli smo, međutim, da taj instrument ima izražene nedostatke jer nivo institucionalnog poverenja u najvećoj meri zavisi od toga da li se u političkim institucijama nalaze predstavnici onih političkih partija za koje su ispitanici glasali na prethodnim izborima. Ukoliko je to slučaj, poverenje u institucije će biti visoko, ukoliko nije, ispitanici će pokazivati nizak stepen poverenja u institucije. Da navedena teza stoji prikazujemo na grafikonu 11, na kome izdvajamo stepen poverenja u tri klasične političke institucije, premda slični nalazi važe i za sve ostale institucije (najmanje izražene razlike kod nevladinih organizacija).

Grafikon 11. Da li podržavate aktuelnu republičku vlast na čelu sa Aleksandrom Vučićem i poverenje u klasične političke institucije

Politička alijenacija/cinizam

Pozitivni stavovi prema političkom sistemu i institucijama utiču na spremnost građana da se uključe u formalne političke aktivnosti kao što je članstvo u političkim partijama (Pattie, Seyd & Whiteley, 2003), dok negativni stavovi prema političkom sistemu ohrabruju aktivnosti kojima se i sam sistem dovodi u pitanje kao što su protesti i demonstracije (Dalton, 2008). S jedne strane, podizanje svesti ljudi o značaju politike za njihove živote direktno utiče na to da oni postaju aktivniji građani. Sa druge strane, politička alijenacija i ciničan stav prema politici predstavljaju glavni razlog pasivizacije pojedinca i gubljenja interesovanja za politički život.

U osnovi, građani participiraju u politici polazeći od različitih motiva i interesa – instrumentalnih, identitetskih i ideoloških (Klandermans, 2004) – i tragaju za političkim organizacijama i građanskim udruženjima koje mogu da ispune njihove potrebe i motive za društvenim angažmanom. Na primer, građani kod kojih pretežu instrumentalni motivi će u većoj meri učestovati na izborima kao kandidati i postajati članovi političkih partija, dok će oni sa ideološkim biti angažovaniji u akcijama poput sprečavanja deložacije svojih sugrađana. Različite organizacije pružaju različite participativne podsticaje. Problem, međutim, nastaje u slučajevima kada je veliki broj građana u potpunosti otuđen od sveta politike zbog čega ne vidi smisao u bilo kakvom obliku političkog i društvenog angažmana. Ovaj problem dodatno dobija na značaju jer podsticaji za većim angažmanom ne dolaze samo od organizacija, već i iz socijalnog kapitala kojim pojedinci raspolažu – društvenih mreža prijatelja, kolega, komšija i rođaka koji su i sami angažovani. Ukoliko je u jednom društvu raširen stav o nesvršishodnosti društvenog angažmana i nemogućnosti da se utiče na društvena kretanja i promene, broj građana spremnih na angažman biće u konstantnom padu.

Visoki nivo alijenacije od sveta politike u Srbiji najbolje se očitava u odgovorima ispitanika na pitanja kao što su „U političke stranke se ljudi uglavnom učlanjuju kako bi došli do dobrog posla“ (slažem se – 88,1%), „Između dva ciklusa parlamentarnih izbora obični građani ne mogu da utiču na stanje u državi“ (slažem se – 70,4%) i „Da li sam ja politički aktivan ili ne, to ništa neće uticati na promene u društvu“ (slažem se – 65,3%). U poređenju sa rezultatima do kojih je prošle godine došla Vestiminsterska fondacija za demokratiju (Vučićević & Jović, 2019), ispitujući isključivo stavove mladih do 30 godina, pojedini odgovori pokazuju još veći stepen političkog cinizma u ukupnoj populaciji. Procenat odgovora „slažem se“ na tri pomenuta pitanja, kod mladih, iznosio je 2019. godine 91,5% (pad od 2,4% u ukupnoj populaciji), 64,6% (rast od 5,8% u ukupnoj populaciji) i 59% (rast od 6,3% u ukupnoj populaciji).

Na drugom polu nalaze se pitanja poput „Na nama je da rešavamo društvene probleme u svojoj sredini, a ne da čekamo da ih reši neko drugi“ (slažem se – 79,5%), „Udruživanje i politički aktivizam građana može da ograniči samovolju političara na vlasti“ (slažem se – 56,2%) i „Organizacije civilnog društva su važne za razvoj demokratije i rešavanje niza društvenih problema“ (slažem se – 52,8%). Procenat odgovara „slažem se“ u odnosu na istraživanja iz 2019. rađeno samo na populaciji mladih umanjen je za 0,4% (2019 – 79,9%), 5,4% (2019 – 61,2%) i 15,1% (2019 – 67,9%).

Posebno interesantan je poslednji nalaz jer ukazuje na to koliko je percepcija o značaju organizacija civilnog društva raširenija kod mladih u odnosu na ukupnu populaciju. Naime, u „sukobu“ sa klasičnim političkim institucijama i organizacijama, kao što su političke partije, mladi ljudi u Srbiji osećaju nemoć i pokazuju visok stepen apatije i cinizma. Suprotno tome, mladi veruju da njihove probleme neće rešiti niko do njih samih, da je udruživanje i veći angažman jedan od načina da se ograniči samovolja klasičnih političkih institucija, kao i da je u tu svrhu važno imati snažne organizacije civilnog

društva. Stav o nevladinim organizacijama je posebno važan imajući u vidu permanentnu kampanju koja se protiv njih vodi u Srbiji. Na skali političkog cinizma/alijenacije od 0 do 1, pri čemu vrednost nula predstavlja potpuno nepostojanje ciničnog stava prema politici, a vrednost jedan potpunu otuđenost od sveta politike, prosečan ispitanik ima vrednost 0.52 što je skok od 0.04 u odnosu na istraživanje iz 2019. godine koje je obuhvatalo samo mlade (distribucija na skali političkog cinizma je prikazana na grafikonu 12).

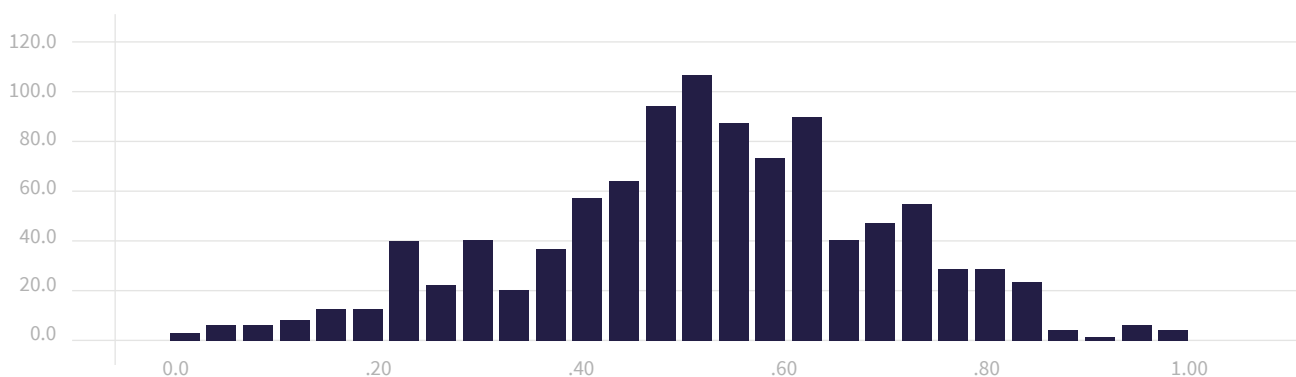
Tabela 8. Odgovori na pitanja iz skupa „politički cinizam/alijenacija)

	ne slaže se	slaže se
Vlastima i moćnicima ne treba se zamerati.	45%	55%
Na nama je da rešavamo društvene probleme u svojoj sredini, a ne da čekamo da ih reši neko drugi.	20,5%	79,5%
Ne treba javno iznositi vlastito mišljenje, čovek nikad ne zna hoće li zbog toga snositi posledice.	43,4%	56,6%
U političke stranke se ljudi uglavnom učlanjuju kako bi došli do dobrog posla.	11,9%	88,1%
U organizacijama civilnog društva većinom se okupljaju ljudi koji nemaju “pametnijeg posla” pa se samo bune.	47,2%	52,8%
Između dva ciklusa parlamentarnih izbora obični građani ne mogu da utiču na stanje u državi.	29,6%	70,4%
Da li sam ja politički aktivan ili ne, to ništa neće uticati na promene u društvu	34,7%	65,3%
Udruživanje i politički aktivizam građana može da ograniči samovolju političara na vlasti.	43,8%	56,2%
Organizacije civilnog društva su važne za razvoj demokratije i rešavanje niza društvenih problema.	36,9%	63,1%
Čak iako nije izvesno da će se značajne promene desiti veoma je važno biti politički aktivan.	49%	51%

sve razlike značajne na nivou $p < .01$

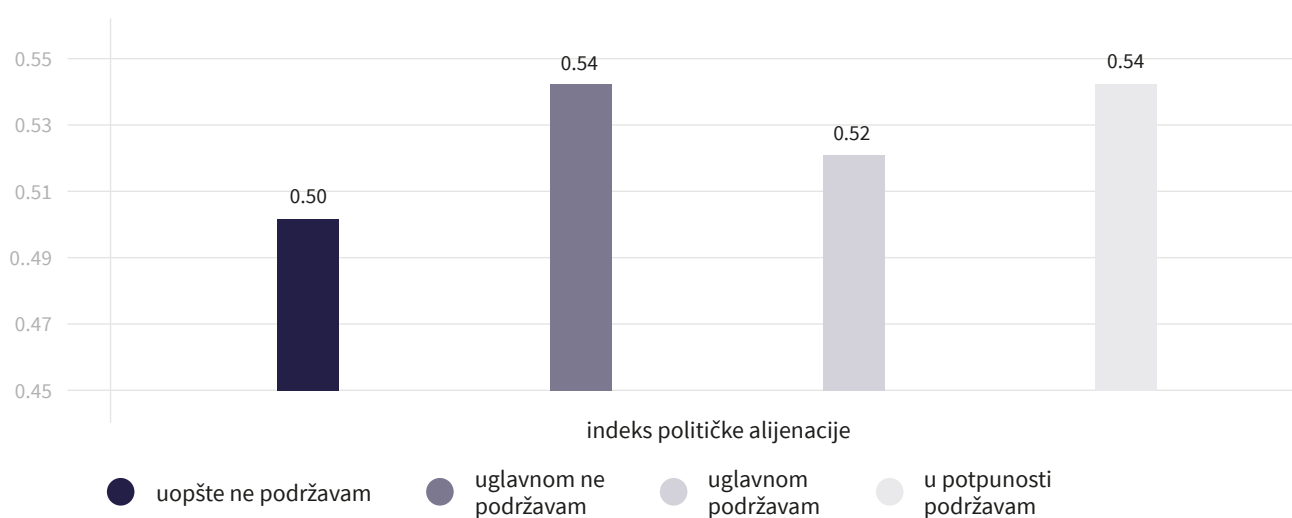
Grafikon 12. Distribucija na skali političke alijenacije/cinizma

Indeks političke alijenacije

Kao što smo već pokazali u prethodnom odeljku najveće institucionalno poverenje imaju ispitanici koji podržavaju trenutnu republičku vlast. Tvrdili smo, međutim, da taj tip poverenja nije posledica razumevanja važnosti institucija već da predstavlja isključivo instrumentalnu vrednost u kojoj institucionalno poverenje predstavlja proxy za političke i izborne preferencije ispitanika. Ukoliko naša hipoteza ne stoji najmanju otuđenost od sveta politike i najmanji stepen političkog cinizma trebalo bi da pokažu upravo ispitanici koji podržavaju republičku vlast na čelu sa Aleksandrom Vučićem, koji istovremeno imaju i najveće poverenje u institucije (grafikon 13). Iako se ne radi o izraženim razlikama vidljivo je da, za razliku od institucionalnog poverenja, najmanji stepen otuđenosti i cinizma pokazuju upravo ispitanici koji ne podržavaju trenutni vladajuću strukturu.

Grafikon 13. Indeks političke alijenacije i podrška republičkoj vlasti

Kako bismo testirali uticaj različitih faktora na političku alijenaciju konstruisali smo relativno ekstenzivan regresioni model. Za razliku od poverenja u institucije, gde smo pokazivali da veći stepen institucionalnog poverenja imaju autoritarni, konzervativni i etnocentrični ispitanici koji naglasak stavljaju na modernističke vrednosti, očekujemo da će model pokazati da i u Srbiji ne postoje značajna odstupanja od nalaza uočenih u empirijskim istraživanjima u ostalim evropskim državama. Naša zavisna varijabla je indeks političke alijenacije/cinizma koji predstavlja kompozitnu varijablu sačinjenu na osnovu odgovora na deset pitanja (tabela 8) i ima vrednost od 0 do 1. U modelu se nalazi nekoliko nezavisnih varijabli. Očekujemo da varijabla „autoritarnost“ ima pozitivan predznak jer bi sa rastom autoritarnosti kod ispitanika morao da raste i stepen političkog cinizma i otuđenosti od politike. Isti predznak očekujemo i za varijablu „etnocentizam“. Sa druge strane, varijable „postmodernizam“ i „liberalizam“ treba da imaju negativne predznake jer očekujemo da nivo političke alijenacije opada ukoliko se liberalna društvena orijentacija i naglasak na postmodernističke društvene vrednosti kod ispitanika uvećavaju. U modelu se nalazi i varijabla „tržišna orijentacija“ premda, zbog tradicionalne okrenutosti ekonomskoj levici kod velikog broja politički aktivnih građana u Srbiji i u skladu sa prethodnim istraživanjima, ne očekujemo da će ona biti statistički značajna. U modelu se nalazi i nekoliko kontrolnih varijabli – „obrazovanje“, „prati politiku“, „podržava vlast“ i „godine“. Pretpostavljamo da će vrednosti koeficijenata za prve tri varijable biti negativne, a za poslednju pozitivne. Sa rastom nivoa obrazovanja, porastom interesovanja za politiku i rastom podrške vladajućoj političkoj strukturi, stepen otuđenosti morao bi da opada, dok bi stariji ispitanici morali da pokazuju veći stepen političkog cinizma.

Tabela 9. Uticaj različitih faktora na stepen političke alijenacije/cinizma

	model 1
(Constant)	.538**(.043)
Etnocentrizam	.152**(.036)
Autoritarnost	.067+(.035)
Liberalizam	-.090*(.036)
Postmodernizam	-.073**(.014)
Tržišna orijentacija	-.021(.032)
Obrazovanje	-.007(.004)
Godine	.001+(.000)
Prati politiku	-.070**(.011)
Podržava vlast	-.041**(.012)
R ²	.253

standardna greška u zagradi; + p < 0.1,* p < 0.05, ** p < 0.01
u tabeli su prikazani nestandardizovani regresioni koeficijenti i Adjusted R

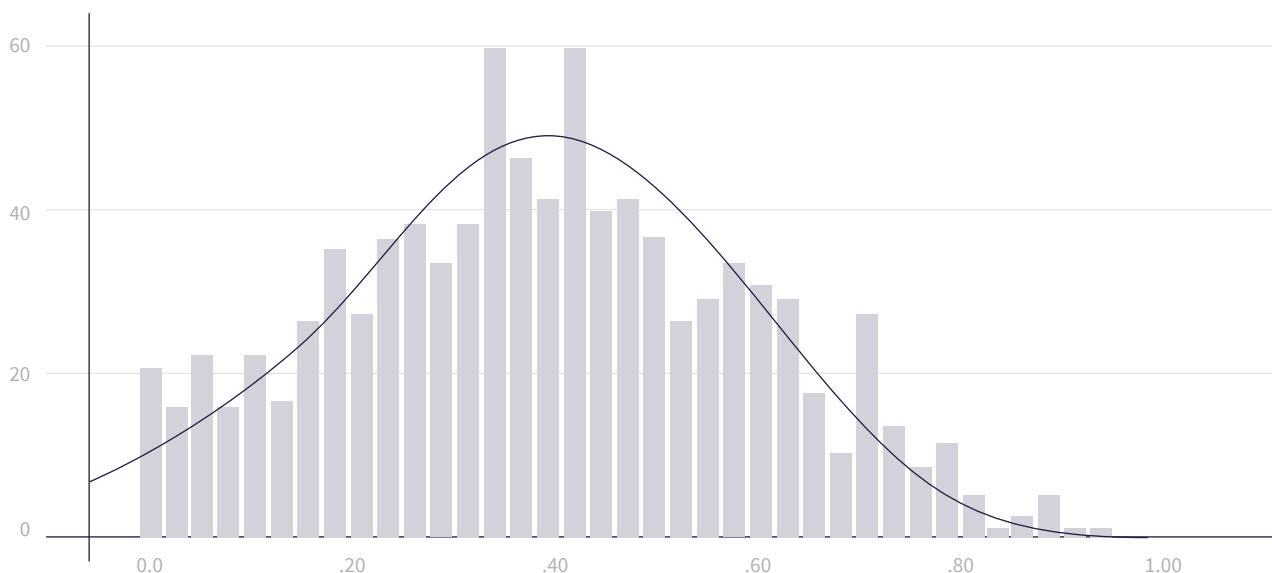
Kao što se vidi u tabeli 9 rezultati koje smo dobili su u skladu sa očekivanjima. Sve varijable imaju očekivane predznake. Etnocentrizam i postmodernizam su značajni na .01 nivou, liberalizam na .05 nivou, a autoritarizam na .1 nivou. U skladu sa očekivanjima je i nalaz za varijablu „tržišna orijentacija“ koja, iako ima negativan predznak, nije statistički značajna. Za razliku od nalaza koji su se odnosili na institucionalno poverenje, a za koje smo tvrdili da izazivaju zabrinutost jer poverenje u institucije i legitimnost ukupnog političkog sistema počivaju na pojedincima koji su autoritarniji, konzervativniji, etnocentrični i modernistički (obezbeđivanje reda u državi i borba protiv rasta cena) nastrojeni, nalazi vezani za političku alijenaciju i cinizam daju značajno drugačiju sliku iz koje izvlačimo nekoliko zaključaka. Najpre, potvrđuje se da institucionalno poverenje pre svega predstavlja proxy za političke preferencije ispitanika. Kako je trenutno u Srbiji na vlasti kombinovani oblik vladavine, koji kombinuje formalno demokratske procedure i pravila i autoritarnu političku praksu, ispitanici koji trenutno imaju poverenja u institucije pripadaju onim socijalnim kategorijama koje dele vrednosne orijentacije koje Srpska napredna stranka i Aleksandar Vučić javno promovišu. Drugo, indeks političke alijenacije, odnosno cinizma mnogo preciznije meri stepen otuđenosti od sveta politike. On zapravo pokazuje da pojedinci koji veruju u ideju političkog aktivizma, mogućnost društvenih promena, značaj građanskog udruživanja i organizacija civilnog društva za razvoj demokratije, u skladu sa trendovima u demokratskim državama, dele demokratske vrednosti, liberalnije su orijentisani, stavljaju naglasak na zaštitu slobode govora i obezbeđivanje većeg uticaja građana na odluke vlasti, manje su autoritarni i etnocentrični, imaju viši stepen obrazovanja, itd. I konačno, baš građani koji su manje cinični i otuđeni od politike nemaju poverenja u trenutne političke institucije, posebno one koje imaju klasičan politički karakter.

Poverenje u političare

Poslednji instrument kojim smo merili političko poverenje građana testirali smo po prvi put u okviru ovog istraživanja (verovatno i prvi put u Srbiji). U odnosu na klasično institucionalno poverenje instrument koji obuhvata 14 pitanja (tabela 10) uključuje rigoroznije i robusnije indikatore političkog poverenja (Seyd, 2016). Pitanja na koja ispitanici odgovaraju u prvi plan stavljaju političare, njihovu kompetentnost (pitanje 1), neefikasnost (pitanje 2), stručnost (pitanje 3), brigu (pitanja 4 i 5), razumevanje (pitanje 6), iskrenost (pitanje 7), otvorenost/transparentnost (pitanja 8-10), održavanje obećanja (pitanja 11-12), konzistentnost (pitanje 13) i pravičnost (pitanje 14). Posmatrano iz ugla pojedinačnih tvrdnji, najviše ispitanika sumnja u iskrenost političara (pitanje 7 – 81,3%) i njihovu konzistentnost (pitanje 13 – 79,3%), dok sa druge strane najveći broj veruje u njihovu stručnost (36,8%), kompetentnost (36,6%) i pravičnost (35,9%). Ukupan skor na indeksu poverenja u političare od 0 (nizak nivo poverenja) do 1 (visok nivo poverenja) u Srbiji iznosi 0,34 (grafikon 14).

Tabela 10. Odgovori na pitanja iz skupa “Poverenje u političare”

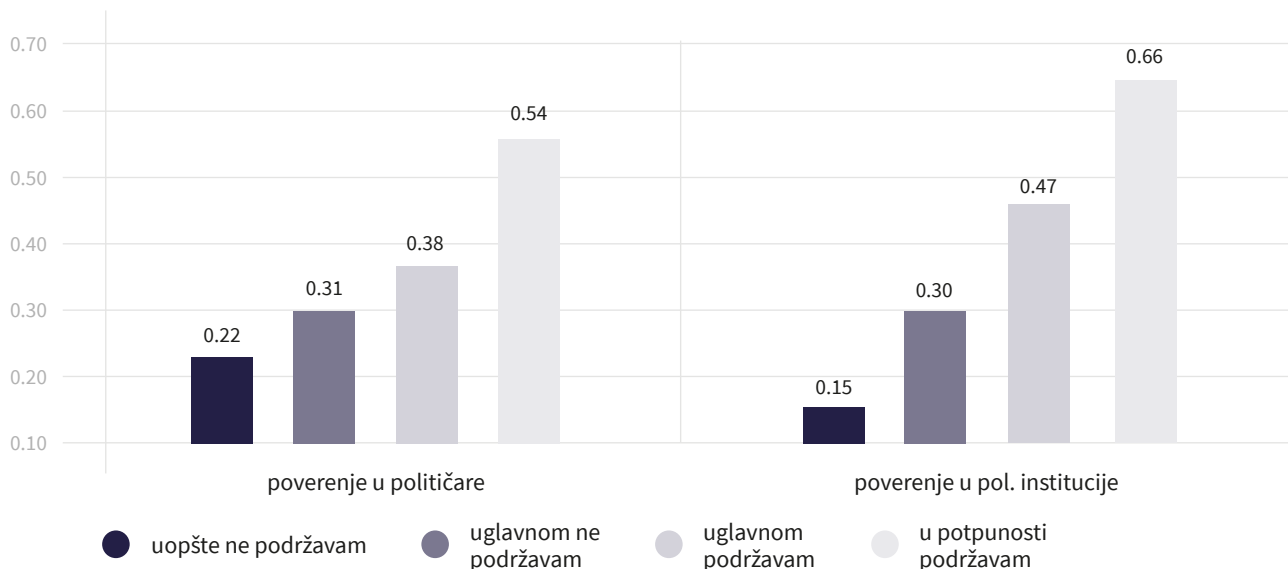
	ne slaže se	slaže se
Generalno gledano, političari su kompetentni	63,4%	36,6%
Vlada “nedomaćinski” troši mnogo javnog novca	27,6%	72,4%
Političari uglavnom znaju šta rade	63,2%	36,8%
Političari obično pokušavaju da pomognu svojim biračima	61,9%	38,1%
Političari uglavnom vode računa o sopstvenim interesima, umesto da pokušavaju da pomognu građanima	23,1%	76,9%
Političari uglavnom ne razumeju probleme s kojima se suočavaju obični ljudi	26,7%	73,3%
Političari uglavnom govore istinu	81,3%	18,7%
Ministri iz vlade nas slabo informišu o onome šta rade	30,3%	59,7%
Vlade iskrivljuju činjenice kako bi njihova politika izgledala dobro	20,1%	79,9%
Kada stvari pođu po zlu, političari uglavnom priznaju svoje greške	74,2%	25,8%
Političari rado obećavaju stvari na izborima, ali posle zaborave na svoja obećanja	12,5%	87,5%
Političari pokušavaju da ispune svoja obećanja	61,3%	38,7%
Političari neprestano menjaju svoje stavove	20,7%	79,3%
Vlada tretira jednako svaku grupu unutar društva	64,1%	35,9%

Grafikon 14. Distribucija na skali poverenja u političare**Histogram****Indeks poverenja u političare**

U tabeli 11 prikazana je korelaciona matrica između instrumenata korišćenih u dosadašnjoj analizi. Kada je u pitanju „institucionalno poverenje“ vrednosti za pet institucija – vlada, predsednik, parlament, političke partije, lokalna samouprava – grupisani su u jednu kompozitnu varijablu „poverenje u političke institucije“ (videti više u: Schneider, 2017). Iako između indeksa poverenja u političare i indeksa poverenja u političke institucije postoji visoka pozitivna korelacija (.635), indeks poverenja u političare predstavlja rigorozniji i precizniji instrument koji u manjoj meri zavisi od partijskih preferencija ispitanika i stepena podrške političarima koji se trenutno nalaze na vlasti (grafikon 15).

Tabela 11. Korelaciona matrica tri instrumenta

	poverenje u političare	poverenje u pol. institucije	politička alijenacija
Poverenje u političare	1	.635**	-.036
Poverenje u pol. institucije	.635**	1	-.059
Politička alijenacija	-.036	-.059	1

Grafikon 15. Indeksi poverenja u političare i političke institucije prema stepenu podrške vladajućoj strukturi

Kao i u slučaju političke alijenacije/cinizma testirali smo iste varijable i u okviru regresionog modela 1 ispitili njihove efekte na stepen poverenja u političare (tabela 12). Rezultati su očekivano drugačiji od onih koje smo dobili kod političke alijenacije. Najveću prediktivnu moć unutar modela ima dummy varijabla „podržava vlast“. Statistički značajne na nivou .01 i sa pozitivnim predznakom su i varijable „autoritarnost“ i „etnocentrizam“ što bi značilo da sa porastom autoritarnosti i etnocentričnosti pojedinaca raste i stepen poverenja u političare. Ono što je, međutim, donekle iznenađujuće je da varijabla „liberalizam“, u regresionom modelu i pod kontrolom ostalih varijabli, ima pozitivan i statistički značajan predznak što bi značilo da pomeranje u desno na društvenom kompasu sa sobom nosi uvećanje stepena poverenja u političare, i obrnuto, konzervativnija društvena orijentacija znači i manje poverenje u političare. Od ostalih varijabli najveću prediktivnu moć imaju „godine“ i „praćenje politike“, a očekivano sa uvećanjem broja godina i zainteresovanosti za politiku uvećava se i poverenje u političare. Konačno, u model 2 uključili smo i nezavisnu varijablu „politička alijenacija“ koja ima negativnu i statistički značajnu vrednost koeficijenta i pokazuje da sa uvećanjem nivoa otuđenosti od politike pada i poverenje u same političare.

Tabela 12. Uticaj različitih faktora na poverenje u političare

	model 1	model 2
(Constant)	-.084+(.047)	.074(.053)
Etnocentrizam	.215**(.041)	.241**(.042)
Autoritarnost	-.206**(.038)	.200**(.039)
Liberalizam	.156**(.040)	.121**(.040)
Postmodernizam	-.018(.016)	-.039*(.017)
Tržišna orijentacija	.056(.036)	.052(.036)
Obrazovanje	.002(.005)	-.001(.005)
Godine	.001**(.000)	.002**(.000)
Prati politiku	.026*(.012)	.004(.013)
Podržava vlast	.143**(.014)	.136**(.014)
Politička alijenacija		-.237**(.044)
R2	.360	.377

standardna greška u zagradi; + p < 0.1, * p < 0.05, ** p < 0.01

u tabeli su prikazani nestandardizovani regresioni koeficijenti i Adjusted R

² U modelu, koji nije prikazan u analizi, u kome je „poverenje u političke institucije“ zavisna varijabla, vrednost koeficijenta za liberalnu društvenu orijentaciju nije statistički značajna.

Emigracija

Iako ne postoje precizni podaci o tome koliko je građana u poslednjih nekoliko decenija napustilo Srbiju, u srpskom društvu preovlađuju ocene da je neophodno pronaći sistemska rešenja kako bi se negativan trend emigracije iz Srbije makar ublažio. Neke od procena dugogodišnjih istraživača javnog mnjenja (npr. Srđan Bogosavljević, Bojan Klačar) navode da se u Srbiji 2020. godine nalazi oko 4.800.000 punoletnih građana što bi značilo da se broj građana sa pravom glasa od poslednjeg popisa stanovništva rađenog 2011. godine smanjio za više od milion. Prema zvaničnim podacima negativan prirodni priraštaj u tom periodu iznosi oko 35.000 godišnje (npr. za 2018. godinu – 37.680) iz čega bismo mogli da izvučemo zaključak da je iz Srbije, u druge države, u proseku, svake godine, odlazilo od 60.000 do 75.000 građana. Vlada Republike Srbije je iz tog razloga, barem formalno, preuzela neke korake kako bi se negativni trendovi ublažili. Formiran je vladin ekspertski tim za zaustavljanje odlaska mladih iz Srbije čiji je zadatak da osmisli strategiju za zaustavljanje odlaska mladih iz zemlje i pronađe način kako da se vrate oni koji su otišli. U toku ove godine, uz podršku Vlade i Naučno tehnološkog parka Beograd, obrazovan je i savez udruženja “Tačka povratka” koji ima za cilj da pruži informacije i pomoć pojedincima iz dijaspore koji bi se vratili u Srbiju. I Vestminsterska fondacija za demokratiju svojim akcijama, uvidima i izveštajima od 2019. godine daje doprinos razumevanju uzroka i efekata depopulacionog trenda koji je zahvatio Srbiju. Kad su u pitanju posledice, rezultati istraživanja Instituta za razvoj i inovacije, finansiranog od strane Vestminsterske fondacije za demokratiju (WFD), pokazuju da odlazak mladih u inostranstvo Srbiju godišnje košta i do dve milijarde evra. Najdirektniji gubitak se pritom meri sredstvima uloženim u njihovo obrazovanje, naročito imajući u vidu da je najveći problem za Srbiju upravo odliv kvalifikovane, školovane omladine.

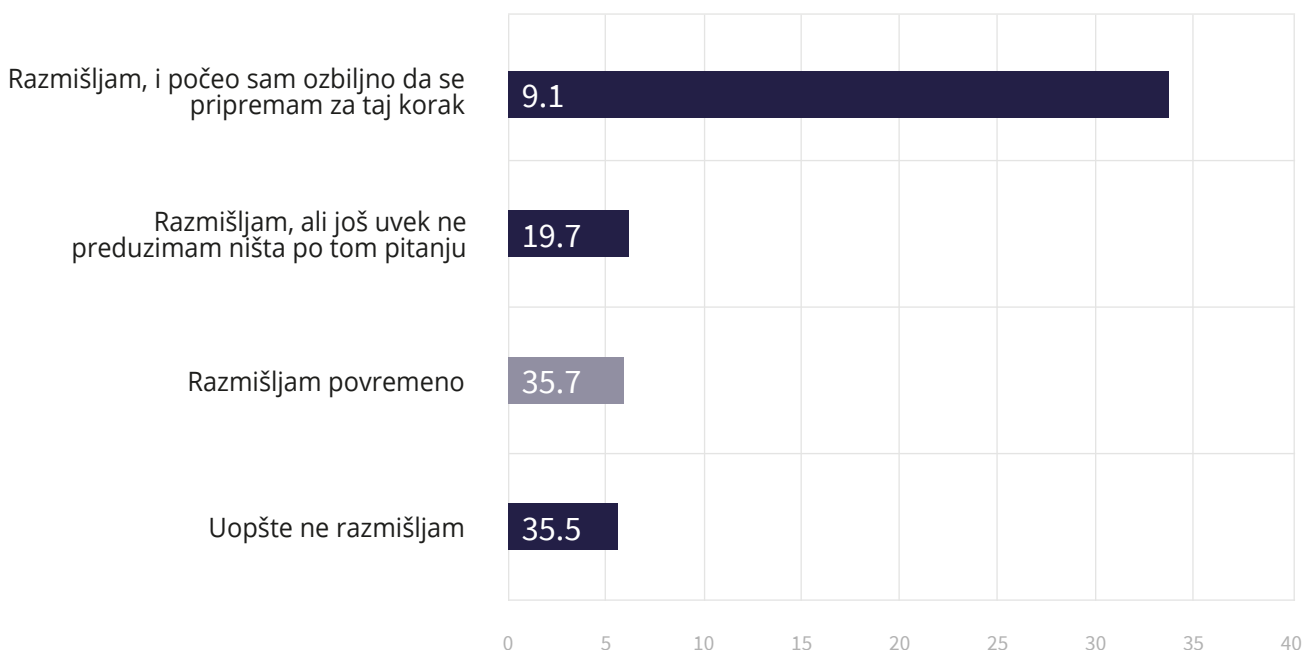
U februaru 2019. godine, u istraživanju kojim su obuhvaćeni samo pripadnici mlade populacije (18-29 godina), Vestminsterska fondacija za demokratiju došla je do izuzetno zabrinjavajućih podataka prema kojima tek svaki peti ispitanik (22%) tvrdi da uopšte ne razmišlja o odlasku iz Srbije. Na drugoj strani nalazili su se oni koji povremeno razmišljaju o tome da napuste Srbiju (37,7%), ispitanici koji o tome razmišljaju češće, ali još uvek ne preduzimaju ništa po tom pitanju (27,9%), dok se svaki osmi ispitanik obuhvaćen istraživanjem ozbiljno pripremao za taj korak (Vučićević & Jović, 2019). Dodatni problem predstavljali su i uvidi koji su se odnosili na “foto-robote” mladih ispitanika koji ostaju u Srbiji u odnosu na one koji planiraju odlazak. Mladi ispitanici koji su tvrdili da se ozbiljno pripremaju na odlazak iz Srbije su bili bolje obrazovani (studenti ili sa završenim fakultetima), liberalniji, tolerantniji prema drugim narodima i kulturama, isticali značaj rodne ravnopravnosti. Istovremeno, oni su sebe svrstavali u gubitnike tranzicije i navodili da žive u lošijoj finansijskoj situaciji, tvrdili da Srbija ide u lošem pravcu, da se njom ne vlada demokratski, da su vesti u Srbiji negativne, kao i da ne veruju političarima i da u Srbiji promene na izborima nisu moguće.

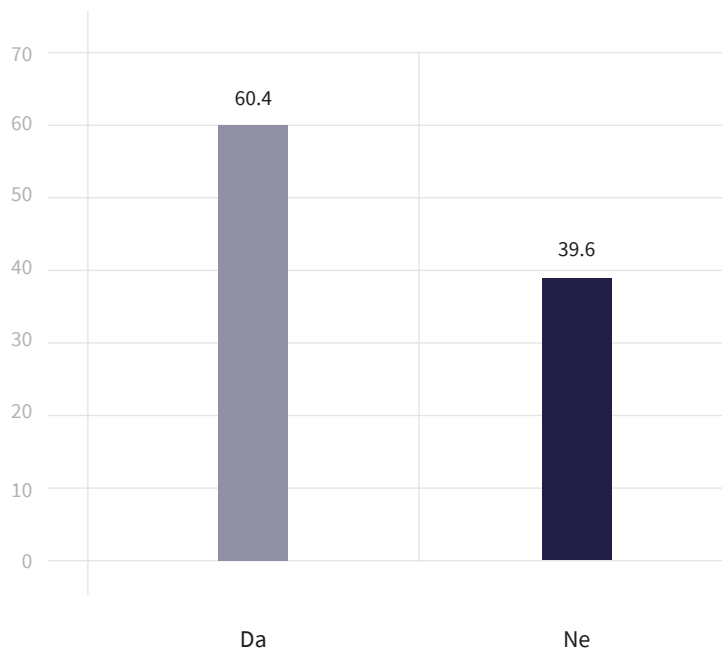
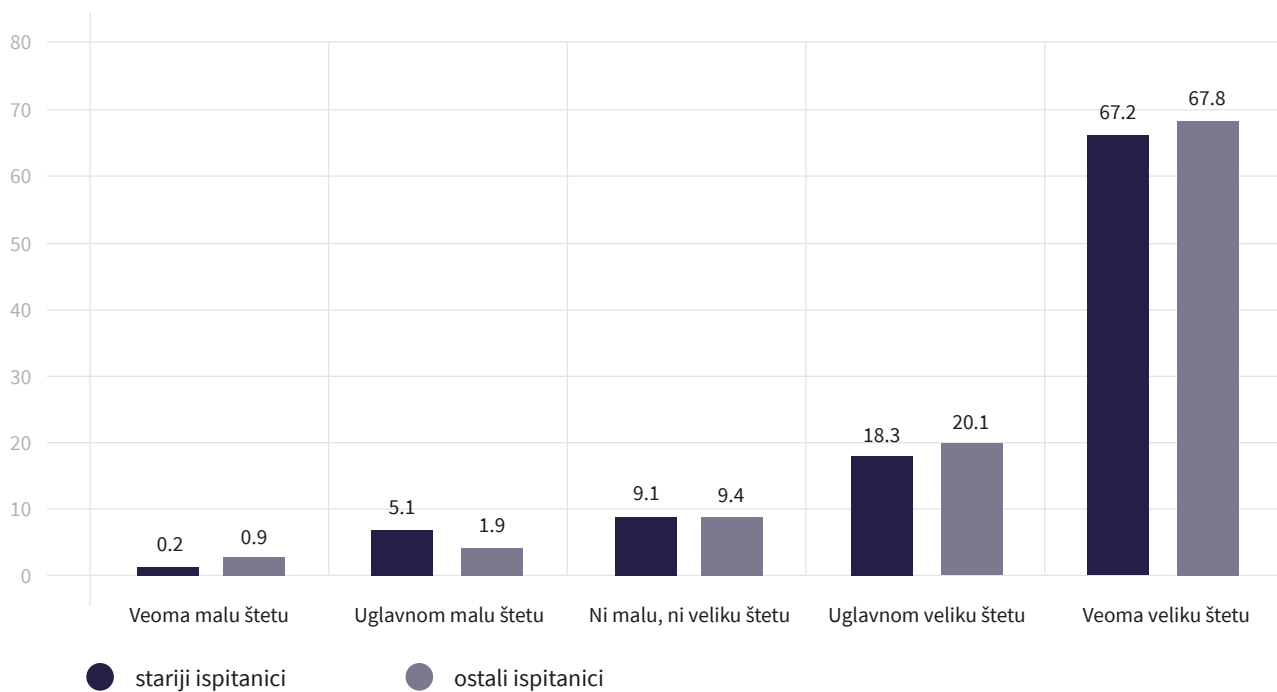
Za razliku od prošlogodišnjeg istraživanja u čijem su fokusu bili isključivo mladi (18-29 godina), predmet analize ovogodišnjeg bila je opšta populacija. Ispitanicima je, međutim, ostavljena mogućnost da kod pitanja „Da li aktivno razmišljate o odlasku iz Srbije“ odgovore „Ne spadam u starosnu kategoriju koja razmišlja o odlasku“ nakon čega se, u zavisnosti od odgovora, upitnik računao u dva rukavca, jedan za mlađe ispitanike i drugi za one starije koji zbog godina ne razmišljaju o odlasku, ali koji takođe mogu biti direktno pogođeni izraženom depopulacijom jer Srbiju napuštaju njihova deca ili unuci. Prosečan broj godina ispitanika koji je u toku ispunjavanja upitnika sam odredio da ne spada u starosnu kategoriju koja razmišlja o odlasku iznosio je 62 godine, dok je prosečan broj godina kod ostalih ispitanika 39. Ukupno je 35% ispitanika tvrdilo da spada u starosnu kategoriju koja ne razmišlja o odlasku. Kod ostalih (grafikon 16), udeo onih koji uošte ne

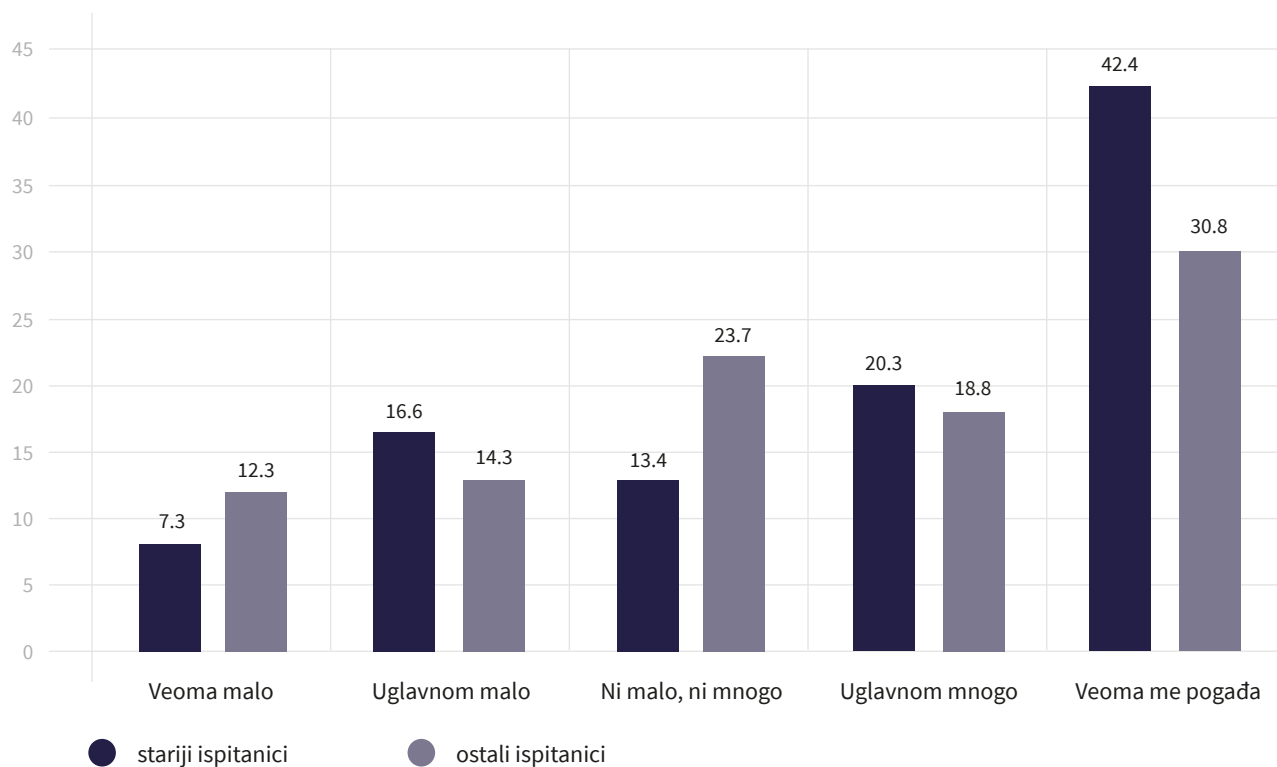
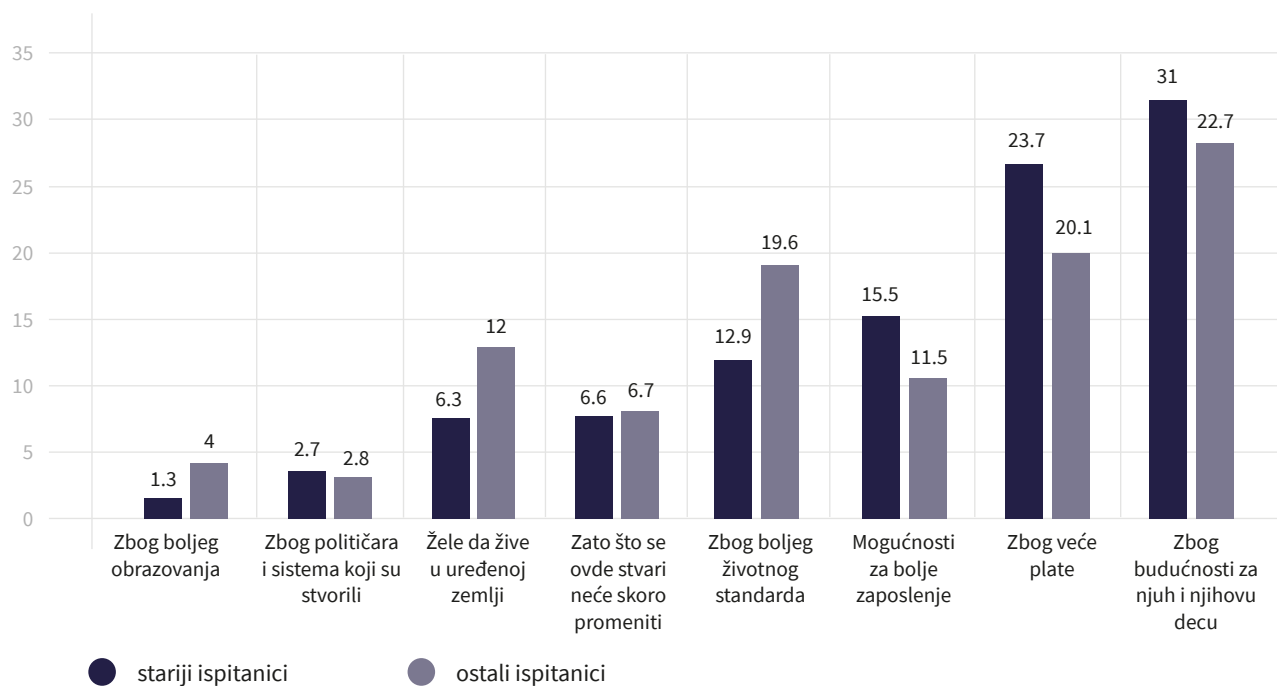
razmišljaju o odlasku iznosio je nešto više od jedne trećine (35,5%), dok je oko dve trećine otpadalo na one koji o tom koraku razmišljaju povremeno (35,7%), često - ali ne preduzimaju ozbiljne korake za odlazak (19,7%) i one koji se ozbiljno pripremaju za napuštanje Srbije (9,1%). Istovremeno, na pitanje „Da vam se ovog trenutka ukaže povoljna prilika da odete, da li biste otišli?“ čak 64,8% ispitanika koji ne spadaju u one koji zbog godina ne planiraju odlazak odgovara sa „da“, a manje od jedne petine (19,3%) bi savetovalo prijateljima iz inostranstva da se vrate u Srbiju. Da je razdvajanje upitnika u dva rukavca bilo opravdano, pokazuju i nalazi prikazani u grafikonu 17. Iako jedna trećina ispitanika spada u kategoriju koja ne razmišlja o odlasku zbog godina, više od tri petine njih kaže da ili njihova deca ili unuci planiraju odlazak iz Srbije.

Istovremeno, vidljivo je i da stariji ispitanici percipiraju odlazak mladih iz Srbije kao veoma štetan po državu i da u u tom pogledu gotovo da ne postoje razlike između ispitanika koji su se samoidentifikovali u kategoriju koja zbog godina ne razmišlja o odlasku i ostalih ispitanika (grafikon 18). Ispostavlja se, međutim, da na ličnom planu starije ispitanike još u većoj meri pogađa odlazak mladih iz Srbije. Čak 62,7% ispitanika koji su se samoidentifikovali u kategoriju koja ne razmišlja o odlasku iz Srbije zbog godina, tvrdi da ih odlazak mladih lično pogađa – 42,4% veoma me pogađa, 20,3% uglavnom me pogađa. Ne samo da se ovaj udeo gotovo idealno preklapa sa procentom onih starijih ispitanika koji tvrde da njihova deca ili unuci planiraju odlazak iz Srbije, već je i značajno veći nego u kategoriji ostalih ispitanika – 62,7% naspram 49,6% - koje lično pogađa odlazak ljudi iz Srbije (grafikon 19). Pitanje depopulacije Srbije stoga predstavlja temu koju najveći broj građana Srbije percipira kao važnu, kako na društvenom, tako i na ličnom planu, pri čemu ona još veći značaj ima kod starijih građana u Republici Srbiji. Jedno od objašnjenja moglo bi se jednostavno svesti na to da odlazak mladih kod pripadnika starije populacije indukuje i osnažuje međusobno kombinovana dva straha - strah od starosti i strah od usamljenosti („umiranje u samoći“).

Grafikon 16. Odlazak iz Srbije (bez ispitanika koji smatraju da ne pripadaju starosnoj kategoriji koja razmišlja o odlasku)

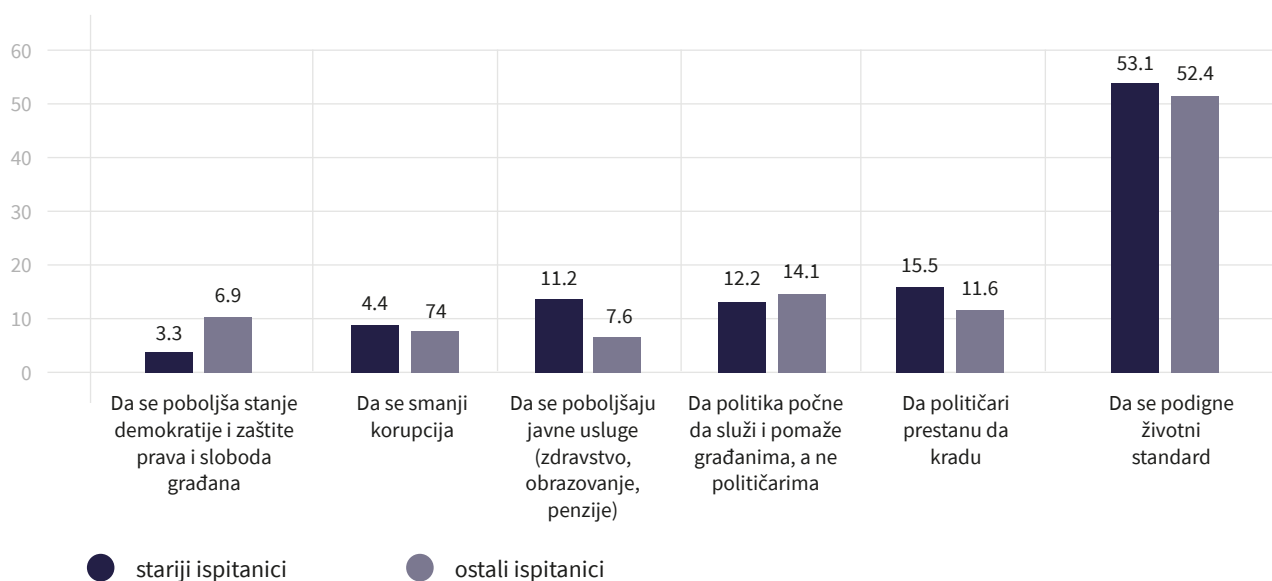

Grafikon 17. Da li vaša deca ili unuci planiraju odlazak iz Srbije?**Grafikon 18.** Koliku štetu ima Srbija što ljudi odlaze iz zemlje?

Grafikon 19. Koliko vas lično pogađa što ljudi odlaze iz zemlje?**Grafikon 20.** Percepcija motivacije za odlazak

Kad je u pitanju percepcija motiva zbog kojih mladi odlaze (grafikon 20) postoje određene razlike između dve starosne kategorije ispitanika, ali one nisu drastične. Iako obe kategorije smatraju da je ključni motiv „bolja budućnost za njih i njihovu decu“, dugoročnu perspektivu u većoj meri ističu stariji ispitanici (31%) od mlađih (22,7%). Očekivano, nešto veći udeo mlađih nego starijih ispitanika izdvaja mogućnost za bolje obrazovanje kao glavni motiv, a isto važi i za želju da se živi u uređenoj zemlji i bolji životni standard. Direktno ekonomske motive (bolji životni standard, bolje zaposlenje i veću platu) ističe 51,2% mlađih ispitanika i 52,1% starijih ispitanika. Polovina ispitanika, dakle, izdvaja ekonomske motive, ali je gotovo jednak broj i onih koji u prvi plan stavljaju razloge koji nisu isključivo ekonomske prirode. Praktično isti uvidi dobijaju se i kada se u fokus postavi uloga države i potezi koje bi ona trebalo da vuče kako ublažila izraženu depopulaciju Srbije (grafikon 21). Nešto više od polovine ispitanika u obe kategorije izdvaja bolji životni standard, ali gotovo polovina kao ključne izdvaja neekonomske aspekte – vladavinu prava i demokratiju, smanjenje korupcije i klijentelizma, poboljšanje javnih usluga, promenu obrazaca ponašanja političara.

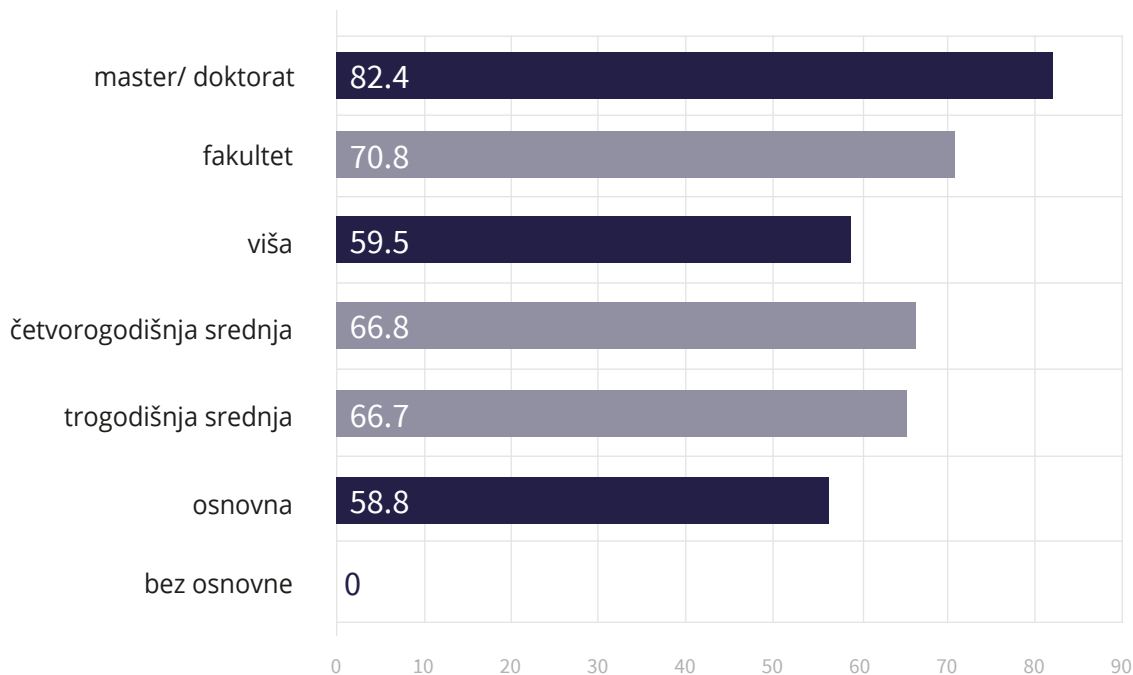
Grafikon 21. Šta je neophodno da država najpre promeni kako ljudi ne bi odlazili?

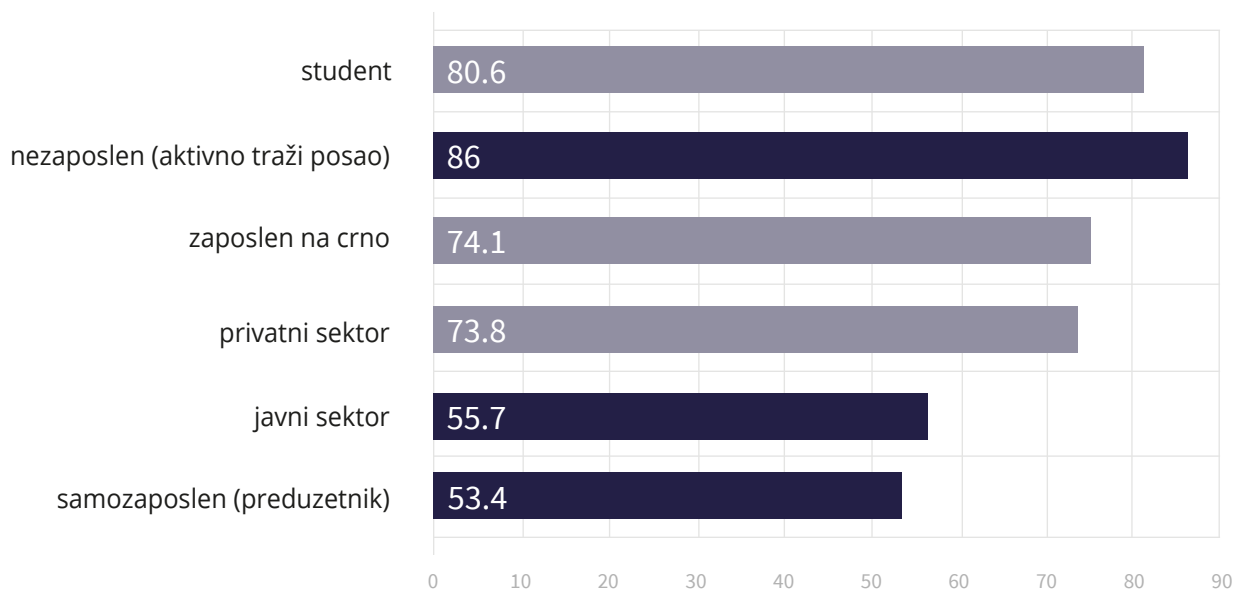
Kao i u prethodnom istraživanju koje se odnosilo isključivo na populaciju mladih (18-29 godina) prediktori odlaska uglavnom ostaju isti (Vučićević & Jović, 2019). Jedan od ključnih je obrazovanje. Više od četiri petine ispitanika (82,4%) sa završenim master ili doktorskim studijama bi otišlo iz Srbije ukoliko im se ukaže povoljna prilika (grafikon 22). Dobar prediktor je i radni status ispitanika. Tek svaki šesti ispitanik koji je nezaposlen i aktivno traži posao bi ostao u Srbiji čak i kad bi mu se ukazala povoljna prilika za odlazak. U Srbiji bi ostao tek svaki peti student i svaki četvrti ispitanik koji je zaposlen na crno ili u privatnom sektoru. Najmanje je onih koji bi otišli a da imaju svoj biznis ili su zaposleni u javnom sektoru, iako bi i u tim kategorijama više od polovine ispitanika otišlo iz Srbije ako bi im se ukazala dobra prilika (grafikon 23). Prilikom bi u većoj meri koristili i oni ispitanici koji žive u lošijoj finansijskoj situaciji, koji sebe vide kao gubitnike tranzicije i koji ne očekuju ekonomski uzlet u narednih 3-5 godina (grafikon 24). Nije naravno zanemarljiv ni broj ispitanika koji svoju, ali i opštu ekonomsku situaciju percipiraju kao dobru, a koji bi emigrirali iz Srbije, što još jednom ukazuje na činjenicu da ekonomski motivi nisu jedini razlog depopulacije Srbije, premda se oni u javnosti često predstavljaju kao presudni. Takođe, podrška republičkoj vlasti Srpske napredne stranke i Aleksandra Vučića predstavlja solidan prediktor spremnosti za napuštanje Srbije, iako kod starijih ispitanika nalazi imaju manju validnost (grafikon 25). Gotovo tri četvrtine „mlađih“ ispitanika koji ne podržavaju trenutnu vlast u Srbiji iskoristilo bi povoljnu priliku za odlazak, dok taj udeo pada na manje od polovine (46,9%) kod onih koji podržavaju vlast (razlika od 27,8%), pri čemu podsećamo da je podrška trenutnoj

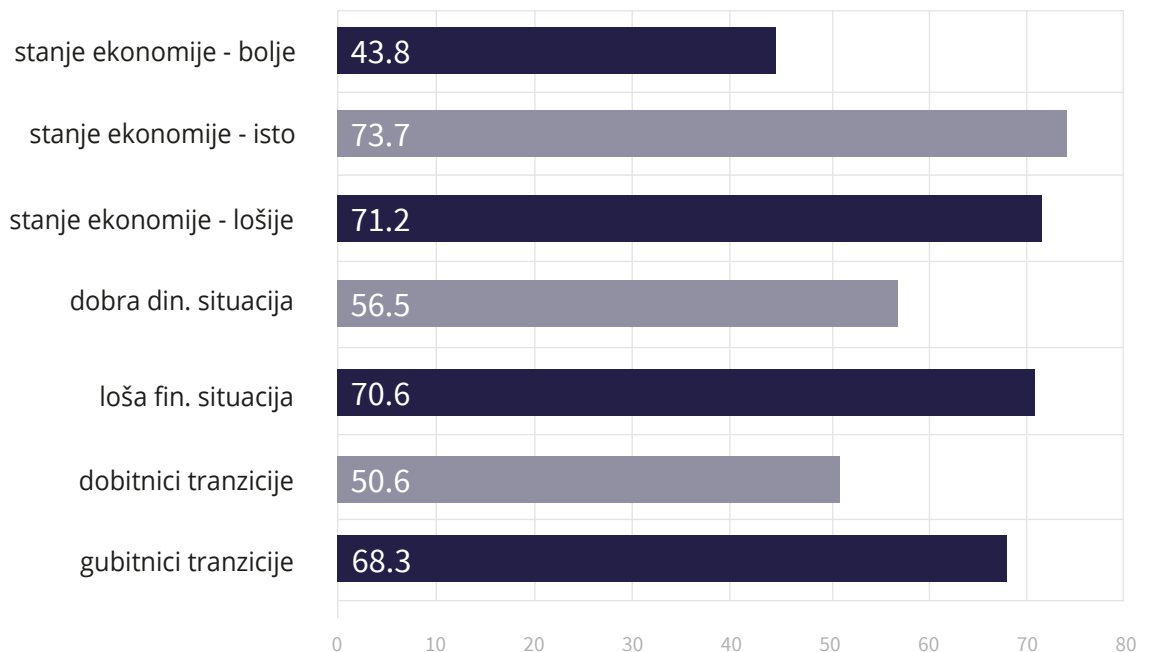
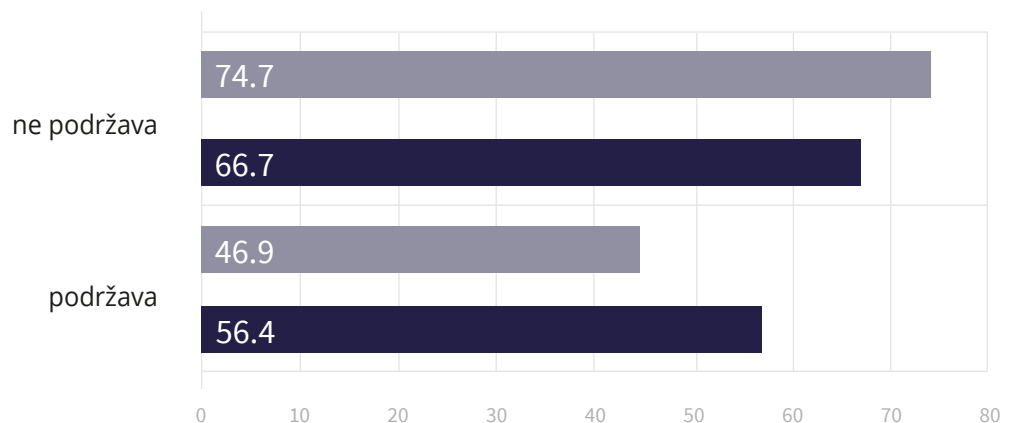
vlasti najslabija upravo kod mladih ispitanika i linearno raste sa godinama. Od starijih ispitanika koji podržavaju trenutnu vladajuću strukturu 56,4% navodi da njihova deca ili unuci planiraju odlazak, dok kod onih koji ne podržavaju trenutnu vlast taj udeo raste na 66,7% (razlika od 12,3%). Iz navedenih podataka deluje da veći broj starijih ispitanika ne dovodi u vezu odlazak članova porodice (dece i unuka) sa trenutnim načinom vladavine. Pojednostavljeno, krivicu za to što mladi ljudi iz Srbije odlaze, po njihovom mišljenju ne snosi trenutna vlast, zbog čega joj oni i ne uskraćuju podršku na izborima.

Grafikon 22. „Da vam se ovog trenutka ukaže povoljna prilika, da li biste otišli“ prema stepenu obrazovanja

Grafikon 23. „Da vam se ovog trenutka ukaže povoljna prilika, da li biste otišli“ prema radnom statusu

Grafikon 24. „Da vam se ovog trenutka ukaže povoljna prilika, da li biste otišli“ i ekonomski faktori**Grafikon 25.** Odlazak (da li biste otišli/da li vaša deca ili unuci planiraju odlazak) i podrška republičkoj vlasti

Na samom kraju ispitivali smo i vrednosne stavove i orijentacije ispitanika koji bi otišli iz Srbije ukoliko im se ukaže povoljna prilika u odnosu na one koji bi bez obzira na tu priliku ostali u Srbiji. Nalazi su kao i u slučaju obrazovanja zabrinjavajući i statistički značajni na .01 nivou. Ispitanici koji bi otišli su postmodernistički nastrojeni (naglašavaju značaj slobode govora i obezbeđivanja većeg uticaja građana na odluke vlasti), manje su autoritarni, liberalniji su na društvenoj osi desnica/levica, stavljaju naglasak na koncept rodne ravnopravnosti, manje veruju političarima i političkim institucijama, tvrde da se Srbijom ne upravlja demokratski¹. Kod starijih ispitanika nalazi su slični, premda postoje i određene nijansirane razlike jer pojedine varijable postaju, a druge više nisu statistički značajne. Stariji ispitanici čija deca ili unuci planiraju odlazak iz Srbije takođe smatraju da se Srbijom ne upravlja demokratski, imaju manje poverenje u političke institucije i političare, manje su konzervativni (društveni kompas), ali su istovremeno i manje skloni državnom intervencionizmu (ekonomski kompas), od onih čiji članovi porodice ne planiraju napuštanje Srbije².

¹ Nalazi za varijable kao što su "ekonomski kompas", "odnos prema migrantima", "etnocentrizam", "politički cinizam/otuđenje" nisu statistički značajni.

² Nalaz za etnocentrizam značajan je na .05 nivou, za odnos prema ženama na .1 nivou, dok nalazi za modernizam/postmodernizam, autoritarnost i političku alijenaciju nisu statistički značajni. Interesantno je, međutim, da stariji ispitanici čija deca i unuci planiraju odlazak imaju negativnije stavove prema migrantima ($p < .05$).

Imajući u vidu nalaze navedene u ovom odeljku na grafikonu 26 prikazani su simplifikovani „foto-roboti“ dve „prosečne osobe“ koje pripadaju dvema kategorijama: ispitanicima koji bi otišli iz Srbije ukoliko bi im se za to ukazala povoljna prilika (slika levo) i ispitanicima koji bi i pored povoljne prilike za odlazak ipak ostali u Srbiji (slika desno). Pojednostavljeni prikaz karakteristika ispitanika koji bi otišao i onog koji bi ostao u Srbiji ne znači da svaka osoba koja pripada jednoj, odnosno drugoj kategoriji ima iste osobine i deli iste stavove i vrednosne orijentacije, već da između tih kategorija postoje statistički značajne razlike. Takođe, podaci ne govore, na primer, da osoba koja odlazi pripada liberalnom polu društvenog kompasa, a ona koja ostaje konzervativnom, jer je nešto više od 70% ispitanika u ukupnom uzorku sklonije konzervativnim društvenim vrednostima, već samo da je prosečan ispitanik koji je spreman da spakuje kofere manje konzervativan od onog koji uopšte ne razmišlja o odlasku.

Grafikon 26. „Foto-robot“ ispitanika koji bi otišao/ostao u Srbiji

Visoko obrazovan	Slabije obrazovan
Nezaposlen	Javni sektor
Student	Preduzetnik
Privatni sektor	Dobra finansijska situacija
Loša finansijska situacija	Dobitnik tranzicije
Gubitnik tranzicije	Veruje u ekonomski napredak
Ekonomska stagnacija ili nazadovanje	Podržava trenutnu vlast
Ne podržava trenutnu vlast	Modernista
Postmodernista	Autoritarniji
Manje autoritarni	Veruje političarima i pol. institucijama
Ne veruje političarima i pol. institucijama	Srbijom se vlada demokratski
Srbijom se ne vlada demokratski	Rodno nesenzitivniji
Rodno senzitivniji	Konzervativniji
Liberalniji	

Osnovni nalazi

- U odnosu na prethodna istraživanja (Ipsos, CESID) podaci pokazuju da opada broj ispitanika koji smatraju da se Srbija kreće u dobrom pravcu.
-
- Potencijalno najznačajniji motivatori za veće uključivanje građana u politiku su situacije u kojima bi došlo do **ugrožavanja sloboda i prava građana, nagomilane nepravde u društvu koja je posledica bahatosti političara na vlasti i situacija u kojima političari građane konstantno „prave budalom“**.
- Etnonacionalizam ima veliki uticaj na političke preferencije, što pokazuje podatak da gotovo 2/3 ispitanika ne bi glasalo za političara koji nije Srbin.
- Polovina ispitanika otvoreno otkriva svoj klijentelizam, priznanjem da bi prodali svoj glas partiji, za koju inače ne bi glasali, ukoliko bi oni ili neko iz njihove porodice dobio posao. Zbog stigmatizacije usled društveno nepoželjnog odgovora, opravdano je pretpostaviti da je procenat ispitanika koji su spremni na ovaj tip klijentelizma još veći.
- Više od polovine ispitanika preferira nedemokratski tip liderstva (autoritarni, paternalistički i populistički).
- Od svih institucija ispitanici imaju najmanje poverenja u političke partije i medije.
- Ispitanici pokazuju veoma visok stepen političke alijenacije/otuđenosti, autoritarnosti, etnocentrizma, nepoverenja u izbore i nepoverenja u političare.
- Prema ispitanicima, najveći problemi u Srbiji su: nezaposlenost, siromaštvo, kriminal i korupcija.
- 2/3 ispitanika (koji ne spadaju u starosnu grupu koja zbog godina ne može da migrira) razmišlja o tome da napusti Srbiju.
- Glavni razlog za odlazak iz Srbije su **izvesnija budućnost, veća plata, bolji životni standard i uređenost države**.

Napredni nalazi

- Najveće poverenje u institucije, a posebno u klasične političke institucije, imaju ispitanici koji podržavaju vlast Srpske napredne stranke i Aleksandra Vučića.
- Kako stepen institucionalnog poverenja zavisi od izbornih i partijskih preferencija ispitanika ispostavlja se da najveće poverenje u institucije u Srbiji imaju stariji ispitanici, sa niskim stepenom obrazovanja, oni koji smatraju da Srbiji pogoduje ovakva vrsta vladavine, penzioneri i zaposleni u javnom sektoru.
- Institucionalno poverenje i na njemu zasnovana legitimnost ukupnog političkog sistema održavaju se na pojedincima koji su autoritarniji, konzervativniji, etnocentrični, skloni državnom intervencionizmu, imaju negativan odnos prema migrantima i rodnoj ravnopravnosti i stavljaju naglasak na modernističke vrednosti (obezbeđivanje reda u državi i borba protiv rasta cena).
- Navedeni nalazi važe praktično za sve institucije izuzev nevladinih organizacija.
- Indeks poverenja u političare, kao nešto precizniji instrument od poverenja u institucije, u manjoj meri zavisi od partijskih preferencija ispitanika, ali su i kod ove zavisne varijable glavni prediktori poverenja: podrška republičkoj vlasti, godine, nivo praćenja politike, autoritarnost i etnocentrizam ispitanika.
- Veliki broj građana Srbije otuđen je od sveta politike. Međutim, nalazi vezani za političku alijenaciju i cinizam daju značajno drugačiju sliku i pokazuju da pojedinci koji veruju u ideju političkog aktivizma, mogućnost društvenih promena, značaj građanskog udruživanja i organizacija civilnog društva za razvoj demokratije, u skladu sa trendovi-

ma u demokratskim državama, dele demokratske vrednosti, liberalnije su orijentisani, stavljaju naglasak na zaštitu slobode govora i obezbeđivanje većeg uticaja građana na odluke vlasti, manje su autoritarni i etnocentrični, imaju viši stepen obrazovanja, itd.

- Upravo građani koji su manje cinični i otuđeni od politike nemaju poverenja u trenutne političke institucije, posebno one koje imaju klasičan politički karakter.
- Gotovo dve trećine ispitanika koji spadaju u mlađe (prosek godina 39) otišlo bi iz Srbije ukoliko bi im se za to ukazala povoljna prilika.
- Više od tri petine starijih ispitanika (prosek godina 62) koji se samoidentifikuju kao pripadnici grupe koja zbog godina ne može da ode iz Srbije, navodi da njihova deca ili unuci planiraju odlazak iz Srbije.
- Depopulacija Srbije je problem koji kao izuzetno važan percipiraju i mlađi i stariji ispitanici, pri čemu na ličnom planu odlazak ljudi iz Srbije još više pogađa starije od mlađih ispitanika.
- Ekonomski faktori jesu važan motiv odlaska, ali gotovo polovina ispitanika kao ključne razloge za napuštanje Srbije navodi neekonomske faktore.
- „Foto-roboti“ ispitanika koji bi otišli iz Srbije i onih koji bi u njoj ostali bez obzira na povoljnu priliku se značajno razlikuju. Ispitanici spremni da odu su bolje obrazovani ili studenti, nezaposleni su ili rade u privatnom sektoru, nalaze se u ekonomski nepovoljnijoj poziciji i ne veruju u rast privrede u narednom periodu, smatraju da se Srbijom ne vlada demokratski, ne podržavaju režim i ne veruju institucijama i političarima, rodno su senzitivniji, liberalniji, manje autoritarni i postmodernistički nastrojeni.

LITERATURA:

- Campen, Jarl, van De Walle, Steven & Bouckaert, Geert (2006). „Assessing the relation between satisfaction with public service delivery and trust in government: The impact of the predisposition of citizens toward government on evaluations of its performance”. *Public Performance & Management Review* 29(4):387-404.
- Citrin, Jack (1974). “Comment: The political relevance of trust in government”. *The American Political Science Review* 68(3):973–988.
- Citrin, Jack & Luks, Samantha (2001). Political trust revisited: Deja Vu all over again? In J. R. Hibbing & E. TheissMorse (Eds.), *What is it about government that Americans dislike?* (pp. 9–27). New York: Cambridge University Press.
- Dalton, Russell J. (2005). “The Social Transformation of Trust in Government”. *International Review of Sociology* 15(1):133-154.
- Dalton, Russell J. (2008). “Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation”. *Political Studies* 56(1):76–98.
- Gronlund, Kimmo, & Setala, Maija (2007). “Political Trust, Satisfaction and Voter Turnout”. *Comparative European Politics*, 5(4):400–422.
- Klandermans, Bert (2004). *The Demand and Supply of Participation: Social-Psychological Correlates of Participation in Social Movements*. In David A. Snow, Sarah A. Soule & Hanspeter Kriesi (Eds.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (pp. 360–379). Malden, MA: Blackwell Publishing
- Miller, Arthur (1974). “Political issues and trust in government: 1964–1970”. *The American Political Science Review*, 68(3):951–972.
- Norris, Pippa (2000). *A virtuous circle: Political communication in post-industrial societies*. New York: Cambridge University Press.
- Pattie, Charles, Seyd, Patrick & Whiteley, Paul (2003). “Citizenship and Civic Engagement: Attitudes and Behaviour in Britain”. *Political Studies* 51(3):443–468.
- Pauwels, Teun (2011). “Explaining the strange decline of the populist radical right Vlaams Belang in Belgium: The impact of permanent opposition”. *Acta Politica* 46(1):60–82.
- Schneider, Irene (2017). “Can We Trust Measures of Political Trust? Assessing Measurement Equivalence in Diverse Regime Types”. *Social Indicators Research* 133(3):963–984.
- Schyns, Peggy & Koop, Christel (2010). “Political Distrust and Social Capital in Europe and the USA”. *Social Indicators Research* 96(1):145-167.
- Seyd, Ben (2016). *How Should We Measure Political Trust?*. Paper presented at PSA annual conference, Brighton, 21st-23rd March 2016.
- Vučićević, Dušan & Jović, Nikola (2019). *Politički aktivizam i participacija mladih u Srbiji*. Beograd: Vestminsterska fondacija za demokratiju

Impresum

Projekat: Inicijativa za demokratiju Zapadnog Balkana
Izdavač: Vestminsterska fondacija za demokratiju, Srbija
Za izdavača: Željka Pantelić, predstavnica programa za Srbiju

Autori:

Dušan Vučićević, docent na Fakultetu političkih nauka, Beograd, Srbija
Nikola Jović, asistent na Fakultetu političkih nauka, Beograd, Srbija

Godina izdavanja: maj 2020. godine, Beograd, Srbija

Pripremu ove analize podržala je Inicijativa za demokratiju Zapadnog Balkana, program Vestminsterske fondacije za demokratiju. Sadržaj ove analize ne odražava nužno stav ili mišljenja Vestminsterske fondacije za demokratiju ili britanske Vlade.

WESTMINSTER
FOUNDATION FOR
DEMOCRACY

Facebook: @WBDemocracy
Twitter: @WFD_Democracy

www.wfd.org